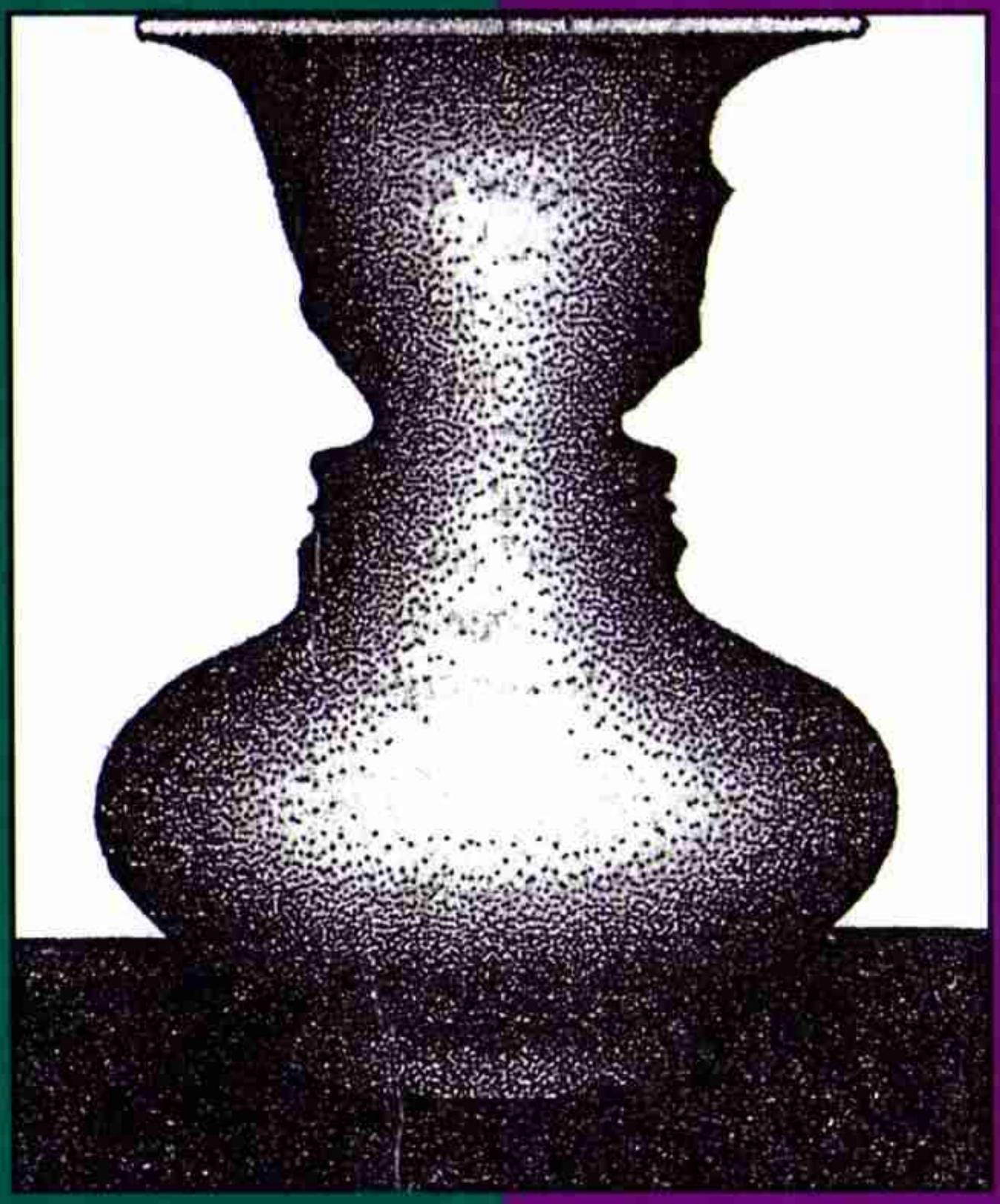
Mehmet UYSAL

DÜŞÜNCENİN DÜŞÜNCESİ

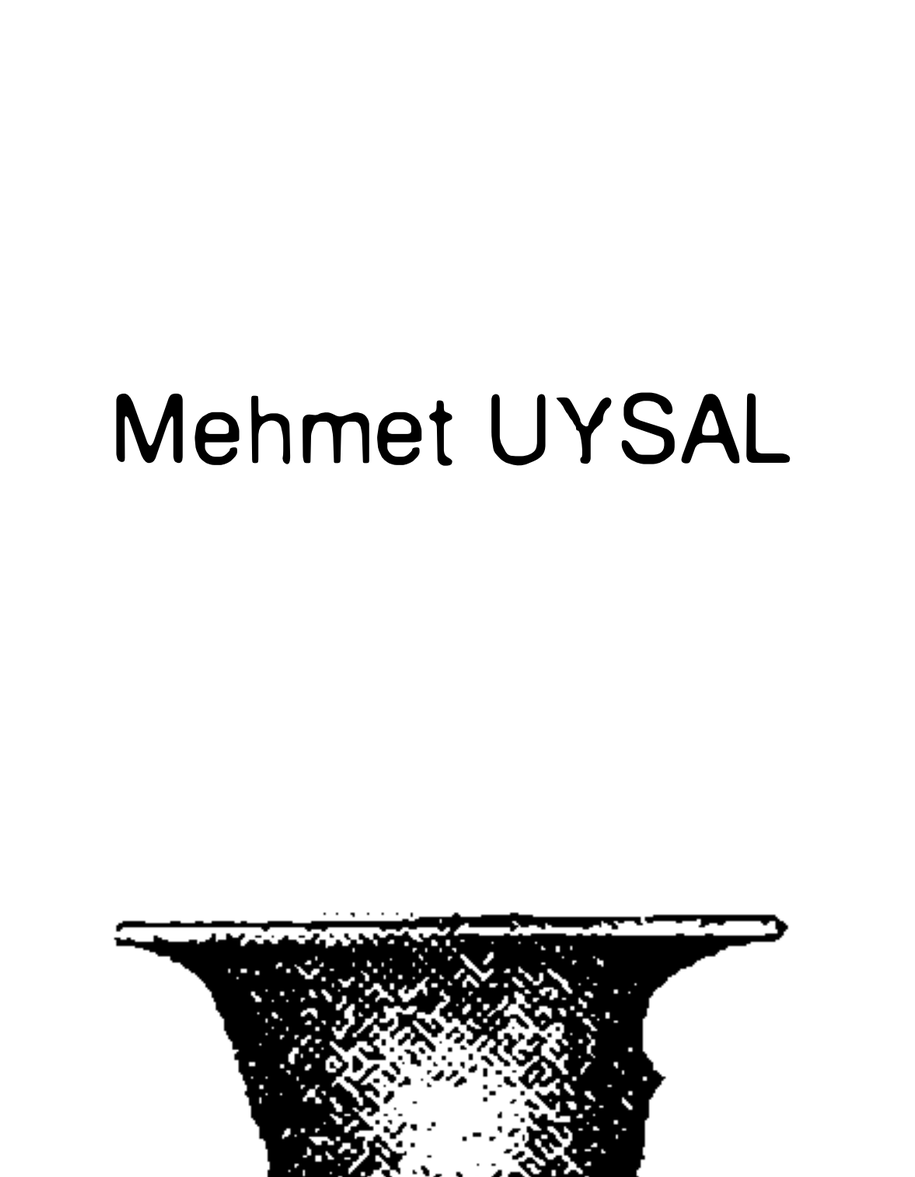
TOPLUMSAL AKLIN HAREKETİ

DÜŞÜNCENİN DÜŞÜNCESİ

(TOPLUMSAL AKLIN HAREKETİ)

Mehmet UYSAL

ISBN : 975-288-033-9

©
Mehmet UYSAL

•

Ofset Hazırlık
RENK AJANS
0 212-518 1 518

•

Baskı
ZAFER MATBAASI
0 212-512 16 88

•

BİRİNCİ BASKI

Baskı Tarihi
Ocak-2003
1000 Adet

Siparişler İçin:
e-mail: mehmtuysl@hotmail.com

Giriş

Düşünce tarihi boyunca, düşüncenin düşünülmesi, insanlığın iki ana düşünsel etkinliğinden birisi (diğeri evrenin düşünülmesi) olagelmiştir. Hiçbir düşünür yoktur ki bizatihi düşüncenin neliği üzerine bir düşünce ifade etmemiş olsun. Böyle olması da doğaldır: İnsanlığın yaşamda kalmasını sağlayan temel etkinlik düşünmedir. İnsanlar düşünme etkinliğine başlar başlamaz, bu etkinliği adına **"akıl"** denilen bir ,sistemle gerçekleştirdiklerini fark ederler. İnsanların akılları, akıllarını fark eder etmez de kendileri dışında olup bitenleri inceledikleri kadar -doğal olarak- kendi içlerinde olup bitenleri de incelerler. Bu nedenle, düşünce tarihi boyunca, düşünürler, "Evren nedir ve nasıl hareket eder?" sorusunun yanında, **"Akıl nedir ve nasıl hare-**

ket eder?" sorusunu da cevaplandırmaya çalışmışlardır. Hatta birinci soru, ikinci sorunun cevabına bağlı olarak cevaplandırılmıştır. Çünkü, evrenin ne olduğunun ve nasıl hareket ettiğinin **"doğru"** olarak belirlenmesi, düşünme sisteminin doğru kullanılmasına, düşünme sisteminin doğru kullanılması da bu sistemin yeterince tanınmasına bağlıdır; biz bir aletin ne işe yaradığını ve nasıl çalıştığını bilmeden o aleti doğru olarak kullanamayız.

Aklı incelerken, **"doğru bilgiye ulaşma"** bütün düşünürlerin düşünsel etkinliklerinin odak ve ortak noktası olmuştur. Oyle ya, bize **"doğru yolu"** ancak ve ancak **"doğru bilgi"** gösterebiliyorsa ve biz bilgiyi düşünme etkinliği sonucunda elde edebiliyorsak, bütün düşünürlerin düşünsel etkinliklerinin odak ve ortak noktasının doğru bilgiye ulaşma olması doğal değil midir? Ancak, doğru bilgiye nasıl ulaşılacaktı? Bu soruya düşünce tarihi boyunca farklı cevaplar verilmiş ve verilen cevaplara göre düşünürler üç ana gruba ayrılmışlardır. Düşünürlerin bir grubu, bilgilerin, evrendeki sürekli değişen nesnelerin değişmeyen özlerine karşılık gelmek üzere, "ideler" halinde aklın içinde mevcut olduğunu, duyu izlenimleri ile edinilen bilgilerin, değişken oldukları için doğru bilgiler olmadıklarını, bu nedenle doğru bilgilerin aklın içinde önceden mevcut bilgiler olduğunu düşünmüşlerdir. Bir grup düşünür ise aklın içinde önceden mevcut bilgiler olmadığını, başlangıçta aklın bir beyaz kağıt (tabula rasa) gibi olduğunu, dış dünyadan duyu organları aracılığıyla alınan izlenimlerin akla bilgi olarak yansıdı-

ğını düşünmüşlerdir. Diğer bir grup düşünür de doğru bilgilerin, duyu organları aracılığıyla alınmış izlenimlerin akıl tarafından işlenmesiyle elde edilmiş bilgiler olduğunu düşünmüşlerdir. Böylece, toplumsal akıl içinde üç tür doğru bilgi anlayışı ortaya çıkmıştır ve bu üç tür doğru bilgi anlayışı, düşünce tarihi boyunca varlığını sürdürmüştür. Üç ayrı doğru bilgi olamayacağına göre, bu bilgi anlayışlarından hangisi doğrudur? Toplumsal aklın içinde üç ayrı doğru bilgi anlayışının bulunması ve üçünün de varlığını sürdürmesi, acaba doğru bilgiye ulaşmak bakımından bir çözümsüzlüğe mi işaret etmektedir? Ancak insanlık şimdiye kadar yaşamda kalabildiğine, hatta yaşamda kalma mücadelesinde parlaklığı giderek artan başarılara imza atabildiğine ve yaşamda kalmasını esas olarak düşünme etkinliğine borçlu olduğuna göre, ortada doğru bilgiye ulaşmak bakımından bir çözümsüzlük yok demektir. Toplumsal akıl içinde, doğru bilgiyi elde etmede çözümsüzlük kaynağı gibi görünen üç ayrı doğru bilgi anlayışının varlığı, aslında çözümün ta kendisidir ve aklın doğru bilgiye ulaşmada çözümsüzlük gibi bir sorunu hiç olmamıştır. Çünkü, **üç farklı doğru bilgi anlayışı arasındaki çelişkiler toplumsal aklı hareket ettirmiştir ve bu hareket içinde, üç ayrı bilgi anlayışı birbirini tamamlayarak aklın doğru bilgiye ulaşmasını sağlamıştır.** İşte bu, bizim kitabımızda işlediğimiz temel tezdir.

1. İnsanlar Düşünerek Yaşamda Kalır

Yaşamak hareket etmek, yaşamda kalmak ise hareket edebilir durumda olmak demektir. Bir nesne bir durumdan başka bir duruma geçiyorsa, hareket ediyordur, hareket eden nesne de yaşıyordur. Biz soluk alıp veriyorsak, yüreğimiz çarpıyorsa, görüyor, işitiyor, tat alıyorsak, sevinıyor, üzülüyor, korkuyorsak, acıkınca ve susayınca yiyip içiyorsak... hareket ediyoruz, hareket ettiğimiz için de yaşıyoruzdur. Öte yandan, belli bir anda akciğerlerimiz soluk alıp verme, yüreğimiz kan pompalama, beynimiz düşünme, kaslarımız kasılıp gevşeme hareketlerini yapma yeteneğini korumaktaysa, o anda yaşamda kalmaktayızdır. Biz, diğer bütün nesneler gibi, yaşamımızın içeriğini oluşturan hareketleri yaparken, yani bir durumdan başka bir duruma

geçerken, başka nesnelerle etkileşim içinde oluyoruz ve biz bu etkileşimler içinde yaşamda kalıyoruz. Yaşarken etkileşim içinde olduğumuz nesneler topluluğu, bizim ortamımızdır. Etkileşim içinde olduğumuz nesnelerden bazıları bizim hareketimizi engellerken bazıları da hareketimizi kolaylaştırıyor. Acaba biz nasıl bir ortamda yaşıyoruz?

Yakın ve uzak çevremize baktığımız zaman, bitip tükenmeyen bir **"hareketlilik"** görüyoruz. Gözlemeye kendimizden başladığımızda, ana rahmine düştüğümüz andan itibaren sürekli hareket halindeyiz. Önce embriyon denilen tek hücre olarak oluşuyoruz, sonra bölünerek çoğalmaya başlıyoruz. Bölünerek çoğalmamızın belli bir aşamasında, insan yavrusu olarak şekillenip doğuyoruz. Doğumdan sonra bölünerek çoğalmamız sürüyor ve buna büyüme diyoruz. Doğduğumuz andan itibaren çevremizle etkileşime giriyoruz; görüyoruz, işitiyoruz, dokunuyoruz, tat ve koku alıyoruz, böylelikle diğer nesnelerden aldığımız izlenimleri beynimizde işleyerek bilgiler elde ediyoruz. Bunun yanında, bedenimizin diğer organları da hareket halinde; kalbimiz kan pompalıyor, akciğerlerimiz soluk alıp veriyor, midemiz besinleri sindiriyor, üreme sistemlerimizle kendimizi kopyalayarak yavrularımızı dünyaya getiriyor ve böylece hareketimizin sürekliliğini geleceğe aktarıyoruz. Canlı yaşamın diğer türleri de bize benzer şekilde hareketliliklerini sürdürüyorlar. Sadece canlı yaşam mı hareket halinde? Hayır, cansız yaşam da hareket halinde. Cansız dediğimiz nesneler, kütlelerinin büyüklüğü ile doğru, aralarındaki

uzaklığın karesiyle ters orantılı olarak birbirlerini çekiyorlar; makro boyuttaki evren, "kütlesel çekim" denilen bu gücün etkinliği ile hareket ediyor. Mikro evrende ise artı ve eksi yükler birbirini çekiyor, artı yükler artı yükleri, eksi yükler de eksi yükleri itiyor. "Büyük nükleer güç" protonları ve nötronları bir arada tutarak atom çekirdeğini oluşturuyor. "Zayıf nükleer güç" parçacıkları atom yapısının dışına itiyor. Atomlar kararlı bir yapı olabilme yönelişi içindeler. Bunun için birbirleriyle elektron alış verişine girerek, sonsuz çeşitlilikte moleküller oluşturuyorlar... Kısacası, canlısıyla, cansızıyla sürekli hareket durumunda olan, yani **"yaşayan"** bir evren var.

Evrende sadece hareketlilik mi var? Hayır, bitip tükenmeyen hareketliliğin yanında, evrende yine bitip tükenmeyen bir **"hareketsizlik"** de var. İnsanlar, hayvanlar yaşlanıp ölüyor, ağaçlar, otlar kuruyor; kayalar parçalanıp ufalanarak kuma, toprağa, kum denizlerdeki tuza, toprak havada uçuşan tozlara dönüşüyor; güneş yana yana, ışıya ışıya tükeniyor; yıldızlar süpernovaya dönüşüp, patlayarak parçacıklar halinde dağılıyorlar ya da kendi üzerlerine çökerek kara deliğe dönüşüyorlar... Kısacası, sürekli olarak hareketsizlik durumuna geçen, yani **"ölen"** bir evren var.

Öyleyse, evren bir taraftan yaşarken bir taraftan da ölüyor, yaşam ile ölümün iç içe olduğu bir süreç olarak sürüp gidiyor. Peki, evrenin yaşam yönü olan hareketlilik ve ölüm yönü olan hareketsizlik nereden kaynaklanıyor?

Hareket ve hareketsizlik **"enerji"**den kaynaklanır. Enerjisi olan şey hareket edebilir, enerjişi olmayan şey de hareket edemez. Hareketlilik enerjisi olan şeyin, hareketşizlik de enerjisi olmayan şeyin durumudur. Hareket ve hareketsizlik enerjiden kaynaklandığına göre, enerji nereden kaynaklanır? Bu sorunun cevabını Stephen Hawking'ten alıyoruz. "... Evrenin gözlemlediğimiz bu bölgesinde ... (1'den sonra seksen sıfır) kadar parçacık var. Bunlar nereden gelmişler acaba? Yanıtı şu: Tanecik kuramına göre, parçacıklar enerjiden, parçacık/karşıparçacık çiftleri biçiminde yaratılabilir. Ancak bu kez, enerjinin nereden geldiği sorusu belirir. Buna da yanıt, evrenin toplam enerjisinin sıfır olduğudur. Evrendeki madde artı enerjiden oluşmuştur. Ancak madde kendi kendisini kütlesinden dolayı çekmektedir. Birbirine yakın iki madde parçası, birbirine uzak aynı madde parçasından daha az enerjiye sahiptir, çünkü onları birbirine doğru çeken kütlesel çekim kuvvetine karşı koyarak ayırmamız için enerji harcamamız gerekiyor. Şu halde, kütlesel çekim alanının bir anlamda eksi enerjisi vardır. Uzayda, kabaca düzgün dağılmış bir evren gözönüne alındığında, bu eksi kütlesel çekim enerjisinin, maddenin taşıdığı artı enerjiyi tastamam götürdüğü gösterilebilir. Böylelikle evrenin toplam enerjisi sıfırdır."[1] Stephen Hawking'ten öğreniyoruz ki, enerji, (+) ve (-) olmak üzere

---

[1]Stephen Hawking, Zamanın Kısa Tarihi, Çev. Sabit Say-Murat Uraz, Milliyet Yay. 2. Baskı, İst. 1989, s. 167-168

iki durumda bulunmakta ve evren dışında hiçbir yerden kaynaklanmamaktadır.[2]

(+) enerji bize **"madde-olan"** olarak görünür. (+) enerji insan, hayvan, bitki, atom, parçacık, DNA, molekül, dünya, yıldız, galaksi gibi "belirli bir madde" olarak gördüğümüz şeylerdir. Başka bir deyişle, (+) enerji, maddedir. Madde (+) enerji olduğu için, her madde **"güç"** sahibidir. Her madde güç sahibi olduğu için "iş" yapabilir. Öyleyse, evrenin hareketlilik yönü, enerjinin (+) ya da belirli bir madde olma durumundan kaynaklanmaktadır.

Öte yandan, belirli bir madde iş yaptıkça, yani hareket ettikçe enerji kaybeder. Başka bir deyişle, her madde iş yapabilmek, yani hareket edebilmek için (+) enerjisini harcamak zorundadır. Maddenin hareket ettikçe kaybettiği (+) enerji, o maddenin (-) enerjisidir. Kaybettiği (+) enerjiyi te-

---

[2]Evrenin toplam enerjisinin sıfır olduğu, Hawking'ten yüzyıllar önce yaşamış olan büyük düşünür Platon tarafından sezilmiş ve şöyle ifade edilmişti. "Gerçekten evrenin ne gözlere, ne de kulaklara ihtiyacı vardı; çünkü kendisinden başka ne görülür ne de işitilir bir şey kalmıştı. Çevresinde nefes almayı gerekli kılan bir hava da yoktu, yiyeceğini içine alıp yemek, yiyip özünü emdikten sonra kalanını dışarıya atmak için hiçbir organa da ihtiyacı kalmıyordu. Çünkü, kendi dışında bir şey olmadığından, ona ne bir yerden bir şey giriyor ne de bir yerinden bir şey çıkıyordu... Yapıcısı onu öyle yapmıştı ki kendi kendini besliyor, bütün eylemleri kendiliğinden, kendi içinde oluyor. Çünkü yapıcısı onun başka şeylere muhtaç olmaktansa kendi kendine yetmesinin daha iyi olacağını düşünmüştü. Hiçbir şeyi ne tutmayı ne de itmeyi gerekli kılıyordu. Onun için ayaklar yahut da yürümeye yarayan başka organlar gibi ona eller vermenin de lüzumsuzluğuna hükmetmişti... Böylece daire şeklinde, biricik, tek başına, fakat kusursuzluğu sayesinde başka hiçbir kimseye ihtiyacı olmadan kendi kendisiyle yaşayabilen, bilgiden, dostluktan yana kendi kendine yeten bir gök kurdu, ona bu vasıfları vererek bahtiyar bir tanrı yarattı." (Timaios, Çev. Erol Güney, Lütfi Ay, Sosyal Yayınlar, İst. 2001, s.29,30)

lafi edecek (+) enerji alamazsa veya aldığı (+) enerji kaybettiğinden az olursa, bir süre sonra maddenin hareketi sona ererek, madde- olan **"madde-olmayan"**a dönüşür. Bir madde -olanın madde- olmayana dönüşmesi onun "hareketsiz" duruma gelmesidir. Madde olan madde olmayana, son (+) enerjisini de harcadığı zaman dönüşmekle birlikte, o bu aşamaya (+) enerjisini kaybede kaybede, (+) enerjisi (-) enerjiye dönüşe dönüşe geldiği için, bir madde olanın hareketliliği, aynı zamanda onun hareketsizliğidir. Öyleyse, evrenin hareketsizlik yönü de enerjinin (-) olma durumundan ya da madde olmama durumundan kaynaklanır.

Enerjinin (+) veya (-) olma durumu görecelidir. Bir maddeyi madde yapan (+) enerji, başka bir maddenin hareket ederken kaybettiği (-) enerji olabileceği gibi, aynı maddenin hareket ederken kaybettiği (-) enerji başka bir maddeyi madde yapan (+) enerji olabilir. Bu nedenle, bir madde-olan, hareket ettikçe madde -olmayana dönüşürken, bu süreç aynı zamanda bir başka madde- olanın oluşum ve gelişim süreci olmaktadır. Bundan dolayıdır ki evren, bize, hareket ve hareketsizliğin iç içe olduğu bir süreç olarak görünmektedir.

Hareket **"oluş"**, hareketsizlik **"yokoluş"**tur; evren oluş ve yokoluşun iç içe olduğu bir süreçtir. Fizik bilimi, bize bu sürecin sonsuz olduğunu göstermektedir: Oluş hareket ettikçe (-) enerji oluşur ve tüm (+) enerjisini tükettiği zaman

oluşan (-) enerji, tamı tamına hareketinin başlangıcında oluşun sahibi olduğu (+) enerjiye eşittir. Bu durum, hem evreni oluşturan sonsuz denebilecek sayıdaki oluşların her birisi hem de genel olarak evren bakımından söz konusudur. Bundan dolayı evrenin toplam enerjisi her an sıfırdır. Toplam enerjisi her an sıfır ise, evren, enerjinin durumdan duruma geçtiği, oluş ve yokoluşun, yaşam ve ölümün iç içe olduğu bir süreç olarak ezeldenberi süregelmiştir ve ebediyen süregidecektir.

Bu süreci fizikçiler **"uzay-zaman"** olarak adlandırmaktadır. (+) enerji ile yüklü ve bundan dolayı bir "güç" sahibi oldukları için, her oluş gücüyle orantılı bir hareket olanağına sahiptir. Oluşların hareket olanakları, onlara bir güç ve etki alanı sağlar. İşte bu güç ve etki alanı, oluşun **"uzayıdır"** Her oluşun sahibi olduğu (+) enerjiyle eşdeğerli bir uzayı vardır. Öte yandan, sahibi olduğu (+) enerjinin sağladığı güç, oluşu hareket ettirir ve oluş hareket ettikçe, (+) enerjisi (-) enerjiye dönüşür. İşte, oluşun (+) enerjisinin (-) enerjiye dönüşme süreci onun **"zamanıdır"**. Bu nedenle her oluşun hareket ederken kaybettiği enerjiye, açığa çıkardığı (-) enerjiye eşdeğerde bir zamanı vardır. Kısacası, **uzay, oluşların hareket olanağı, zaman ise oluşların hareketidir.** Oluşları hareketi, hareket olanakları tarafından belirlendiği için, uzay ve zaman, Einstein'a kadar düşünüldüğü gibi birbirinden ayrı şeyler değil, Einstein'ın gösterdiği gibi, "uzay-zaman" olarak adlandırılan tek bir şeydir. Evrene baktığımız zaman gördüğümüz gökcisimleri ile "boşluk"tan oluşan genel görüntü "evrensel uzay-zaman", bu genel görüntüyü oluşturan güneş, ay, yıldızlar,

dünya, insanlar, bitkiler, hayvanlar, dağlar, bakteriler, atomlar, parçacıklar vs.nin her birisi **"özgül uzay-zaman-lar"**dır.

İşte, bir özgül uzay-zaman olarak biz insanlar, böyle bir ortamda, (+) enerjilerimizi harcayarak yaşamda kalma mücadelesi veriyoruz. Yukarıda, yaşam mücadelesi verdiğimiz bu ortamın en genel tablosunu **"yaşam ile ölümün iç içe olduğu bir süreç"** olarak belirlemiştik. İçinde bulunduğumuz evrenin yaşam yönünü, biz insanlar, **"düzen"** olarak adlandırıyor ve düzeni **"iyi"** olarak niteliyoruz, çünkü düzen, bizim yaşamda kalmamız demektir. Buna karşılık, evrenin ölüm yönünü de **"kaos"** olarak adlandırıyor ve kaosu **"kötü"** olarak niteliyoruz, çünkü kaos bizim yaşamlarımızın sona ermesi demektir. Düzen ve kaosun iç içe olduğu bir süreç olarak süregelmiş olan evren içinde, dört milyar yıl önce, kendini kopyalayabilen moleküllerin; DNA'ların oluşmasıyla, kaos karşıtı bir hareket olarak canlı yaşam belirdi. Kendini geleceğe taşıyacak kopyalarını üretmek suretiyle, canlı yaşam, dört milyar yıl boyunca, kaosa rağmen hareket halinde olmayı sürdürebilmiş, yaşamda kalmayı başarabilmiştir. Bu zaman zarfında, canlılar yaşamda kalma başarılarının düzeyini sürekli yükseltmişler; evrendeki neredeyse sonsuz çeşitlilikte kaotik etkilere, yine sonsuz çeşitlilikte ve sürekli gelişen türler oluşturmak suretiyle cevap vermişlerdir.

Canlı yaşamda türlerin oluşmasını ve oluşan türlerin sü-

rekli gelişmesini, biyoloji bilimi, **"canlı yaşamın evrimi süreci"** olarak adlandırmaktadır. Canlı yaşamın evrimi süreci, karşı karşıya kaldıkları kaotik etkilere direnebilmeyi sağlayan olanaklara sahip olan türlerin seçilerek (doğal seçme) yaşamda kalması suretiyle gelişmiştir. Biz insanlar, milyonlarca yıllık evrim süreci içinde aklımızın oluşması ve aklımızın **"düşünme sistemi"**ne sahip diğer türlere göre üstün bir niteliğe sahip olması nedeniyle seçilerek yaşamda kalmayı başardık. Gordon Childe'dan izleyelim. "Diğer canlılar tüm araç gereçlerini bedenlerinin bölümleri olarak üzerlerinde taşırlar: tavşanın toprağı kazmak için pençeleri, arslanın avını parçalamak için pençe ve dişleri, çoğu hayvanların kendilerini soğuktan koruyan kıllı ya da kürklü giysileri hep yanlarındadır. Hatta kaplumbağa evini sırtında taşır. İnsanın bu türden çok az araç gereci vardır ve bunlardan yazılı tarih öncesinde sahip olduğu bazılarını atmıştır. Onların yerini beden-dışı organlar, kendi iradesiyle yapıp kullanıp bıraktığı organlar almıştır; insan toprağı kazmak için kazmalar ve kürekler, av hayvanlarını ve düşmanlarını öldürmek için silahlar, ağaçları kesmek için keserler ve baltalar, soğuk havalarda kendini sıcak tutması için giysiler, kendine barınak olarak tahta, kerpiç ya da taş evler yaparlar... Öteki hayvanlarda olduğu gibi elbet insanın araç gereçlerinin de tümüyle organsal bir temeli vardır. Bu iki sözcükle özetlenebilir: **eller ve beyin.** *(vurgu bize aittir M.U.)* Bedenlerimizi taşımak yükünden kurtul-

---

[3]Gordon Childe, Tarihte Neler Oldu, Çev. Mete Tunçay-Alaeddin Şenel, Alan Yayıncılık, 2.Baskı, İst. 1983, s.12

duktan sonra ön ayaklarımız şaşılacak kadar çeşitli incelikte ve kesin hareketleri yapabilecek zarif araçlar olma yönünde geliştiler. Elleri denetleme ve gözlemle ve öteki duyu organları tarafından dış dünyadan alınan izlenimlerle eller arasında bağlantı kurmak için özellikle karmaşık bir sinir sistemine ve görülmemiş derecede büyük ve karmaşık bir beyine sahip olduk."[3]

Gordon Childe'ın özlü olarak ifade ettiği gibi, akıl bizim temel yaşamda kalma organımızdır. Akıl, insana evrende öyle müstesna bir konum sağlamıştır ki, bu konumla, artık insan, kaotik etkiler karşısında, evrim sürecinde belirmiş birtakım avantajlarla "çevresine uyarak" yaşamda kalabilen "edilgen" bir tür değil, yine evrim sürecinde belirmiş üstün düşünme yeteneği sayesinde **"çevresini değiştirerek"** kendine uygun duruma getiren **"etken"** bir türdür.

İnsana evrende müstesna bir konum sağlamış olan akıl acaba nasıl bir şeydir ve nasıl hareket eder?

2. Akıl Nedir?

2.1 Akıl; Duyu Organları, Sinirler ve Beyinden Oluşan Bir Sistemdir

Alışılagelmiş düşüncede, akıl denilince kastedilen organ, beyindir. Alışılagelmiş düşüncenin dışına çıkılarak, duyu organları ve sinirleri de akla dahil etmenin yadırganacağını biliyoruz. Ancak aklın sadece beyinden ibaret olduğu düşüncesi bir alışkanlıktan ibarettir. Bu alışkanlık nereden kaynaklanmıştır?

Platon'dan Hegel'e kadar "mutlak akılcı idealist" olarak adlandırdığımız düşünürlere göre, akıl, içinde bilgilerin saklı olduğu organımızdır. Biz bu organımızı çalıştırdıkça, yani dış dünyadan herhangi bir izlenim almaksızın düşündükçe, aklımızın içinde saklı durumda olan bilgilerin farkına

varırız. Mutlak akılcılara göre esasen, doğru bilgi akıldan elde edilen bilgiler olup, duyu bilgileri güvenilmez bilgilerdir. İşte, düşünme sistemimizin beynimizden ibaret olduğu alışılagelmiş düşüncesi, yukarıda temel düşüncesini basitçe ifade ettiğimiz ve yüzlerce yıl boyunca belli başlı felsefe alanlarından birisi olmuş olan **mutlak akılcı idealist alışkanlıktan** kaynaklanmıştır.

Şimdi bu alışkanlığı değiştirerek, duyu organlarını ve sinirleri de akla dahil etmek gerekiyor. Öyle ya, duyu organlarımızın ve bedenimizin diğer bölümleri sinirlerle etkileşime girmese ve bu etkileşim içinde dışarıdan ve bedenimizden alınan izlenimler beyine kadar iletilmese, beyin hangi verileri işleyip bilgiye dönüştürebilir? Doğuştan görme, işitme vs. özürlü bir insanın beyninde, renk, ses vs. izlenimleri üzerine kurulu bilgiler oluşabilir mi? Bir bilgisayar düşünün ki, onun bilgi giren bir kullanıcısı (duyu organları) ve tuşları (sinir uçları) yoktur; o zaman o bilgisayar nasıl girdi alabilir ve böyle bir bilgisayar bize nasıl yararlı olabilir? Öte yandan, insan, yaşamda kalması için hangi davranışın doğru olduğunu bilebilmek amacıyla düşünür. Beyin, bedeni bilgilerle yönlendirir; beynin bir işlevi de bedenin yönlendirilmesidir. Bilgilerin iletildiği ve dış dünyayla teması sağlayan sinirler olmasaydı, beyin bedeni nasıl yönlendirebilirdi? Yine bir bilgisayar düşünün ki, çıktılarını bize verebileceği bir sistemi yoktur; o zaman o bilgisayarın yaptığı işlemleri biz nasıl bilebilir ve işlemlerin sonucundan nasıl yararlanabilirdik? Öyleyse, **akıl denilince, duyu organlarımız, sinirlerjimiz ve beynimizden oluşan bir sistemi anlamak gerekiyor.**

2.2 Akıl Canlı Yaşamın Evrim Süreci İçinde Oluşmuştur

Duyu organları, sinirler ve beyinden ibaret olan akıl, öyle bir sistemdir ki; "donanım" ve "program" olarak oluşması ve gelişmesi dört milyar yıl gibi muazzam bir zaman almıştır. "Evrim Kuramı" bize, canlıların mutasyon ve seksüel karışma yoluyla değişime uğrayıp, çeşitlendiklerini, değişime uğrayıp çeşitlenen canlılardan, çevreye uyum sağlayabilenlerin seçilerek yaşamda kaldığını, evrim sürecinin, dört milyar yıl önce DNA'ların ataları sayılan "eşleyicilerin" ortaya çıkmasıyla başladığını öğretir. Oyleyse, insan ve duyu organı, sinir ve beyin sahibi diğer canlılar, evrim sürecinde, mutasyon ve seksüel karışma sonucunda, **"düşünebilen canlılar"**ın ortaya çıkması ve bunlardan düşünerek yaşamda kalabilenlerin seçilmesiyle oluşup gelişmiştir. Evrim süreci içinde seçile seçile, en üstün düşünme sistemine; **"akıla"** sahip canlılar olarak, insanlar belirmiştir.

Canlı yaşam eşleyicilerin ortaya çıkmasıyla başladıysa, eşleyiciler nasıl ortaya çıktı. Biyolog Richard Dawkins'den izleyelim. "Darwin'in doğal seçilim yoluyla evrim kuramı doyurucudur, çünkü bize basitliğin nasıl karmaşıklığa dönüşebileceğini, düzensiz atomların kendilerini nasıl olup da daha karmaşık desenler şeklinde gruplandırabilecekleri ve bunu insanları oluşturana kadar sürdürebilecekleri-ni açıklar... Darwin'in **'en uygunun yaşamda kalması'** kuralı, aslında daha genel bir yasanın, **kararlı olanın varlığını sürdürmesi yasasının** *(vurgu bize aittir M.U.)* özel

bir durumudur. Evren kararlı nesnelerle doludur. Kararlı bir nesne, bir ismi hak edecek kadar kalıcı ya da sık görülen bir atomlar topluluğudur. Bu, Matlerhorn gibi, adlandırmaya değecek kadar uzun süreli olan benzersiz bir atomlar topluluğu olabilir. Ya da, yağmur damlaları gibi, içlerinde herhangi bir tanesi kısa ömürlü olsa da, oldukça hızlı biçimde oluşan ve bu nedenle de toplu bir ismi hak eden bir varlıklar **sınıfı** olabilir. Etrafımızda gördüğümüz ve açıklamak istediğimiz şeyler-kayalar, galaksiler, okyanus dalgaları- hepsi de şöyle ya da böyle, kararlı atom desenleridir. Sabun köpükleri küresel olma eğilimindedir, çünkü küresellik, gazla dolu, ince tabakalar için kararlı bir biçimdir... Tuz kristalleri küp şeklini almaya yatkındır çünkü bu, sodyum ve klorür iyonlarını paketlemek için en kararlı yoldur... Bir hemoglobin molekülünün modeli sık dikenli bir çalıya benzer. Ancak gerçek dikenli bir çalının tersine rastlantısal yaklaşık bir desen değil de, belirli ve değişmez bir yapısı vardır ve bu yapı ortalama bir insan vücudunda, tek bir dal ya da tek bir büklüm yerinden oynamaksızın, altı bin milyon kere milyon kere milyon kereden de fazla kendini aynen tekrarlar... Hemoglobin, atomların kararlı yapılar oluşturmaya eğilimli olduğunu göstermek için kullandığım modern bir molekül. Burada konumuzla ilgili olan nokta şu: Yaşam dünyaya gelmezden önce, moleküller kimya ve fiziğin bildiğimiz süreçleriyle de ilkel bir evrimleşme geçirebilirlerdi. **Tasarım, amaç ya da yönelim aramamıza gerek yok; eğer bir grup atom, enerji eşiğinde kararlı bir yapı alırsa, bu biçimde kalmaya eğilimlidir.** *(vurgu bize aittir M.U.)* En ilkel doğal seçilim, basitçe, kararlı yapıların

seçilip, kararsızların reddedilmesiydi."[4] Dawkins'ten öğreniyoruz ki eşleyiciler de **"kararlı bir yapı"** almış olmakla seçilip, canlı yaşamın başlangıcını oluşturmuştur. Peki eşleyiciler kararlı bir yapı olarak nasıl ortaya çıkmıştır? Eşleyiciler, "tasarım, amaç ya da yönelim olmaksızın", evrenin sonsuz denebilecek çeşitlilikteki hareketlerinin kör rastlantıları içinde ortaya çıkmıştır. Kazanma şansınızın on milyonda bir olduğu bir şans oyununu on milyon kez oynayacak kadar zamanınız varsa, bu oyunu bir kez kazanma olasılığınız vardır. Evren yaklaşık 14 milyar yaşında olduğuna ve canlı yaşam da dört milyar yıl önce oluştuğuna göre, bu, kör rastlantılar içinde kendini kopyalayabilme yeteneğine sahip ilk canlılar olan eşleyicilerin ortaya çıkması olasılığının gerçekleşmesi için yeterli bir süre olsa gerektir.

Paleontologlar, insan soyunun canlı yaşamda yaklaşık 7,5 milyon yıl önce belirdiğini tespit ediyorlar. Eşleyicilerin ortaya çıkmasından insan soyunun belirmesine kadar geçen milyonlarca yıl boyunca, kimbilir hangi rastlantılar ışığa, sese, kokuya, çeşitli tatlara, ısıya, sertliğe, yumuşaklığa, ağrıya, sızıya, duyarlı hücrelerin seçilmesine ve bir araya gelerek duyu organlarının oluşmasına yol açtı? Kimbilir hangi rastlantıların eseri olarak, nöron adı verilen hücreler seçildi, bir araya geldi de sinirleri ve beyni oluşturdu? Kimbilir hangi rastlantılar duyu organları, sinirler ve beyni aynı organizma içinde buluşturdu? Demek ki dört milyar yıllık

[4]Richard Dawkins, Gen Bencildir, Tübitak Popüler Bilim kitapları: 19 Ekim 1995 Ankara, 2. baskı, s.27,28,29

evrim süreci, akıl denilen "akıl almaz" bilgisayarın "donanım" ve "program" olarak oluşması ve gelişmesi olasılığının gerçekleşmesi için yeterli bir süreydi.

2.3 Akıl Maddi Bir Nesnedir

Yukarıda belirttiğimiz gibi, akıl, duyu organları,sinirler ve beyinden oluşan maddi bir nesnedir. Aklın yapıtaşları duyu hücreleri ve nöronlardır. Bu nedenle düşünmek maddi bir süreçtir. Bu sürecin her bir devresi, üzerinde aklın etkidiği nesnelerin, duyu organları, sinirler ve beyinde birtakım hareketlenmelere yol açması ve beynimizin kavram yapmasıyla gelişir ve beynin, yaptığı kavramlarla bedeni yönlendirmesiyle son bulur. Kavramlar düşünme sürecinin ürünleri olup, her biri birer nöron yapılanması; nesnelerin beyin üzerindeki izdüşümleri olsa gerektir. Düşünmek maddi bir süreç olduğu için, düşünmenin ürünü olan kavramlar da maddi nesnelerdir. Pankreasımızın insülin, böbreküstü bezlerimizin adrenalin, tiroit bezimizin tiroksin yapması gibi, beynimiz de birer nöron yapılanması olan kavramları yapar. Aklı, eski zamanlarda metafizikçi düşünürler incelemişlerdi. İlerdeki bölümlerde ortaya koyacağımız gibi, Platon'un "ideaları" aklın ilkelerinden, idealar sisteminin en tepesindeki "iyi ideası" aklın temel ilkesinden başka bir şey değildi. Keza Aristoteles'in "formları" nesneler üzerinde etkiyen akıldan ve "salt form" aklın kendisinden başka bir şey değildi. Akıl, epeyce bir süreden beri ise biyoloji biliminin bazı alt dalları (nöroloji, oftalmoloji, KBB vs) tarafından incelenmekte ve aklın maddesel yapılanması ve hare-

keti tam olarak belirlenmeye çalışılmaktadır.

Akıl sadece bir duyu hücreleri ve nöron hareketi olması bakımından değil, aklın yönlendirme hareketinin sonuçları bakımından da maddi bir nesnedir. Akıl bedeni, yaptığı kavramlar ışığında yönlendirir ve bu doğrultuda (duygusal olsun, fiziksel olsun) yapılan her şey, maddi bir nesne olan kavramların başka bir maddi nesneye dönüşmesidir. Korkmak, üzülmek, heyecanlanmak, sevinmek vs. duygusal olayların hepsi bedenimizin çeşitli biyokimyasal süreçleridir. Tutmak, koparmak, kaldırmak, koşmak, yürümek vs. bedensel hareketlerin hepsi kas hareketine dönüşmüş akıl hareketleridir. Keza, imal edip kullandığımız her türlü araç gereç, makineler, bütün tüketim nesneleri, inşa ettiğimiz binalar, yollar, köprüler vs. hepsi başka fiziksel maddelere dönüşmüş kavramlardır.

2.4 Aklın Oluşması Büyük Patlamadan Daha Büyük Bir Olaydır

Aklın oluşması, "Büyük Patlama"dan sonra, ancak ondan daha büyük bir olaydır. Aklı bu şekilde nitelememizin nedeni, onun bütün özgül uzay-zamanları kapsayan, en tümel uzay-zaman olmasıdır.

Aklın uzayı, düşünme konusu olabilecek her **"yer"**dir. Akıl evrendeki her yerde etkiyebilir; istisnasız her şey aklın etkime alanındadır. Aklı evrenin her yerinde etkimekten alıkoyabilecek ne doğal ne de toplumsal bir engel var. Evrendeki her şey; dünya, güneş, yıldızlar, galaksiler, protonlar, nöt-

ronlar, gravitonlar, fotonlar, DNA'lar, virüsler, bakteriler, gökte uçan kuş, insanlar, hayvanlar, bitkiler vs. kısacası (+) enerjinin (-) enerjiye dönüşüm sürecinin tüm halleri aklın etkime alanındadır. Her yer aklın etkidiği yer olabilir. Bu nedenle akıllarımız etkiyebilmek, yani düşünebilmek bakımından mutlak bir özgürlüğe sahiptir, yeter ki yaşıyor olalım.

Öte yandan, biz istediğimiz yeri "yer" yapma özgürlüğüne sahip olduğumuz gibi, yaptığımız yerler arasında gezinme özgürlüğüne de sahibiz; bizi bundan da alıkoyacak hiçbir engel yok. Esasen her yeri yer yapma etkinliğimiz sırasında biz aynı zamanda yerler arasında geziniriz de. Kah güneşe kah aya bakarız, istersek Everest tepesine çıkarak istersek aya giderek dünyaya bakarız, istersek en uzak galaksiye gider ve evrene bakarız. Yahut evrenin mikro derinliklerine bakarak, molekülleri, atomları, parçacıkları inceleriz. Demek ki biz yerler arasında gezinmede de mutlak bir özgürlüğe sahibiz, yeter ki yaşıyor olalım.

Biz yaşadığımız sürece mutlak olarak özgürüz ya da mutlak özgürlüğümüz bizim yaşamamıza bağlıdır. Başka bir deyişle, mutlak özgürlüğümüz, bizim yaşam olanaklarımızla, oluşumuzun olanaklarıyla sınırlı bir özgürlüktür. Oluşumuzun olanaklarının kaynağı, sahibi olduğumuz (+) enerjidir. (+) enerjiye biz, başka oluşların (+) enerjilerini bünyemize alarak; hayvanları, bitkileri, hatta birbirimizi yiyerek sahip oluyoruz. Her yeri yer yapma ve yerler arasında gezinme özgürlüğümüzü de sahibi olduğumuz (+) enerjiyi harcayarak gerçekleştirebiliyoruz. (+) enerji elde etmemiz ve bunu harcayarak özgürlüğümüzü gerçekleştirme-

miz sırasında, üzerlerinde, gerek (+) enerji elde etmek ve gerekse düşünmek için etkidiğimiz oluşların (+) enerjilerinden kaynaklanan güçleri nedeniyle bir dirençle karşılaşırız. Bu direnci aşma çabalarımızdan bizim "zamanımız" doğuyor. Demek ki bizim zamanımız, yerler arasında gezinme özgürlüğümüzü kullanırken, yani (+) enerjimizi harcarken, yani hareket ederken, kısacası "yaşarken" doğuyor. Öyleyse zaman bizim hareket ederken, yaşamda kalırken harcayarak kaybettiğimiz (+) enerjiye eşdeğerdir. Kaybettiğimiz enerji bizim (-) enerjimiz olduğuna göre, biz (-) enerjimizi hareket etmek, yaşamda kalmak olarak geri kazanırız; hareket ederek bir yerden başka bir yere gelmiş olmak, tamı tamına bu (-) enerjiye eşdeğerdir.

Nasıl ki bizim zamanımız yerler arasında gezinmemizden doğuyorsa, başka bir deyişle, zamanımız bizim (+) enerjimizin (-) enerjiye dönüşme süreciyse, uzayımız da (+) enerjiyle yüklü olarak bir yerde bulunmakta olmamızdan doğuyor. Bulunmamızın mümkün olduğu bütün yerlerin geometrik yeri bizim uzayımızı oluşturur. Öte yandan, herhangi bir yerde bulunmakta oluşumuz, daha önce başka bir yerde bulunmuş olmamızı öngörür. Bir yerden başka bir yere gidebilmek için bir miktar (+) enerji harcamış olmamız gerektiğine göre, bir yerde bulunmakta oluşumuzun, (-) enerji olarak ifade edilen bir maliyeti, bundan dolayı bir zaman boyutu vardır. Öyleyse bizim her bir yerde bulunuşumuz, hem uzayı hem zamanı içerir. Bu nedenle "uzay-zaman" bizim hareketimizi ifade eden bir kavramdır. Uzay-zaman sadece bizim hareketimizi mi ifade eder? Hayır, en küçük parçacıktan en büyük galaksiye kadar bütün oluşla-

rın her birinin de bütün oluşlardan oluşan evrenin de uzay-zamanı var. Bizim oluşumuzun ayırt edici özelliği "düşünebilmek"tir; biz "düşünme" adlı hareketi yapan oluşuz.

Yukarıda ortaya koyduğumuz gibi, düşünmek öyle bir harekettir ki; biz düşünerek her yere gidebilir, kendi oluşumuz dahil tüm oluşları kabuk gibi sararak onların üzerinde etkiyebiliriz. Bu hareketi yaparken aklın harcadığı enerji onun zamanı, bulunduğu yer ise onun uzayıdır. Akıl her yerde bulunabileceği için, onun uzay -zamanı, diğer bütün özgül uzay-zamanları içine alan, en kapsamlı uzay-zamandır. En kapsamlı uzay-zaman olmasından dolayı, aklın etkinliği "tümel"dir; akıl evreni bir tüm olarak görür ve düşünür. Biz gözümüzün alabildiğince baktığımızda, baktığımız yerden ufka kadar olan manzarayı bir bütün olarak görürüz. Kulağımızın alabildiğince dinlediğimiz zaman, sesleri bir bütün olarak işitiriz. Burnumuzun alabildiğince kokladığımız zaman da bütün kokuları alırız. Keza gözlerimizi kapayıp da düşündüğümüzde, geçmişiyle, şimdisiyle ve geleceği ile evreni bir bütün olarak düşünürüz. Bu nedenle tümellik aklın düşünme programının karakteristik özelliğidir. Akıl, bütün uzay-zamanları; büyük patlamayla oluşmuş şimdiki uzay-zamanı, var olmuş olması olası önceki uzay-zamanı ve var olacağı olası gelecekteki uzay-zamanı ve bütün özgül uzay-zamanları bir tüm halinde düşündüğü için, canlı yaşamın evrimi sürecinde aklın belirmesi, büyük patlamadan sonra ancak ondan daha büyük bir olaydır.

Aklı en kapsamlı uzay-zaman haline getirerek, onu evreni bir tüm olarak düşünmeye götüren etken nedir? Bu soruyu, her yere gidebilme özgürlüğümüz bağlamında yukarıda cevaplandırdık. Ancak bunun daha ayrıntılı cevabını, izleyen bölümdeki "Akıl Oluşlardan İzlenim Alır" ayırımında vereceğiz.

Değişik yönleri ve özellikleri ile aklın ne olduğunu yukarıda ortaya koymuş bulunuyoruz. Kuşkusuz, her oluş gibi, aklın da ne olduğu, onun nasıl hareket ettiğinin incelenmesinden sonra tam olarak anlaşılabilir. Bu nedenle izleyen bölümde aklın nasıl hareket ettiğine ilişkin düşüncelerimizi ortaya koyacağız.

3. Akıl Nasıl Hareket Eder?

3.1 Aklın Hareketini İyilik İlkesi Belirler

"İnsanlar Düşünerek Yaşamda Kalır" başlıklı bölümde belirttiğimiz gibi, aklımız bizim temel yaşamda kalma sistemizdir. Bizim, tavşan gibi toprağı kazmak için pençelerimiz, arslan gibi avlarımızı parçalayacak dişlerimiz ve pençelerimiz, köpek gibi çok hassas koku alma duyumuz, kuşlar gibi soğuktan koruyan tüylerimiz yok, kaplumbağa gibi evimizi sırtımızda da taşıyamayız. Ancak bizim "akıl" gibi bir düşünme sistemimiz var. Bütün hayvanların da bir düşünme sistemi var. Hatta onların bazılarının düşünme sisteminin duyu organları bölümü bizden çok daha ileri bir hassasiyete sahip. Ancak bizim düşünme sistemimizin beyin bölümü, hayvanlara göre çok üstün. Bizim beynimizin üstünlüğü "bilinç" sahibi olabilmesinden kaynaklanıyor. Biz ilişki ve etkileşim içinde olduğumuz oluşların hareketinin

bilgisini edinebiliyor ve bu bilgileri uzun süre, önemine göre, yaşamımız boyunca, hatta "toplumsal bilinç"te sonsuza dek saklayabiliyoruz. Bu bilgiler bizim bilincimizi oluşturuyor. Bilincimiz bize yaşamda kalmak için neleri yapmamız ya da yapmamamız gerektiğini gösterebiliyor ve bilincimizi kullanarak yapacağımız veya yapmayacağımız şeyleri "tasarlayabiliyoruz". Hayvanların davranışlarında içgüdüleri büyük bir yer işgal ederken, bizim davranışlarımız çok geniş ölçüde bilince dayanıyor. Olup bitecekleri önceden tahmin etmeyi sağlayan bir bilince sahip olmak, aklımıza hayvanların düşünce sistemleriyle kıyaslanamayacak bir üstünlük sağlıyor.

Biz, bilincimizin ışığında, yaşamda kalmak için çok çeşitli hareketler yaparız. Bitki tohumlarını toprağa eker, onları yetiştirir, onların yapraklarını, gövdelerini, köklerini, meyvelerini, tohumlarını yiyerek (+) enerji elde ederiz. Hayvanları evcilleştirip üreterek, etlerini yer, sütlerini içer ya da peynir, yoğurt, yağ yaparak yeriz. Hayvanlardan bitkilerden lifler elde edip bunları dokuyarak giysiler, yazgılar, örtüler vs. yaparız. Odundan, kömürden, sudan, petrolden, rüzgardan, atomdan enerji elde ederiz ve böylece bedensel enerjimizin kat be kat üstünde enerjiye sahip olarak (+) enerjilerimizi devasa boyutlara çıkarırız. Barınmak için konutlar yaparız. Kendimizi ve yüklerimizi bir yerden başka bir yere taşıyabilmek için kara, hava, deniz taşıma araçları yaparız. Hastalıklarımızı tedavi edebilmek için ilaçlar yaparız... Yaşamda kalmak için yaptığımız hareketler sayılamayacak kadar çoktur. Bir şey yapmanın yanında bir şey yapmamak da yaşamda kalmamız için gerekli olabilir. Ya-

şamda kalmak için yaptığımız şeyler gibi yapmadığımız şeyler de sayılamayacak kadar çoktur.

Yaptığımız veya yapmadığımız her hareketin sonucunda biz yaşamı yeniden kazanırız, yaşamda kalırız. Bu nedenle, yapmış veya yapmamış olalım, yaşamda kalmamızı sağlayan bütün hareketleri biz **"iyi"** olarak niteleriz. Buna karşılık, yapmış olduğumuz veya maruz kaldığımız ve bizim yaşamda kalmamızı tehlikeye sokan bütün hareketleri ise **"kötü"** olarak niteleriz. Bütün iyi hareketlerin sonunda yaşamda kalmak **"en iyi şey"**dir. Bizim yapacağımız **"iyi şeyleri"** ve yapmayacağımız **"kötü şeyleri"** bilincimiz gösterir. Aklımız bize, iyi şeyleri yaptırmak, kötü şeyleri yaptırmamak ve sonuçta yaşamda kalmamızı sağlamak için hareket eder. Öyleyse, aklın, aşağıda göstereceğimiz bütün hareket evrelerinin temelinde bir **"iyilik ilkesi"** vardır. Acaba iyilik ilkesi aklımıza nerden gelmiştir? "Akıl Canlı Yaşamın Evrim Sürecinde Oluşmuştur" başlıklı bölümde belirttiğimiz gibi, düşünme sistemimiz canlı yaşamın evrimi sürecindeki gelişimini tamamlayıp da "akıl" olarak etkimeye başladığında, iyilik ilkesi gelişimini tamamlamış olarak aklın içinde yer almıştır. Aklın oluşum ve gelişim süreci, esas olarak iyilik ilkesinin oluşum ve gelişim sürecidir. Bu nedenle, iyilik ilkesi, akıl etkimeye başlamazdan önce, onun içinde önceden oluşup gelişimini tamamlamış, "a priori" bir ilkedir.

Aklın bize nelerin iyi, nelerin kötü olduğunu gösterebilmesi için, onun her şeyden önce, bir bağlamı olduğumuz, ilişki ve etkileşim içinde bulunduğumuz evrenden izlenimler alması gerekir.

3.2 Akıl Oluşlardan İzlenimler Alır

Oluş, (+) enerji ile yüklü olması nedeniyle hareket eder. Evren, sonsuz denebilecek sayıda oluşlardan oluşan en genel oluştur. Akıl ise evreni oluşturan pek çok sayıdaki oluşlar arasında bir oluştur. Her oluş gibi, akıl da (+) enerji ile yüklü olduğu için hareket eder. Her oluş gibi, aklın hareketinin de özel bir adı var; düşünmek. Canlı yaşamın evrimi sürecindeki gelişimini tamamlayıp da "evrene gözlerini açtığında", aklın yaptığı ilk düşünme işi, oluşlardan duyu organlarıyla izlenim almaktır. İzlenim, oluşlarda olup biten hareketlenmelerin, duyu organlarında, duyu organlarıyla bedenimizin diğer kısımlarındaki sinir uçlarında, sinirlerde ve beyinde yol açtığı zincirleme hareketlenmelerdir. İzlenim alma, evrene gözlerini açtığı andan başlayarak, aklın her bir hareket devresinin, ilk evresi olarak sürüp gider. Akıl hareket ederek, yani düşünerek yaşar. Aklın yaşaması, onun düşünme hareketi yapmasıdır. Bu nedenle düşünmek aklın **"varoluş"** biçimidir; akıl, varoluşunu düşünerek gerçekleştirir. Akıl, varoluşunu gerçekleştirmeye ve bunu sürekli kılmaya izlenim alma hareketi ile başlar. Biz güneşin doğuşunu, yıldızların ışıldamasını, kayan yıldızları, tohumların topraktan fışkırmasını, ağaçların filizlenmesini, çalıların arkasından aniden fırlayan tavşanı, sevdiklerimizin gülümsemesini... onlardan gözlerimize yansıyan ışıklarla görürüz. Rüzgarın uğultusu, gök gürültüsü, derelerin çağıltısı, bülbüllerin şakıması, annemizin ninnisi... ses dalgaları halinde ilk kez kulağımıza temas eder. Taşın sertliğini, pamuğun yumuşaklığını, buzun soğukluğunu... hissedebilmek için, onlara ellerimizle dokun-

mamız gerekir. Böylece, duyu organlarımızdaki hareketlenme ile başlayan izlenim alma süreci, sinir uçları ve sinirlerde meydana gelen hareketlenme ile devam ederek, beyindeki hareketlenme ile tamamlanır.

Oluşlardan izlenimler, esas olarak bedensel organlarımız tarafından alınmakla birlikte, zamanla, izlenim almada bedenimizle oluşların arasına beden-dışı izlenim alma araçlarını koyduk. Bu araçları öylesine hızlı geliştirdik ki, bedensel organlarımız onların yanında pek mütevazi kaldı. Gökcisimlerinden yeterli izlenim almak için gözlerimiz son derece yetersiz, ama gözlerimizden kat be kat güçlü olan Hubble teleskopuyla uzayın derinliklerini **"gözlemleyebiliyoruz"**. Canlı yaşamın en küçük yapılarını çıplak gözle göremiyoruz, ama yaptığımız güçlü mikroskoplarla onları yüzlerce binlerce kez büyüterek tüm hareketlerini gözlemleyebiliyoruz. Televizyon ekranları binlerce kilometre uzakları evlerimizin içine getiriyor. Dağların yüksek tepelerine yerleştirdiğimiz radarlar bizim çok geniş alanlardaki hareketleri gözleyen gözlerimiz, kulaklarımız. İzlenim alma evresi, zaman içinde, sadece bedensel organlar ve beden dışı araçlarla yapılan "gözlemlerden" ibaret kalmadı, buna bir de **"deney"** eklendi. Biz, deney yapmak suretiyle gözlemlerle aldığımız izlenimler üzerine kurduğumuz bilgilerin doğru olup olmadığını, gözlemlediğimiz oluşları kontrolümüz altında hareket ettirerek test ettik. Gözlem ve deneye paralel olarak ve gözlem ve deney içinde yaptığımız **"ölçme"** işlemiyle, oluşlardan daha ayrıntılı izlenimler alabildik. Giderek artan ölçüde ölçme işlemini kullanarak yaptı-

ğımız gözlem ve deneyler ile alınan izlenimler öylesine çoğaldı, detaylandı ve öylesine çoğalmakta ve detaylanmaktadır ki, bunları izleyebilmek için, beynimizden çok daha hızlı işlem yapabilen izlenim işleme makinelerini, bilgisayarları yaptık ve bunları geliştirdik. Aklın izlenim alma etkinliğindeki yerleri, bedensel organlarımızla kıyaslanamayacak kadar genişlemiş olmakla birlikte, beden-dışı izlenim alma araçlarının geçmişteki en ilkelinden günümüzdeki en gelişmişine kadar hepsi ama hepsi aklımızın hareketinin ürünüdür. Öte yandan, ne kadar gelişmiş olursa olsun beden-dışı izlenim araçlarının arkasında gören bir göz, işiten bir kulak yer alır. Bu nedenlerle, duyu organlarımız yanında, beden-dışı izlenim alma araçlarını da akıl kavramı içinde düşünmek gerekir; beden-dışı araçlar, aklımızın oluşların derinliklerine nüfuz eden uzantılarıdır. Beden-dışı gözlem ve deney araçları geliştikçe, aklın makro ve mikro evren üzerindeki etkinliği sürekli artmıştır.

Onceki bölümün "Aklın Oluşması Büyük Patlamadan Daha Büyük Bir Olaydır" başlıklı ayırımında, en kapsamlı uzay-zaman olmasından dolayı aklın evreni bir tüm olarak gördüğünü, aklın etkinliğinin tümel olduğunu belirterek, bunun nedeninin daha ayrıntılı açıklamasını bu bölüme bırakmıştık. Acaba aklı en kapsamlı uzay-zaman haline getirerek, onun tümel olarak etkimesine yol açan şey nedir? Bu sorunun cevabını aşağıda veriyoruz.

Hiçbir engebenin olmadığı bir arazide ya da bir deniz kıyısında durduğumuzda, biz bulunduğumuz yerden itibaren, gözümüzün alabildiğince ilerilere bakarız. İlerilerdeki, gö-

zümüzün alabildiği noktaların geometrik yeri, ufuk çizgisidir. Ufuk çizgisinin berisindeki her şey, bizim görme eylemimizin konusudur. Ancak biz, ufkun berisindekilere bakmakla yetinmeyip, ufkun ötesinde neler olup bittiğini de **"merak"** ederiz. Ufkun ötesini görebilmek için dürbünle bakarız, o da yetmez teleskopla bakarız. Teleskopla bakmak da merakımızı gidermez, uzayın derinliklerine yapma uydular gönderir, oradan daha ilerideki ufuklara bakarız. Biz ufkumuzu sürekli genişletme eğilimindeyiz. En büyük galaksiden en küçük parçacığa kadar, evrenin içindeki her şey ama her şey bizim merak konumuz olur. Öyleyse bizi merak etmeye yönelterek, ufuktan ufuğa taşımak suretiyle etkiyen şey nedir? Hangi etken aklımızı en kapsamlı uzay-zaman haline getirerek, onun tümel olarak etkimesine neden olmaktadır? Biz bu etkeni **"hiçlik ilkesi"** olarak adlandırıyoruz. Hiçlik, ufkun ötesidir. Çünkü biz ufkun ötesinden hiçbir izlenim almayız ya da "hiç izlenim" alırız. Bu nedenle ufkun ötesi bizim için hiçbir anlam ifade etmez. Ancak içimizden bir ses bizi ufuk çizgisinin berisindeki her şeyi izlemeye yönlendirdiği gibi, ufkun ötesine geçmeye de yönlendirir, bizi ufkun ötesine doğru iter. Biz ufkun ötesine yöneldikçe, yöneldiğimiz ufkun ötesinde başka bir ufuk ile onun da ötesinde bir başka ufuk ile karşılaşırız. Peki, hiçlik ilkesi olarak etkiyerek bizi sonsuz ufuklara taşıyan "içimizdeki ses" nedir? İçimizdeki, bizi sonsuz ufuklara taşıyan ses, iyilik ilkesinden başkası değildir. Biz iyilik ilkesinin etkinliğinden dolayı ufukların ötesini merak ederiz; **ola ki ufukların ötesinde bizi yaşamda kalmamız bakımından ilgilendirebilecek bir şeyler olup bitmektedir.** Özetle, evrene gözlerini açar açmaz, aklın içindeki iyilik ilkesi, hiç-

lik ilkesi biçimine bürünerek, onun tüm evreni kucaklamasını ve böylece en kapsamlı uzay-zaman haline gelmesini sağlar. Bu nedenledir ki akıl evreni bir tüm olarak görür, bundan dolayı onun etkinliği tümeldir.

Akıl evreni bir tüm olarak görmesi sırasında, sonsuz bir hareket çeşitliliği sergileyen evrenden sonsuz çeşitlilikte izlenimler alır. Akıl oluşların izlenimlerini, birbirlerine göreceli olarak alır. Biz müzik sesini gürültüye veya gürültüyü müzik sesine,vahayı çöle veya çölü vahaya, bulutları gökyüzüne veya gökyüzünü bulutlara, karaları denizlere veya denizleri karalara... göreceleyerek algılarız. Her izlenim başka bir izlenime göreceli olarak "bir izlenim" olur. İlk bakışta, evreni oluşturan sonsuz çeşitlilikteki hareketler arasında kendi kendilerine bir görecelilik ilişkisi bulunduğu, "doğanın diyalektiği" olduğu sanılabilir. Ancak bu görüntü bir yanılsamadır, çünkü oluşlar arasında bir diyalektik ilişki yoktur, aklımızın izlenimleri birbirlerine göreceli olarak almasından dolayı aklımızın içindeki diyalektik, bize oluşlar arasındaki akıldan bağımsız bir diyalektik ilişki olarak görünmektedir. Aklımızın içindeki; oluşlardan izlenim alma hareketini düzenleyen diyalektik, **"görecelilik ilkesi"**dir. Acaba aklımızın görecelilik ilkesi nasıl etkir?

Aklımız, izlenim alma etkinliği sırasında, sonsuz çeşitlilikteki hareketlerden bazılarını ön plana çıkarırken, bazıları da geri planda kalır. Psikoloji biliminde bu durum "şekil-zemin ilişkisi" olarak adlandırılmakta ve kapakta bir örneği yer alan resimlerle gösterilmektedir. Ön planda yer alan izlenimler "şekil"i oluştururken, arka planda kalan izlenimler "zemin"i oluştururlar. Çok sayıda insanın yüksek sesle ko-

nuştuğu ve bu sesler arasından bir müzik sesinin de duyulduğu bir ortam düşünün. Böyle bir ortamda kulağımız, otomatik olarak tüm sesleri alır. Ancak dikkat ettiğimizde, bu seslerden bazılarının bizim için daha ön planda yer aldığını, diğerlerinin geri planda kaldığını fark ederiz. Ön planda yer alan sesler şekil, geri planda kalan sesler zemindir. Böyle bir ortamda, yüksek sesli konuşmalardan oluşan gürültü şekil, bunların arasından duyulan müzik zemin olabileceği gibi, tersi de olabilir. Bulutlu bir gökyüzüne baktığımızda, bulutlar şekil, gökyüzü zemin olabileceği gibi, tersi de olabilir. Bir uçak yolculuğu sırasında bir çölün üzerinden geçerken, çöl şekil, çölün üzerindeki vahalar zemin olabileceği gibi, tersi de olabilir. Aynı uçak yolculuğu sırasında bir denizin üzerinden geçerken, deniz şekil, denizdeki adalar zemin olabileceği gibi, tersi de olabilir. Kısacası aklımız görecelilik ilkesi temelinde izlenim alırken, oluşların hareketleri arasında bir şekil-zemin ilişkisi kurar. Peki, aklımızın oluşlar arasında nasıl bir şekil-zemin ilişkisi kuracağını, bu ilişkide hangi hareketlerin şekil, hangi hareketlerin zemin olacağını belirleyen şey nedir?

Aklımızın aldığı izlenimlerden birisini veya bir bölümünü ön plana alıp geri kalanları arka plana koyarken etkiyen şey; aklın kurucu ilkesi olan iyilik ilkesidir. Aklın açılış aşamasında hiçlik ilkesi biçimine bürünen iyilik ilkesi, izlenim alma aşamasında görecelilik ilkesi biçimine bürünerek, aklın hangi oluşa odaklanacağını belirler. Kulağımızın işitebildiği bütün sesler, gözümüzün görebildiği bütün nesneler, burnumuzun koklayabildiği bütün kokular, kulağımızda, gözümüzde, burnumuzda otomatik olarak birtakım ha-

reketlenmelere yol açar. Ancak biz, kapaktaki resme bakarken yaptığımız gibi, bu izlenimlerden bazılarını şekil bazılarını zemin yaparak, onlara karşı seçmeci davranırız. Prof. Cemal Yıldırım'dan izleyelim. "İnceleyiciyi tüm olgular değil yalnız probleminin çözümüne yarayan olgular ilgilendirir. Bu nedenle gözleme 'olgu toplama işlemi' değil, 'olgu bulma işlemi' demek daha yerinde olur. 'Bulma' kavramında 'toplama' kavramı yanında 'ayırt etme', 'seçme' kavramları da gizlidir... Demek oluyor ki, gözlem dediğimiz süreç önüne gelen olguyu toplama işlemi değildir. Gözlenmiş bir olgu, ne denli basit olursa olsun, aslında yorumlanmış bir algı kümesidir... Bir nesneye baktığımızda gözümüze çarpanla gördüğümüz şeyler aynı değildir. Önce gördüğümüz şeyler göze çarpanların sadece o sıradaki ilgimize ilişkin olan bölümüdür... Her gözlemin birtakım algı ve duyu verilerinin seçimi ve yorumlanması olduğunu kabul ettiğimizde, bu seçim ve yorumlamanın neye dayandığı sorusu karşımıza çıkmaktadır. Bu soruya verilecek genel yanıt '**geçmiş yaşantımız**' olacaktır. *(vurgu bize aittir M.U.)* Geçmiş yaşantımızı oluşturan kavramlar, bakış açıları, inançlar, bilgi ve varsayımlar gözlemde yer alan seçme ve yorumlamaların temel koşullarıdır. Bu yalnız günlük yaşantımızda değil bilimde de böyledir."[5] Prof. Cemal Yıldırım'ın deyimiyle "geçmiş yaşantımız", bizim hangi izlenim(ler) üzerine odaklanacağımızı belirlemekte, bunun sonucu olarak izlenimler arasından belli bir izlenimi

[5]Cemal Yıldırım, Bilim Felsefesi, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İst. Nisan 2000, s.77,78,79

seçmekteyiz. Geçmiş yaşantımızdan kaynaklanan koşullanmalar, akıllarımızın hangi izlenenim(ler)e odaklanacağını belirlediğine ve her birimizin geçmiş yaşantısı farklı farklı olabildiğine göre, herkesin aklı için geçerli, genel bir izlenim seçme ilkesi var mıdır? Böyle bir ilke vardır; o da aklın kurucu, temel ilkesi olan "iyilik"tir. Önceki bölümde belirttiğimiz gibi, canlı yaşamın evrimi sürecinde aklın oluşumu ve gelişimi, iyilik ilkesinin oluşumu ve gelişimidir. Bu süreç, ışığa, sese, ısıya, kokuya, basınca, yer ve biçim değiştirmelere... duyarlı hücrelerin, hangi izlenimlerin yaşamda kalma bakımından ne anlama geldiğini bilmelerinden dolayı seçilerek aklı oluşturmaları sürecidir. Bu süreç sonucunda ortaya çıkan oluş, "akıl" olarak tanımlanabilir bir gelişme düzeyine ulaştığında, aklın kurucu ilkesi olan "iyilik" gelişimini tamamlamıştı ve akıl, "geçmiş yaşantısı" içinde, yaşamda kalma bakımından hangi izlenimlerin "iyi", hangilerinin "kötü" bir anlam ifade ettiğini öğrenmişti. Bu nedenle, oluşların hareketlerinden kaynaklanan izlenimler arasındaki seçmeyi koşullayan iyilik ilkesi, her insanda doğuştan mevcut, hepimiz için geçerli, genel bir ilkedir.

İyilik ilkesi, aklın hareketinin izlenim alma evresinde, "göreselilik ilkesi" ilkesi biçimine bürünerek; bir taraftan oluşların hareketlerini birbirlerine göreceli olarak tanımlarken bir taraftan da oluşların hareketleri arasında şekil-zemin ilişkileri kurar. Peki öyleyse, iyilik ilkesi nasıl etkir de bazı oluşların hareketlerine öncelik verir? Akıl, temas ettiği oluşlara, "Nerede?", "Ne zaman?", "Ne durumda?", "Etken mi, edilgen mi?" gibi belirli sorular sorarak etkir. Bu sorula-

rın her birisinin yaşamda kalmamız bakımından bir anlamı vardır, hepsinin ortak anlamı, **"iyiliğimizi sağlamak amacıyla"** sorulmalarıdır. Aklımız, temas ettiği oluşlardan hangisine hangi soruları soracağını, "geçmiş yaşantısı" içinde, yani canlı yaşamın evrimi sürecinde öğrenmiştir.[6] Aklın oluşlara sorduğu sorulara aldığı cevaplar, izlenimlerimizi oluşturur. Aklımız oluşlara hangi soruları soracağını, geçmiş yaşantısı içindeki iyiliğini sağlama pratiği ile öğrenmiş olduğu için, izlenimlerimiz oluştuğunda aynı zamanda iyilik ilkesine göre yorumlanmış da olurlar. Bu nedenle, biz bir izlenim aldığımız zaman, izlenimin kaynağı olan hareketin yaşamda kalmamız bakımından iyi mi yoksa kötü mü olduğunu biliyoruz demektir.

Evrende belli bir anda neredeyse sonsuz sayıda oluş vardır. Bunun yanında oluşların hareketleri sırasında harcadıkları (+) enerjinin bir kısmı dağılıp gitmekle birlikte, bir kısmı ya mevcut oluşların (+) enerjilerine eklenir ya da yeni oluşların oluşmasına yol açar. Böylece evrendeki hareketlilik aralıksız sürüp gider. (+) enerjinin, bu şekilde sürekli olarak harekete dönüşmesi nedeniyle, sürekli değişen oluşlar üzerinde etkiyen aklın izlenim alma evresi de sonsuza dek sürebilir. Bunun yanında, aklın etkinliğini sürdürdükçe oluşlardan daha ayrıntılı ve daha derin izlenimler alması da izlenim alma evresini sürekli kılar. Öte yandan, insanın özelliği ve düşünme sistemine sahip olan diğer can-

[6]Aklın içinde, bizim iyiliğimizi sağlamak amacına yönelik a priori sorular olduğu, felsefe tarihinde Aristoteles tarafından keşfedilmiş ve büyük düşünür bunları "Kategoriler" olarak adlandırmıştır. Aristoteles'e göre, Kategoriler aklın formlarıdır.

lılara üstünlüğü, içgüdüleriyle değil, içgüdülerinden daha çok bilinçleri ışığında yaptıkları tasarımları doğrultusunda davranmalarıdır. İnsanlar, esas olarak, bilinçleri ışığında yaptıkları tasarımlara göre davranarak yaşamda kalırlar. Akıl, bir taraftan izlenim almayı sürdürürken bir taraftan da aldığı izlenimleri sabitleyerek "kavram"a dönüştürür. Kavramlar, bilincin yapıtaşlarıdır.

3.3 Akıl İzlenimleri Kavram Yapar

İzlenimlerin evrendeki hareketlenmelerin duyu hücreleri ve nöronlarda yol açtığı hareketlenmeler olması gibi, kavramlar da izlenim hareketlenmeleri sonucunda beynimizde oluşan nöron yapılanmalarıdır. Geceleyin siyah bulutlarla kaplı gökyüzüne bakarken, birden bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başlar ve bu esnada ortalığı bir anda aydınlatıp kaybolan bir ışık dallanması görürüz. Bu olay "atmosfer" dediğimiz oluşta olup biten hareketlenmelerden birisidir ve kendine özgü fiziksel nedenleri vardır. Bu olayın hareketlenmeleri, temas halinde olduğu tüm oluşların her birisinde çeşitli hareketlenmelere yol açar. Bu olay, hava ile temas halinde olan oluşlardan birisi olan aklımızda da "izlenim" denilen hareketlenmelere yol açar. Bu olaydan aldığımız izlenimler, "siyah bulutlarla kaplı gökyüzünde, bir anlık parlak bir ışık dallanması"dır. Bu izlenim hareketlenmesinde, "siyah bulutlarla kaplı gökyüzü" zemin olurken, "bir anlık parlak bir ışık dallanması" şekil olmuştur. Gözlerimize çarpan ve sinirlerle beyine ulaştırılan bu izlenimler, beyinde bir nöron yapılanmasına dönüştürülür.

Bu nöron yapılanmasının adı "şimşek" kavramıdır. Aynı olay bulutlarla yer arasında gerçekleştiği zaman, beyinde oluşan nöron yapılanmasının adı "yıldırım" kavramıdır. Şimşek ya da yıldırımın hemen arkasından duyduğumuz sesin beyinde yol açtığı nöron yapılanmasının adı da "gök gürültüsü" kavramıdır. Oluşlardan alınan her izlenimin beyin tarafından bir nöron yapılanmasına dönüştürülmesiyle kavramlar oluşur. Önceki bölümde, izlenimlerin aklımızın oluşlara sorduğu sorulara aldığı cevaplarla oluştuğunu belirtmiştik. İşte bu cevaplar kavramların içeriğini oluşturur.

İzlenimler akıl tarafından iyilik ilkesinin etkinliğiyle ve iyilik ilkesine göre yorumlanmış olarak alındığı için, kavramlar da iyilik ilkesine göre yorumlanmış olarak oluşur. Kavramların iyilik ilkesine göre yorumlanmış olarak oluşmasını, aklın yine iyilik ilkesinin türevi olan bir başka ilkesi sağlar; o da **"özdeşlik ilkesi"**dir. Aklın kavram yapma aşamasında, iyilik ilkesi özdeşlik ilkesi biçimine bürünerek, oluşlardaki hareketlenmelerle akıldaki hareketlenmeler arasında bire bir ilişki kurulmasını sağlar. Böylece akıl, oluşlara upuygun kavramlar yapar. Akıl özdeşlik ilkesiyle etkimekle "iyi bir şey" yapmış olur, çünkü insan oluşlara upuygun olarak yapılmış kavramlarla oluşlara **upuygun** bir bilince sahip olur ve oluşlara upuygun bilinç de insana yaşamda kalmada isabetli davranışlar ortaya koymasını sağlar.

Kavramlar kalıcı olmaya eğilimlidir, öyle ki beyin tarafından uzun süre, hatta ömür boyu "korunabilir". Biz deneyimlerimiz sırasında yaptığımız ya da başkaları tarafından yapılarak bize "söz" olarak iletilmiş kavramları, yaşamda

kalmamız bakımından taşıdığı önemine bağlı olarak, kısa veya uzunca bir süre hatta yaşamımız boyunca unutmayız. Kavramların korunduğu yer, beynimizin **"hafıza"** bölümüdür. Hafızamızda koruduğumuz kavramların içeriğini oluşturan izlenimlerle her karşılaştığımızda, bu izlenimler bize, ilintili oldukları kavramı "hatırlatır". Hafıza sadece kavramların korunduğu değil, aynı zamanda "biriktirildiği" yerdir de. Aklın hareketi sırasında yaptığı bütün kavramlar hafızada biriktirilir ve korunur. Bu nedenle hafızamız bizim, deyim yerindeyse, aklımızın **"hazine dairesi"**dir; bilgilerimizin biriktirildiği ve korunduğu hazine. Düşünme sistemine sahip diğer canlılara kıyasen, bizim aklımızın hafızasının bilgi biriktirme kapasitesi çok yüksek, bilgi saklama süresi çok uzundur. Bu özelliği aklımıza, düşünme sistemi sahibi olan diğer canlılara göre büyük bir üstünlük sağlar.

Aklın "hiçlik ilkesi" ile etkiyerek kendini açma, "görecelilik ilkesi" ile etkiyerek oluşlardan izlenim alma ve "özdeşlik ilkesi" ile etkiyerek izlenimleri kavram yapma evrelerinden oluşan hareketi, bir **"var etme"** etkinliğidir. Oluşların var edilmesi, onların akıl tarafından bir nöron yapılanmasına dönüştürülerek kavram yapılması suretiyle gerçekleşir. Hiçbir oluş kavram yapılmadıkça var olmuş olmaz; var etmek aklın etkinliğidir. Akli yetenekleri kısmen veya tamamen oluşmamış, örneğin doğuştan görme veya işitme özürlü ya da hafızası olmayan bir insan düşünün. Görme özürlüye renkler, ışıklar dünyası, işitme özürlüye sesler dünyası tamamen kapalıdır, onlar için renk, ışık, ses birer "hiçlik"tir. Keza hafızası olmayan birisi için de geçmiş bir

"hiçlik"tir. Öyleyse "var -olan", aklımızda, oluşların hareketlerine karşılık gelmek üzere oluşmuş nöron yapılanmalarıdır. Bu yapılanmalar aklımızın hareketi sonucunda oluştuğuna göre, kavram yapmak aklımızın "varoluşudur"; aklımız kavram gibi bir nesne yaparak var olur.

Yukarıda, kavramların insanların bilincinin yapıtaşları olduğunu belirtmiştik. Acaba akıl izlenimleri kavram yapmaya ve böylece bilinci inşa etmeye ne zaman başlamış olabilir? İnsanların davranışlarını, bilinçleri ışığında yaptıkları tasarımlar yönlendirdiğine göre, aklın kavram yapma evresi, izlenim alma evresinin hemen akabinde, "aklın evrene gözlerini açmasından" hemen sonra başlamış olmalıdır. İzlenim alma evresinin hemen akabinde başlayan kavram yapma evresi, izlenim alma evresine paralel bir evre olarak sürüp gider. Bu süreç boyunca, aklın izlenim alma etkinliği yaygınlaşıp derinleştikçe, alınan izlenimler zenginleştikçe, yapılan kavramlar da gerek içerik gerekse çeşit bakımından zenginleşir.

Acaba aklın bilinci inşa etmeye başlarken koyduğu ilk yapıtaşı ya da yaptığı ilk kavram nedir? Akıl canlı yaşamın evrimi sürecindeki gelişimini tamamlayıp da evrene gözlerini açtığında, neredeyse sonsuz çeşitlilikte hareketlilikler görmüştür. Bu hareketliliklerden, görecelilik ilkesinin etkimesiyle gerçekleştirdiği şekil-zemin ilişkisi içinde, şekil olan izlenim, aklın nöron yapılanmasına dönüştürerek yaptığı ilk kavramın dayandığı izlenim olmalıdır. Öyleyse aklın evrendeki sonsuz çeşitlilikte hareket içinden şekil

olarak aldığı ilk izlenim hangisidir? Gözlerimizi açar açmaz ilk fark ettiğimiz şey, şu veya bu nesne değil görmekte olduğumuzdur. Biz uyanır uyanmaz, çevremizdeki nesneleri görüyor olmamamız dolayımıyla görmekte olduğumuzu fark ederiz. Görme özürlü birisinin gözleri açıldığında söylediği ilk söz "görüyorum", işitme özürlü birisinin de kulakları açıldığında söylediği ilk söz "işitiyorum"dur. Görme veya işitme özürlülerin duyuları yerine gelir gelmez, "görüyorum" veya "işitiyorum" sözlerini söylemelerinin, uykudan uyanır uyanmaz gördüğümüzü fark etmemizin nedeni, akıllarımızın şekil yapıp kavrama dönüştürdüğü ilk izlenimi kendi hareketinden; düşünme hareketinden almış olmasıdır. Akıl evrene "gözlerini" her açtığında ilk olarak düşündüğünü biliyorsa, ilk kez etkidiğinde de aynı şeyi yapmış; "düşünüyorum" demiş olmalıdır.[7] Öyleyse aklın evrendeki sonsuz çeşitlilikte hareket içinde şekil olarak aldığı ilk izlenim, kendi hareketinin izlenimi; düşünüyor olduğu izlenimidir. Akıl, düşünüyor olduğu izlenimi üzerine kendi oluşunun kavramını kurmuştur. Aklın kendi oluşunun kavramı, iyilik ilkesinin biçimden biçime geçmesiyle kurulmuştur. Akıl evrene gözlerini açar açmaz, iyilik ilkesi, hiçlik ilkesi biçimine bürünerek aklın tüm evrene yayılmasını sağlamıştır. Bunun hemen arkasından, görecelilik ilkesi biçimine bürünmüş iyilik ilkesiyle etkimeye başlayan akıl, gördü-

[7]Descartes, "şüphe etme" yöntemini kullanarak aklın geçmişine doğru yolculuk yaptığında, yolculuğunun sonunda aklın kendi kavramını bulmuştur. Kendisi kadar ünlü olan "cogito ergo sum" (düşünüyorum öyleyse varım) sözü, bu bulgunun ifadesinden başka bir şey değildir.

ğü hareketler dolayımıyla fark ettiği "düşünme hareketi"nin yaşamda kalması bakımından "en iyi şey" olduğunu ve bu "iyi" hareketi kendisinin yaptığını anlamıştır. Akıl düşünmenin "en iyi hareket" olduğunu anlamakla, düşünme hareketini şekil yapmış, diğer bütün hareketler zemin olarak kalmıştır. Düşünme hareketinin şekil yapılmasının hemen arkasından, iyilik ilkesinin büründüğü üçüncü biçim olan özdeşlik ilkesiyle etkimeye başlayan akıl, kendi oluşunun hareketini bir nöron yapılanmasına dönüştürerek, kendi oluşunun hareketine upuygun olan kendi kavramını yapmıştır. Kendi oluşunun kavramını yapmış olmakla akıl, ilk varoluş hareketini gerçekleştirmiştir; güneşin ışıması, şimşeğin çakması, bitkilerin filizlenip büyümesi, dünyanın dönmesi, magmanın volkan halinde püskürmesi, kuşların cıvıldaması, derelerin çağıldaması, arıların bal yapması, yüreklerin çarpması gibi, aklın da artık kavram yapmak gibi bir fenomeni vardır. Kendi oluşunu bir nöron yapılanmasına dönüştürüp, ortaya kavram gibi bir maddi nesne koymuş olmakla, akıl artık var olmuştur. Akıl kendi oluşunun kavramını yaparak ilk varoluş eylemini gerçekleştirmekle, bilincinin canlı yaşamın evrimi süreci boyunca atılmış temeline ilk yapıtaşını koymuş oluyordu. Bu öyle bir yapıtaşıydı ki, zaman içinde geometrik bir hızla yükselen bilinç binası onun üzerine inşa edilecekti.

Kendi oluşunun kavramını yaparak ilk varoluş hareketini gerçekleştirmesi, aklın kendisini kendisine açması, kendisini kendisine tanıtmasıdır. Bilgisayarımızı ilk açtığımızda,

karşımıza ana programların adları çıkar. Her bir ana programı açtığımızda ise bilgisayar bize bu programların ayrıntılarını gösterir. Bu sadık hizmetkarlarımızın yaptığı ilk iş, bize kendilerini tanıtmaları, yapabilecekleri hizmetleri bize sunmalarıdır. Biz herhangi bir aracı kullanmadan önce onu tanırız; ne işe yaradığını, nasıl çalıştığını ve nasıl kullanıldığını öğreniriz. Bir aracı tanımaksızın onu kullanmamız mümkün değildir. Aklımız da bizim yaşamda kalma aracımızdır ve bu harika "aracın" yaptığı ilk iş, kendisini kendisine açmak, kendisini kendisine tanıtmak, kendi oluşunun bilincini elde etmek olmuştur. Akıl kendini açar açmaz, diğer oluşların hareketini nöron yapılanmalarına dönüştürerek, yaşamda kalmamızı sağlayacak kavramları yapmaya girişmiştir. Akıl, hiçlik ilkesiyle kapsama alanına almış olduğu diğer oluşları da, görecelilik ilkesiyle etkiyerek kurduğu şekil-zemin ilişkisinde şekil konumundaki izlenimi, özdeşlik ilkesiyle etkiyerek, ilişkin olduğu oluşa upuygun nöron yapılanmalarına dönüştürmek suretiyle kavram yapmıştır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, kavram yapmak aklın varoluş eylemidir; yaptığı her yeni kavramla akıl kendini yeniden üretir. Tıpkı bir çiçeğin, içinde geliştiği kozasını patlatarak bütün güzelliği ile açılması gibi, aklın kendini açması da, evrim süreci boyunca, içinde geliştiği kabuğunu kırarak, bir ışık topu halinde evrene doğmasıdır. O öyle bir ışık topudur ki, bir kere parladıktan sonra bir daha hiç sönmemiş, aksine, ışığının parlaklığı sürekli artmış, hacmi sü-

rekli genişlemiş ve bütün oluşları sönmeyen ışığıyla aydınlatmıştır. Bu süreç içinde akıl, etkinliğini, aldığı izlenimleri sürekli genişletip derinleştirerek ve buna paralel olarak yaptığı kavramları sürekli zenginleştirerek sürdürmüş, böylece varoluşunu sürekli kılmıştır. Aklın varoluşu, oluşları kavram yapa yapa, onları var ede ede bir bilinç oluşturma ve bu bilinci genişletme, derinleştirme sürecidir.

Biz her oluşa karşılık gelmek üzere, aklımızın yaptığı kavramlara ağaç, kuş, balık, dağ, güneş sistemi, galaksi, DNA, atom, parçacık... gibi adlar veririz. Yukarıda hep "aklın kendi oluşunun kavramı"ndan söz ettik ama onun adını belirtmedik. Peki nedir aklın kendi oluşunun kavramının adı? Onu anarken sürekli "akıl" sözcüğünü kullandığımıza göre, aklın kendi kavramının adı "akıl"dır. Ancak sadece "birtakım ilkelerle hareket eden özel bir düşünme sistemi" anlamını kapsadığı için, akıl sözcüğü, aklın kendi oluşunu ifade etmede yetersiz kalır. Akıl oluşlar içinden bir oluş olmakla birlikte, kapsamı en geniş uzay-zaman olmasından ve kapsamındaki tüm oluşlar üzerinde etkiyerek onları kavram yapmasından dolayı, onun kavramının adı, bu durumu ifade edebilmelidir. Aklın bu durumunu ifade eden kavramının adı, **"varlık"**tır. Düşünce tarihinde, şimdiye kadar tüm oluşların varlık olarak adlandırılagelmiş olması karşısında, varlığın sadece aklın kavramının adı olduğu yönündeki düşüncemiz, birçok okuyucumuz tarafından yadırganabilir. Ancak kitabımızın başından beri akıl hakkında yaptığımız belirlemelerin, **"varlık akıldır"** biçimindeki düşüncemizi yeterince desteklediğini düşünüyo-

ruz. Bununla birlikte, söz konusu düşüncemizi pekiştirmek bakımından, kütlesel çekim gücü ve ağırlık örneğini vermek istiyoruz. Her cisim için farklı ağırlık değerleri ölçülmesine bakarak, ilk bakışta onların kendilerinden kaynaklanan, her birisinin kendisine özgü ağırlık değerleri varmış, her cisim kendi kendini ağır yapıyormuş gibi düşünülebilir. Nitekim Galilei'ye (1564-1642) kadar böyle düşünülürdü. Ancak bütün cisimlerde etkiyerek onları "ağır" yapan tek, bölünmez ve tümel bir güç vardır: "Kütlesel çekim gücü". Bu güç, oluşlar içinden bir oluş olan ve adına "graviton" denilen parçacıkların etkinliğidir. Tıpkı gravitonların kütlesel çekim gücünü oluşturarak ağırlık olarak etkimeleri gibi, akıl hücreleri (duyu hücreleri ve nöronlar) de "düşünme gücü"nü oluşturarak ve bu güçle tüm oluşları var ederek, "varlık" olarak etkirler. Akıl, evreni düşünüyor olması izlenimi dolayımıyla kendi izlenimini; "düşünen oluş" izlenimini alır. Varlık kavramı da aklın kendisinden aldığı düşünen oluş izleniminin bir nöron yapılanmasına dönüşmesiyle oluşur. Düşünmek, aklın ayırt edici hareket tarzı olup, evrenden izlenimler alınması ve bu izlenimlerin bir nöron yapılanmasına dönüştürülmesi sürecidir. Bilinç oluşturmak bir var etme eylemidir ya da var etmek bir bilinç oluşturma eylemidir. Evrenden alınan izlenimler, beyin tarafından nöron yapılanmasına dönüştürüldüğü zaman, biz bu izlenimlerin ilintili olduğu oluşları var etmiş oluruz. Bir nöron yapılanmasına dönüşmüş olmaksızın oluşlar var olmuş olmazlar. Başka bir deyişle, oluşlar ancak ve ancak düşünülmüş olmakla var olabilirler. Düşünülmüş olmak bir nöron yapılanmasına dönüştürülmüş olmak olduğuna, nöron yapılanması da aklın hareketi olduğuna göre, oluşları var olması

aklın var olmasıdır. Tıpkı gravitonların kendilerini ağırlık "üreterek" göstermesi gibi, akıl da kendini kavram üreterek gösterir; yaptığı her yeni kavram,aklın yeniden ve yeniden var olmasıdır. Bu nedenle kavram yapmak aklın varoluşudur; akıl kavram yaparak var olur. Varlık kavramı da aklın kendi oluşunu var etmekle yaptığı kavram olup, nöron yapılanmasına dönüşmüş tüm oluşların adıdır. Bundan dolayı biz düşünülen her şeyi varlık olarak adlandırırız; aslında adlandırdığımız şey kendi aklımızdır. Peki öyleyse, düşünce tarihinde, neden sadece aklın kendi kavramı değil de tüm oluşlar varlık olarak adlandırılagelmiştir? Bunun nedeni, toplumsal akılda yüzyıllarca egemen olmuş olan metafizik felsefe akımlarından kaynaklanan alışkanlıktır. İlerideki "Metafizik Aklın Kendisidir" başlıklı bölümde daha ayrıntılı ele alacağımız gibi, metafizik felsefede, kısaca, evrenin hareketinin fizikötesi bir mutlak varlığın iradesiyle belirlendiği ve bu iradenin oluşların "özünü" oluşturarak, onların varoluşunu sağladığı düşünülür. Düşünme etkinliği, metafizik felsefede, esas olarak varolanların varoluşlarının nedeni olduğuna inanılan bu "öz"ü ortaya çıkarmaktır. Ancak yukarıda ortaya koyduğumuz gibi,metafizikçilerin "öz" dediği şey beynimizdeki; oluşların hareketlerine karşılık gelen, oluşları hareketleri ile özdeş olan nöron yapılanmalarıdır, kavramlardır; özlerin özü de aklın kendisidir.

Bütün oluşlar, akıl tarafından kavram yapılmak suretiyle var edilerek bilinç haline getirilirler. Akıl dışındaki bütün oluşlar akıl tarafından var edilirken, akıl var olmak için başka hiçbir oluşa muhtaç değildir; o kendi kendini var eder. Öte yandan, istisnasız tüm oluşlar aklın etkinlik alanında,

yani "düşünülebilir" oldukları için, akıl diğer oluşları var ederek kendi oluşunun varoluşunu sürekli kılar. Başka bir deyişle, aklın kendi kendini var etmesi, kendisiyle birlikte tüm oluşları var etmesi demektir. Ayrıca, bütün uzay-zamanları kapsayan bir uzay-zaman olduğu için, akıl evreni bir bütün olarak görür. Bu nedenle akıl bir bütündür, bölünemez. Böylece, kendi kendini var eden tek oluş olduğu, varoluşunu diğer tüm oluşları var ederek gerçekleştirdiği ve de bölünemez olduğu için, akıl **"mutlak"** bir oluştur. İşte varlık kavramı böyle bir oluşun kavramıdır; bütün kavramların kavramıdır. Bütün tikel oluşlar akıl tarafından varlığa dönüştürüldüğü için, varlık hem en tikel hem de en tümel kavramdır. En küçük parçacıktan en büyük galaksiye kadar hepsi varlık olduğu gibi, sonsuz evren de varlıktır, çünkü akıl her yerde vardır; akıl her yerde etkiyerek, üzerinde etkidiği oluşları kavramlar halinde var eder. Aklın yaptığı kavramlar da bizim bilincimizi oluşturur.

Aklın hareketi, kavram yapıp bilinci oluşturmakla bitmiş olmaz.

3.4 Akıl Bedeni Yönlendirir

Önceki iki bölümde belirttiğimiz gibi,akıl, kavram yapma evresine kadar (bu evre dahil) iyilik ilkesinin hiçlik, görecelilik ve özdeşlik ilkeleri biçimine bürünmesiyle hareket eder. Bu nedenle akıl, izlenimleri iyilik ilkesine göre yorumlanmış olarak alır ve kavramlar da izlenimler üzerine kurulmuş oldukları için aynı yorumu taşırlar. Bundan dolayı her

kavramın, karşılık geldiği oluşlara ilişkin "yargısal" bir içeriği vardır; oluşların hareketi, yaşamda kalmamız bakımından "iyidir", "kötüdür" veya "kısmen iyidir", "kısmen kötüdür" gibi yargı hükümleriyle yüklü olarak kavramlaştırılır. Böylece, kavramlardan oluşan bilincimiz de bize yaşamda kalmamız bakımından hangi eylemleri yapmamızın ya da yapmamamızın iyi, hangi eylemleri yapmamızın ya da yapmamamızın kötü olacağını gösterir. Başka bir deyişle akıl, yaptığı yargı hükümleri yüklü kavramlarla, bedenimizin hareketlerini, bedenimizin diğer oluşlarla ilişkilerini, yaşamda kalma temelinde yönlendirir. Bilincinin ışığında insan, bir eylemi yapmak veya yapmamak suretiyle "iyi bir şey" yapmış olur. Yaptığı iyi eylem, (-) enerji olarak insanın dışına çıkarken, yapmadığı kötü eylem insanın (+) enerjisini korumasını sağlar. Bilincinin "iyi" olarak nitelediği eylemi yapmış olmakla kaybettiği enerji, insana yaşamda kalmak olarak geri dönerken, "kötü" olarak nitelenen eylemi yapmamış olmakla da insan (+) enerjisini korumuş, böylece yaşamda kalmayı sürdürmüş olur. Aklın bilinç ışığında bedeni yönlendirmesi, insanın üzerine atılan taştan sakınmak için eğilmek gibi bir anlık ve basit bir hareketten, yaşamını kazanmak gibi daha uzun süreli ve daha karmaşık ve bir kent kurmak, ekonomiyi yönetmek, bir ordu örgütlemek gibi son derece karmaşık ve çok daha uzun zaman alan hareketlere kadar uzanan tüm yaşamda kalma hareketlerini kapsar.

Aklın bedeni yönlendirmesi, onun hareketinin son evresi olup, önceki evrelerde olduğu gibi, akıl, "bedeni yönlendir-

me evresi"nde de iyilik ilkesi ile hareket eder. Çünkü aklın bedenin yoluna tuttuğu bilinç ışığı bedenin yaşamda kalmasını sağlar.

Paleontologlar bize, "insan" sayılan atalarımızın, canlı yaşamın evrimi sürecinde 7,5 milyon yıl önce belirmiş olduklarını söylüyor. Bu süre boyunca bilincimizin aldığı mesafe "akıl almaz" boyutlarda. Yaşamda kalmak bakımından, hayvanlar aleminin diğer üyeleriyle aramızdaki mesafe giderek açılmış ve şimdi ancak kozmik ölçülerle ölçülebilir bir boyuta ulaşmıştır. Düşünme hareketi münferit akıllar tarafından gerçekleştirilmekle birlikte, insanlar düşünme etkinliğini, birbirlerinden kopuk, münferit eylemlerle gerçekleştirmiş olsalardı, hala yırtıcı hayvanlardan ve çetin iklim koşullarından korunabilmek için taş ve ağaç kovuklarında yaşıyor, yaşamları şimdiye göre çok genç denebilecek yaşlarda sona eriyor, kurda kuşa yem oluyor olurlardı. Ancak insanlar düşünme etkinliklerini birbirlerinden kopuk, münferit eylemler olarak gerçekleştirmezler. Düşünme etkinliği toplumsal yaşamın başlangıcından itibaren toplumsal bir eylem olarak gerçekleştirilegelmiştir.

4. İnsanlar Toplumsal Düşünür

Düşünme etkinliğini gerçekleştiren özne, tek tek insanlardır. Ancak bu etkinliği insanlar, bir toplumsal ilişkiler sistemi içinde gerçekleştiregelmişlerdir. Tek tek insanların düşünme etkinlikleri sonucunda yaptıkları kavramlarla kurdukları bilinçleri sözlere dönüşerek, dil aracılığıyla iletişilegelmiş ve dil içinde biriktirilerek geleceğe aktarılagelmiştir. Bu nedenle **düşünme toplumsal bir etkinliktir.** Düşünmenin toplumsal nitelikte bir etkinlik olmasının iki temel nedeni vardır: Birincisi, insan türünün bireylerinin, diğer birçok hayvan türüne göre daha sık ve daha kararlı ilişkiler içinde olması, ikincisi ise insanın çok çeşitli sesler çıkarabilmesine olanak veren bir gırtlak yapısına, dil kaslarına ve diğer yardımcı organlara sahip olmasıdır.

İnsan türünün bebeklik-çocukluk dönemi nispeten uzun sürer. Örneğin, at ve inek yavruları doğduktan, kuş yavruları yumurtadan çıktıktan kısa bir süre sonra yürüyebilir ve doğal ömürlerine nispetle, yine kısa bir süre içinde, ebeveynlerinin yardımı olmaksızın yaşamda kalabilecek gelişme düzeyine erişebilirler. Buna karşılık, insan yavrularının aynı gelişme düzeyine erişebilmesi için aylar, yıllar geçmesi ve bu zaman boyunca yavruların yaşamda kalabilmeleri için ebeveynlerinin yakın koruması, kollaması ve bakımı altında olmaları gerekir. İnsan türünün bebeklik-çocukluk döneminin nispeten uzun sürmesinin sonucu olarak, ebeveynlerle yavrular arasında, diğer hayvan türlerine kıyasla daha kararlı ve sürekli birliktelikler oluşmuştur. Ebeveynlerle yavrular arasında kararlı ve sürekli birliktelikler oluşmuş olmakla, insanlar arası ilişkilerin dokusu daha sıkı ve dayanıklı olarak dokunmuştur. Daha sıkı ve daha dayanıklı dokunmuş toplumsal doku sayesinde, büyükler sonraki kuşaklara, düşünme etkinliklerinin ürünü olan bilinçlerini aktarabilmeyi sağlamaya yeterli yakınlığı ve süreyi elde edebilmişlerdir. İnsan toplumlarının daha sıkı ve dayanıklı ilişki ağlarıyla dokunmuş olması, insanlara yoğun ve uzun süreli iletişimde bulunabilecekleri bir ortam sağlamıştır. **"Dil"** böyle bir ortamda ortaya çıkmıştır. Yoğun ve sürekli iletişim ortamı dilin ortaya çıkmasının toplumsal nedeni iken, insanın çok çeşitli sesler çıkarabilmesine olanak veren ses sistemine sahip olması da dilin oluşmasının biyolojik nedenidir. Dilin oluşmasıyla, insanlar daha sıkı ve daha dayanıklı ilişki ağları içinde bilinçlerini birbirlerine aktarabilme ve böylece münferit düşünme etkinli-

ğiyle kıyaslanamayacak kadar ileri düzeyde düşünebilme olanağına kavuşmuşlardır. Dil sadece insanların bilinç iletişimi kurmasını ve böylece kavram üretiminin genişlemesini ve derinleşmesini sağlamamış bunun yanında ve daha önemli olarak, üretilmiş kavramların biriktirilip korunduğu bir **"toplumsal hafıza"**, deyim yerindeyse bir "hazine" işlevi de yapmıştır. Önceki her kuşak, atalarından devraldığı bu hazineyi, ona az veya çok bir şeyler ekleyerek bir sonraki kuşağa aktarmıştır. Yazının icadı, toplumsal hafızanın kalıcılığını kat be kat arttırmıştır. Yazı icat edilmekle, sürekli genişleyen ve derinleşen toplumsal bilinç hazinesinin sonsuza dek korunabilmesini sağlayan bir araç elde edilmiştir.

Kısacası, düşünme, sadece tek tek bireylerin birbirlerinden kopuk olarak, oluşlardan izlenim alıp kavram yapmaları biçiminde bireysel bir etkinlik değil, bundan da öteye, tek tek bireylerin yaptığı kavramlarla kurdukları bilinçlerinin dil aracılığı ile iletişilmesini ve dil hazinesinde biriktirilmesini, dil hazinesinin yine dil aracılığıyla geleceğe aktarılmasını da kapsayan toplumsal bir etkinliktir; insanlar düşünme etkinliklerini **"toplumsal akıl"** ile gerçekleştirirler.

Düşünme, tek tek insanlar tarafından, bir toplumsal ilişkiler sistemi içinde gerçekleştirilen bir etkinliktir. Bu etkinliğin konusu, bir oluş ve yokoluş süreci olan evren olup, odağında insanın yaşamda kalma amacı vardır. Ancak evrim süreci içinde belirmiş üstün düşünme yeteneği sayesinde çevresini değiştirerek, etkileşim içinde olduğu kaotik hareketlere müdahale ederek çevresini kendine uygun duruma

getiren "etken" bir tür olarak, insanın yaşamda kalma amacı "sonsuz yaşam" hedefine yöneliktir. Öyle ya; insanın, kendisinin de bir bağlamı olduğu oluşlara yaşamda kalma amacı temelinde müdahale etmesinin bir sınırı olabilir mi? Müdahale bir kere başladı mı, bunun kaotik nitelik taşıyan tüm oluşların denetlenmesine kadar genişlemesi kaçınılmazdır. İnsanlığın sonsuz yaşam hedefine ulaşıp ulaşamayacağını bilemeyiz, ancak aklın evrene gözlerini açmasından bu yana, insanlığın, sonsuz yaşam hedefine giden yolda geometrik olarak artan bir hızla ilerlediğini görüyoruz. Görkemi giderek artan bu ilerleyişin geçmişteki kanıtları bilim ve teknoloji müzelerinde, günümüzdeki kanıtları ise sürekli gelişen teknolojinin kolaylaştırdığı günlük yaşantılarımızın içindedir.

İnsanlığın kaotik oluşları denetleyerek sonsuz yaşam hedefine ulaşma yolundaki görkemli ilerleyişinin arkasında, toplumsal aklın etkinliği sonucunda elde edilen ve sürekli genişleyip derinleşen bilinç vardır. Bu yoldaki her mesafe, insanların düşünme etkinliği sonucunda yaptıkları kavramlar dil hazinesinde biriktirile biriktirile, bu hazine kuşaktan kuşağa zenginleştirilerek aktarıla aktarıla, kavramlardan oluşan ve sürekli genişleyip derinleşen **"toplumsal bilinç"** sürekli gelişen araç gereçlere ve üretim yöntemlerine dönüştürüle dönüştürüle alınmıştır. Herhangi bir araç gerecin soyağacını çıkarmaya kalkıştığımızda, karşımızda toplumsal akıl dediğimiz uçsuz bucaksız deryanın hareketini buluruz. Birbirinin varlığından habersiz ilkel toplumlar bünyesinde oluşmuş, birbirinden kopuk, bilinç içeriği ol-

dukça dar toplumsal akıl sistemleri, günümüzdeki son derece geniş ve derin bilgi içeriğine sahip, neredeyse ışık hızında iletişim sağlayan bilişim araçlarıyla donanmış ve on milyonlarca insanı kapsayan muazzam bir sisteme doğru gelişirken, acaba ona bu hareketi sağlayan dinamik neydi?

4.1 Toplumsal Akıl Sistemi İçinde Oluşan İlişki ve Etkileşimler

Toplumsal akıl sistemine baktığımızda, bu sistem içinde üç ana alan bulunduğunu, insanların evrene üç farklı tarzda yaklaşagelmiş olduklarını görüyoruz. Birinci alandaki insanlar, oluşların kavramlarının akılda[8] önceden verili olduğunu, düşünmenin, bu kavramların açığa çıkarılması, onların farkına varılması suretiyle yürütülen bir etkinlik olduğunu ve oluşların bilgisinin bu yolla elde edilebileceğini düşünmüşlerdir. İkinci alandaki insanlar, akılda önceden verili bilgi bulunmadığını, aklın etkimesinin, duyu organlarıyla oluşlardan izlenim almak ve alınan izlenimleri kavram yapmak, böylece oluşların bilincini edinmek olduğunu düşünmüşlerdir. Üçüncü alandaki insanlar ise kavramların aklın ve duyu organlarının birlikte etkimesi sonucunda yapıldığını, bu suretle yapılan kavramların bilinci oluşturduğunu düşünmüşlerdir. Birinci ve üçüncü alandaki insanlar,

[8]Toplumsal akıl tarihi boyunca "akıl" denince sadece beyin anlaşılmış olup, duyu organları akıl kavramının dışında tutulmuştur. Bu nedenle, toplumsal akıl içindeki çeşitli alanları oluşturan düşünceleri sergileyeceğimiz ilerideki bölümlerde, bu alanlardaki insanların düşüncelerinden bahsederken, akıl kavramını onların anladığı anlamda kullanacağız.

düşünme etkinliğinde aklın belirleyici olduğunu düşündükleri için, onlar "idealistler" olarak adlandırılmışlardır. Birinci alandakiler, bilgi edinmede, duyu organlarının bilginin elde edilmesindeki rolünü tamamen dışlayarak, akla belirleyici bir rol verdikleri için, bunlar **"mutlak akılcı idealistler"**dir. Üçüncü alandakiler, bilincin oluşmasında hem akla hem duyu organlarına rol verdikleri için, bunlar **"duyumcu-akılcı idealistler"**dir. Dinsel düşüncede ise bilginin kaynağının "vahiy", yani "Tanrısal Akıl" olduğuna inanılır. Bu nedenle dinsel düşünce de idealist karakterli olup, mutlak akılcı ve duyumcu-akılcı olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Öte yandan, ikinci alanda yer alan insanlar, bilinç oluşumunda duyu organlarıyla alınan izlenimlerin belirleyici olduğunu, akılda önceden verili bilinç bulunmadığını, bilincin kaynağının oluşlardan alınan izlenimler olduğunu düşündükleri için, bunlar da "maddeciler" ya da **"materyalistler"** olarak adlandırılmışlardır.

Görüldüğü üzere, toplumsal akıl sistemi içinde, evrene yaklaşım bakımından aralarında karakteristik farklılıklar, bundan dolayı **"çelişkiler"** bulunan üç ayrı alan vardır. Bu üç alan arasında, bilgilerin kaynağına ilişkin düşünceleri arasında farklılık ve bundan dolayı çelişki bulunmakla birlikte, düşünme etkinliğinin amacı, her üç alandaki insanlar için aynıdır; **doğru bilgiye ulaşmak**. Her üç alandaki insanlar için **"doğru bilgi"**, bizim yaşamda kalmamızı sağlayan bilgidir. Bu nedenle, her üç alandaki insanlara, yani tüm insanlara göre, yaşamda kalmamızı sağladığı için, biz doğru bilgiye ulaşmakla **"iyi bir şey"** yapmış oluruz, doğru bilgi **"iyi"** bilgidir. Doğru bilgiye ulaşmak tüm insanların

amacı olduğuna göre, toplumsal akıl, tarih boyunca neden üç alana ayrılmıştır? Bunun temel nedeni evrenin genel görünümünden alınan izlenimler arasında, farklı insanlar tarafından farklı şekil-zemin ilişkileri kurulması ve her bir şekil-zemin ilişkisinin evrenin farklı anlamlandırılmasına esas teşkil etmesidir. Nedir bu, evrenin farklı anlamlandırılmasına esas teşkil eden farklı şekil-zemin ilişkileri?

"İnsanlar Düşünerek Yaşamda Kalır" başlıklı bölümde, uzayın oluşların hareket olanağı, zamanın ise oluşların hareketleri olduğunu, bu nedenle uzay ve zamanın birbirinden bağımsız değil, tek bir şeyi ifade ettiğini, çevremize baktığımız zaman gördüğümüz genel görüntünün "evrensel uzay-zaman", bu görüntüyü oluşturan sonsuz çeşitlilikteki oluşların ise "özgül uzay-zamanlar" olduğunu belirtmiştik. Ancak 20. yüzyılın başlarında Einstein'ın Genel Görecelilik Kuramı'nı ortaya koymasından önce, uzayın cisimlerin içinde yer kapladıkları boşluk, zamanın da cisimlerin uzaya göre yer değiştirmeleri olduğu düşünülürdü. Öyle ya, gözlerimizi gökyüzüne çevirdiğimizde, her yönde uzayıp giden bir boşluk görüyorduk. Bu boşluğun kımıltışız durmasına karşılık, onun içinde durup dinlenmeksizin hareket eden cisimler vardı. Her yönde uzayıp giden boşluk "uzay"[9], uzayın içinde durmaksızın hareket eden cisimlerin (oluşlar ya da yaratılmışlar) uzaya göre hareketleri de "za-

---

[8]Akıl sözcüğünde olduğu gibi, bir kavram karışıklığına yol açmamak için, tarih boyunca toplumsal akıl içinde oluşmuş çeşitli alanlar içindeki insanların düşüncelerini sergilerken, "uzay" kavramını onların anladığı anlamda kullandığımızı belirtelim.

man" idi. İşte bu genel görüntüden alınan izlenimler arasında, farklı insanlar tarafından farklı şekil-zemin ilişkileri kurulmuştur. Bu farklılığın nedeni psikolojiktir. Hepiniz psikoloji kitaplarında, bir örneği kitabımızın kapağında yer alan, bakışınıza göre şeklin zemin, zeminin şekil olarak değiştiği resimlerden görmüşsünüzdür. Arkadaşınızın resmin beyaz bölümünü karşılıklı iki insan profili (şekil), siyah bölümünü zemin olarak görmesine karşılık, sizin resmin siyah bölümünü bir vazo (şekil), beyaz bölümünü ise zemin olarak gördüğünüz ve arkadaşınızın vazoyu, sizin de karşılıklı iki insan profilini görebilmek için çaba harcadığınız ve sizin karşılıklı iki insan profilini, arkadaşınızın da vazoyu görünce birlikte şaşırdığınız durumlar olmuştur. Görme olayının bu özelliğinin sonucu olarak, toplumsal akıl tarihi boyunca, insanların bir kısmı oluşları zemin uzayı şekil olarak görürken, bir kısmı da uzayı zemin oluşları şekil olarak görmüş ve ondan alınan genel izlenimlerin farklı şekil-zemin ilişkileri içine konulması, evrenin anlamlandırılmasındaki farklılıkların temeli olmuş olmalıdır. Böylece, oluşları zemin uzayı şekil olarak gören insanlar toplumsal aklın "idealizm" alanını oluştururken, uzayı zemin oluşları şekil olarak gören insanlar "materyalizm" alanını oluşturmuşlardır. Doğal olarak, evrenin farklı anlamlandırılması, toplumsal aklın çelişkili olarak yapılanmasına neden olmuş ve çelişkili olarak yapılanmış olması, toplumsal aklın hareketinin dinamiğini teşkil etmiştir. Şekil-zemin ilişkileri farklılıklarının anlamlandırma farklılıklarına nasıl yol açtığını, bu anlamlandırma farklılıklarından toplumsal aklın üç

farklı alanının nasıl doğduğunu ve üç alan arasındaki, anlamlandırma farklılıklarından kaynaklanan çelişkilerin toplumsal aklı nasıl hareket ettirdiğini aşağıdaki bölümlerde ortaya koyuyoruz.

4.2 Mutlak Akılcı İdealistler: Toplumsal Aklın Kurucuları

Mutlak akılcı idealizmin kökeninde, evrenden alınan genel izlenimler arasında kurulan şekil-zemin ilişkisinde, uzayın şekil oluşların zemin olarak görülmesi vardır. Uzayı şekil oluşları zemin olarak gören insanlara göre, durmaksızın hareket eden, sürekli bir durumdan başka bir duruma geçen oluşlara karşılık, onları içine alıp kuşatan, onların en ücra köşelerine kadar nüfuz etmiş olan, her yöne doğru uzanan, uçsuz bucaksız, kımıltısız duran bir uzay vardır. Uzay sonsuzdur, tektir ve bölünmezdir. Buna karşılık, oluşlar uzayın içinde belirmiştir. Uzayın sonsuz, tek ve bölünmez olmasına karşılık, oluşlar onun içinde neredeyse sonsuz denebilecek sayıda parçalara bölünmüş durumda, oradan oraya yer değiştirip, biçimden biçime girerler. Ayrıca, oluşların sürekli yok olmasına karşılık, uzay değişmeksizin kalır. Bu nedenle, uzay mutlaktır, oluşlar ise uzaya göre var olan göreceli nesnelerdir. Zaman ise oluşların uzaya göre yer değiştirmeleriyle oluşur. Mutlak uzay ile oluşların mutlak uzaya göre yer değiştirmesiyle oluşan zaman, bir "mutlak varlığın" bize kendisini göstermesi, kendini açmasıdır. Toplumsal akıl tarihinde, mutlak akılcılığı ilk kez sistematik olarak kuran büyük düşünür Platon'dan iz-

leyelim. "Bu evreni yaratan baba, ilksiz tanrıların örneğine göre kurduğu evrenin hareket ettiğini, yaşadığını görünce çok sevindi ve sevincinden, onu örneğe daha çok benzetmeyi düşündü. Bu örnek ölmez bir canlı varlık olduğu için, o da bütün bu evreni, mümkün olduğu kadar ölümsüzleştirmeye çalıştı. Ama örnek olarak kullandığı canlı varlığı, yaratılan evrene tamamıyla uygun kılmak mümkün olmuyordu. Bunun üzerine ölümsüzlüğün değişik bir taklidini yapmayı düşündü ve göğü kurarken bir yandan da hareketsiz, salt ölümsüzlükten, belirli sayıların orantısına göre ilerleyen, ölümsüzlüğün zaman dediğimiz o imgelemini kurdu. Gerçekten gök doğmadan önce, günler, aylar, yıllar yoktu, bunları göğü kurarken yaratmayı düşündü; onlar hep zamanın birer parçasıdır, geçmiş ile gelecek de ölmez tözden bahsederken cahilliğimizden kullandığımız zaman çeşitleridir."[10] Platon örneğinde gördüğümüz gibi, bazı insanlar tarafından uzayın şekil olarak algılanmasının üzerine "mutlak varlık" düşüncesi bina edilmiştir. Başka bir deyişle, bazı insanlar tarafından şekil olarak algılanan uzay, bir mutlak varlığın kendini bize göstermesi, kendini bize açması olarak anlamlandırılmıştır. Uzayın uçsuz bucaksız, kımıltısız, tek ve bölünmez görüntüsü, onun mutlak varlığın kendini göstermesi olarak anlamlandırılmasının temelini teşkil etmiştir.

Mutlak akılcı idealistlerin, "Doğru bilgiye nasıl ulaşılabilir?" sorusuna verdikleri cevap, onlar tarafından uzayın şekil olarak algılanması üzerine inşa edilen mutlak varlık dü-

[10]Platon, Timaios, Çev. Erol Güney, Lütfi Ay, Sosyal Yayınlar, İst. 2001, s.33

şüncesinden türemiştir. Onlara göre doğru bilginin temeli, mutlak varlığa ilişkin bilgidir. Çünkü mutlak varlık oluşmamış ve yok olmayacaktır, bundan dolayı öncesiz ve sonrasızdır. Onun var olmak için kendinden başka hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. O bütün oluşları hareketinin nedenidir. Bu nedenle, mutlak varlık hakkındaki bilgimiz en sağlam bilgidir ve doğru bilgi de mutlak varlığın bilgisine dayanan, mutlak varlığın bilgisinden türemiş olan bilgidir. Peki, biz doğru bilgiye hangi yolla ulaşabilirdik?

Mutlak akılcı idealistlere göre, bilgi iki yolla; duyu organları ve akıl yoluyla elde edilebilir. Duyu organlarımız oluşlardaki değişmelere ve oluşlar arasındaki farklılıklara karşı hassastır; oluşlarda değişme ya da oluşlar arasında farklılık olmadıkça, duyu organlarımız onların farkına varamaz. Oluşlardaki değişmeler ve oluşlar arasındaki farklılıklar, duyu organlarımız tarafından izlenim olarak alınır. İzlenimler üzerine kurulu bilgiye **"duyu bilgisi"** denir. Ancak oluşlar sürekli yer ve biçim değiştirdikleri ve sürekli yok oldukları için, duyu bilgileri de sürekli değişir. Bu nedenledir ki izlenimler üzerine kurulu olan duyu bilgisi "güvenilir", "sağlam" ve bundan dolayı "doğru" bilgi değildir. Öte yandan, duyu organlarımız değişmelere ve farklılıklara karşı hassas olduğundan ve uzayda da bir değişme ve farklılık olmadığından, gözlerimiz uzayı bir boşluk olarak görür. Uzay ve zaman bir mutlak varlığın bize kendini göstermesi olduğuna göre, duyu organlarımız uzayı bir boşluk olarak algılamakla, bize "eksik" bilgi verirler. Duyu organlarımızla edindiğimiz bilgiler, oluşların değişen hallerine dayandığı için sağlam olmadığı gibi, mutlak varlığı göstere-

mediği için eksiktir de. Öyleyse, duyu organlarımızla elde ettiğimiz bilgiler sağlam olmadığı ve eksik olduğu için doğru bilgiler, iyi bilgiler değildir. Oysa ki bizim yaşamda kalmak için sağlam ve eksiksiz bilgiye, bunun için de bilgileri dayandırabileceğimiz sağlam bir dayanağa ihtiyacımız vardır. Sağlam ve eksiksiz bilgiyi dayandırabileceğimiz dayanak ise bize kendini uzay ve zaman olarak gösteren mutlak varlıktır. Duyu organları değişmelere ve farklılıklara karşı hassas olduğu için, biz onlarla mutlak varlığın bilgisini elde edemeyiz. O zaman, mutlak akılcı idealistlere göre, mutlak varlığın bilgisini elde etmenin tek yolu kalıyor: **Düşünme etkinliğinin içine, hiçbir duyu izlenimi karıştırmadan, sadece akılla düşünmek.** Platon'dan izleyelim. "Bana kalırsa, önce şu iki ayrı meseleyi çözmek lazım: Hiç doğmadığı halde her zaman var olan nedir? Hep geliştiği halde hiç var olmayan nedir? **Birincisi düşünüşün yardımıyla akıl tarafından sezilir.** *(vurgu bize aittir M.U.)* Çünkü zaman aynıdır; ikincisine gelince onu kanaatle akla dayanmayan duyum tasarlar, çünkü o doğar ve ölür; ama hiçbir zaman gerçekten var değildir. Bundan başka doğan her şey bir neden zoruyla doğar; çünkü ne olursa olsun herhangi bir şey nedensiz doğmaz... Evrene dair soracağımız bir soru daha var: yapıcısı onu bu iki örnekten hangisine göre yapmıştır, değişmeyen, her zaman aynı kalana göre mi, doğmuş olana mı? Bu evren güzelse, onu yapan iyi ise gözlerini ilksiz olandan ayırmamış olduğuna şüphe yoktur: Aksi halde, ki bunu farz etmeye bile hakkımız yoktur, doğmuş örneğe bakmış olacaktır. Halbuki yapıcısının gözlerini ilksiz örnekten ayırmamış olduğunu

herkes açıkça görür, çünkü evren doğmuş olan şeylerin en güzelidir, yapıcısı da nedenlerin en yetkinidir. Demek ki evren bu şekilde yapılmışsa **akılla mana tarafından sezilen,** *(vurgu bize aittir M.U.)* her zaman aynı kalan örneğe göre yapılmış demektir."[11]

Platon örneğinde gördüğümüz gibi, mutlak akılcılar, doğru bilginin mutlak varlığa dayanan ve mutlak varlığın bilgisinden türemiş bilgi olduğunu, mutlak varlığın bilgisinin de "akıl ve mana tarafından sezilerek" elde edilebileceğini düşünürler. Onların düşüncelerinin başlangıç noktası "mutlak varlığa inanç"tır ve düşünce sistemleri baştan sona bu inanç üzerine inşa edilir. Onlara göre mutlak varlığın karakteristik özelliği, "mutlak olarak iyi olmak"tır. Platon şöyle diyor: "O halde oluşla evreni yaratanın onları neden yarattığını söyleyelim. **Yaratan iyi idi**, *(vurgu bize aittir M.U.)* iyi olanda da hiçbir şeye karşı hırs uyanmaz. Hırs uyanmadığından da her şeyin elden geldiği kadar kendine benzemesini istedi. Bilge insanların kanaatine göre oluşun, **evren düzeninin en esaslı ilkesi budur,** *(vurgu bize aittir M.U.)* biz de bu kanaati emniyetle paylaşabiliriz. Gerçekten tanrı her şeyin elden geldiği kadar iyi olmasını, kötü olmamasını istediğinden, hareketsiz olmayan, kuralsız düzensiz bir hareket içinde olan, gözle görülen şeylerin bütünü aldı; düzenin her bakımdan iyi olduğunu düşünerek düzensizlikten düzene soktu."[12]

---

[11]Platon, Timaios, s. 23,24,25

[12]Platon, Timaios, s. 25,26

Platon, mutlak varlığın "mutlak iyi" olduğu inancını, "bilge insanların kanaatleri" ile desteklemektedir. Bilge insanların kanaatlerinden öteye, mutlak akılcıların bilgi kuramlarının temel ilkesi olan "doğru bilgi duyumlarla değil, akılla elde edilir" anlayışları çerçevesinde düşünülerek de "mutlak iyi" ye ulaşılabilir. Aşağıda bunu göstereceğiz.

Önümüze konmuş olan ve "kavram" denilen, duyu izlenimleri üzerine kurulmuş, "iyidir" veya "kötüdür" biçiminde hükümlerle yüklü bilgiler üzerine düşünelim. Bu bilgileri oluşturan kavramlar duyu izlenimleri üzerine kurulu olduğu için bize sağlam ve eksiksiz bilgi vermezler. Bu nedenle bunların içinden duyu bilgilerini çıkarmamız gerekir. Kavramların içinden duyu bilgileri nasıl çıkarılabilir? Duyu izlenimleri üzerine kurulmuş kavramlar sağlam olmadığına ve bundan dolayı bunların doğruluğundan emin olmadığımıza göre, bu kavramları sorgulamamız gerekir. Bunun için, önümüze konulan, "iyidir" veya "kötüdür" biçiminde hükümlerle yüklü kavramlara "Nedir, neden iyidir?" veya "Nedir, neden kötüdür?" sorularını sormamız gerekir. Bu sorular kavramları analiz etmemizi ve böylece onların içindeki duyu bilgilerini açığa çıkarmamızı sağlar. Örneğin, önümüze "Bütün kuşlar iyidir." biçiminde bir hükümle yüklü bir kuş kavramı konmuş olsun. Biz buna "Kuş nedir, neden iyidir?" sorularını sorduğumuz zaman, aldığımız cevap, "Kuş, kanatlı, iki ayaklı, gagalı, havada uçan, yumurtayla üreyen, bize saldırmayan ve birçoğunun eti yenebilen bir nesne olup, bize saldırmadığı ve birçoğunun eti yenebildiği için iyidir" biçiminde olacaktır. Kuş kavramına sorduğumuz so-

rulara aldığımız cevapta yer alan "iyidir" dışındaki bütün belirlemeler, duyu izlenimlerine dayanmaktadır. "Bütün kuşlar iyidir" önermesinin, "bütün kuşlar" bölümü duyu bilgisi iken, "iyidir" bölümü duyu bilgisi değildir. Çünkü kuşların kanatlı, iki ayaklı...vs olduğunu biz duyu izlenimleri ile algılarız. Ancak bu izlenimleri kuşlardan alırken, algıladığımız izlenimlerin içinde "iyidir" veya "kötüdür" biçiminde bir bilgi bulunmaz. "İyi" bilgisini biz kuşlardan izlenim olarak almadığımıza göre, bu bilgi bize aklımızdan gelmiş olmalıdır. Bundan da anlarız ki, aklımızda, oluşlarla temasa geçmeden önce onun içinde bir "iyilik ilkesi" vardır. Aklımız izlenimleri bu ilke temelinde almakta, aldığı izlenimleri bu ilkeye göre yargılayarak, kavramları "iyidir" veya "kötüdür" biçimindeki hükümlerle yüklemektedir. Öte yandan, "Bütün kuşlar iyidir" önermesindeki "kuşlar" kavramı bizi "kuş olmayanlar" kavramına götürür. Karşılaştığımız bu yeni kavramı sorgulamak için "Bütün kuş olmayanlar iyi midir, kötü müdür?" sorusunu sorarız. Bu soruya alacağımız cevap da "Bazı kuş olmayanlar iyidir, bazıları kötüdür." O zaman da "Hangi kuş olmayanlar iyidir, hangileri kötüdür?" sorusunu sormamız gerekecektir. Bu soruya cevap olarak, karşımızda, "iyidir" veya "kötüdür" hükmüne bağlanmış ve duyu izlenimleri üzerine kurulmuş bir yığın kavram buluruz. Bu kavramların içinden duyu izlenimlerini çıkardığımızda, geriye hep; "iyidir" biçiminde olumlu, "kötüdür" biçiminde olumsuz anlamda bir iyilik ilkesi kalır. Biz, iyilik ilkesini, oluşlardan izlenim alarak bilmediğimize göre, o, aklımızda "her şeyden önce mevcut" olan, a priori bir ilkedir. Ancak,

biz insanlar değişik halleri olan, değişken oluşlarız. Bu nedenle her birimizin iyilik anlayışı diğerlerinden farklı olabilir. Birisi için iyi olan başka birisi için kötü, birisi için kötü olan başka birisi için iyi olabilir; insan sayısı kadar farklı iyilik ilkesi olabilir. İnsan sayısı kadar farklı iyilik ilkesi olabileceğine göre, akıllarımızın içinde a priori bir iyilik olduğunu tespit etmiş olmakla, biz henüz sağlam bilgiye ulaşmış olmayız. Bu aşamada, ulaştığımız şey **"göreceli iyilik"**tir. Öyle ya, herkesin kendine göre bir iyilik ilkesi ve bu nedenle herkesin kendine göre bir "doğru"su olabileceğine göre, herkes için geçerli, genel, değişmez, mutlak bir iyilik ilkesi olabilir mi? Bununla birlikte, herkesin kendine göre bir iyilik ilkesinin olması bize, herkesin dışında ama herkeste iyilik olarak etkiyen bir şeyin varlığını da gösterir. Herkeste iyilik olarak etkidiğine, herkes onun iyiliğinden pay alıyor olduğuna göre, onu iyiliği mutlak demektir. O halde, nedir bu herkeste iyilik olarak etkiyerek, herkese pay veren mutlak şey? O, **"mutlak varlık"**tır; mutlak varlık **"mutlak iyi"**dir. İşte mutlak akılcı bilgi kuramının "doğru bilgiye akılla düşünülerek ulaşılabilir" temel ilkesinin çerçevesinde düşündüğümüzde mutlak varlığın karakteristik bilgisi olan **"mutlak iyilik"**e böyle ulaşırız. Ulaşmış olduğumuz **"mutlak varlık mutlak olarak iyidir"** bilgisi en sağlam ve bundan dolayı **"doğru bilgi"**dir. Çünkü bu bilgiyi ne kadar sorgularsak sorgulayalım, bu önermeye "Mutlak varlık neden mutlak iyidir?" sorusunu her sordukça "evreni var ettiği için mutlak iyidir" cevabını alacağımız için, düşünme etkinliğini daha ileri götüremeyiz. Öte yandan, esasen tek tek oluşla-

ra özgü göreceli iyiliklerin bilgisinin kaynağı da mutlak iyilik bilgisidir. Mutlak iyilik bilgisine ulaşmakla, artık bilgimiz tespit edilmiş, sabitlenmiştir. O zaman bizim yaşamda kalmak için yapacağımız tek şey kalır: Mutlak varlığa inanmak, güvenmek ve onun gösterdiği "iyilik yolundan" yürümek. Bu nedenlerdir ki mutlak akılcılar bütün işlerine mutlak varlığın adını anarak başlarlar. Platon'dan izleyelim "Sokrates; biraz olsun bilge olanlar, tanrısal bir kuvvete sığınmadan, küçük, büyük herhangi bir işe girişmezler. Bize gelince, biz ki evren hakkında onun nasıl doğduğuna yahut da nasıl hiç doğmamış olduğuna dair söz söyleyeceğiz, aklımızı tamamıyla kaçırmamışsak tanrılarla kadın-tanrıları yardımımıza çağırmalı, bütün diyeceklerimizin her şeyden önce onların hoşuna gitmesi, bizim için de mantıklı olması için onlara yalvarmalıyız. İşte tanrılara duamız bu olsun; sizin beni daha kolayca anlamanız, benim de bu konudaki düşüncelerimi daha açıkça anlatabilmem için biz de onları yardıma çağıralım."[13]

Mutlak akılcılık, esas olarak duyu bilgilerinin reddedilmesine, bu çerçevede, kavramların içinden, duyu organlarıyla alınmış izlenimler üzerine kurulmuş bilgilerin çıkarılmasına dayanan bir düşünme biçimidir. "Akıl İzlenimleri Kavram Yapar" bölümünde ortaya koyduğumuz gibi, kavramlar, oluşlardaki hareketlenmelerin aklımızdaki izdüşümleri, oluşlardaki hareketlenmelerin beynimizde yol açtığı nöron

[11]Platon, Timaios, s. 23.

yapılanmalarıdır. Eğer biz mutlak akılcı bir biçimde düşü-

nüyorsak, yapacağımız şey, oluşlardan duyu organlarımızla aldığımız izlenimleri aklımızdan çıkarmaya çalışmaktır. Bu çalışmanın sonuna geldiğimizde, kendi oluşumuzdan aldığımız ayırt edici izlenim olan "düşünen oluş" izlenimini de çıkarmış olmamız gerekir. Ancak bu son aşama asla gerçekleşmez. Aklımız evrene gözlerini açar açmaz ve açtığı sürece, başka bir deyişle, akıl evrenle ilişki içinde oldukça evren aynasında hep kendisini görür ve evreni görüyor olması dolayımıyla kendi oluşundan "düşünen oluş" izlenimini alır. İnsan evreni görüyor olması dolayımıyla düşünen oluş izlenimini alarak bu izlenim üzerine "varlık" kavramını yapmakla, düşünmekte olduğunu bilir. İnsan aklının iyilik diye temel bir ilkesinin olduğunu, ancak ve ancak düşünüyor olduğunu bilmekle bilebilir. Ancak mutlak akılcı idealist yolda yürüyerek, aklımızın aldığı ilk izlenim olan "düşünen oluş"u da aklımızdan çıkarmaya kalkıştığımızda bunun asla başarılamayacağını görürüz. Çünkü, düşünüyor olduğumuz izlenimini aklımızdan çıkarabilmek için yine düşünüyor olmamız gerekir; düşünen oluş izleniminin aklımızdan çıkıp çıkmadığından, ancak ve ancak düşünerek emin olabiliriz. Bu nedenle, düşünen oluş izlenimini aklımızdan çıkardığımızı sandığımız anda hala düşünmekte olduğumuzu görürüz. Aklımızdan çıkarmayı her denememizde, düşünen oluş izlenimini bize geri gelir. Akıl evrenle ilişki içinde olduğu sürece insanın aklını aklından çıkarması mümkün değildir. İnsan bütün öteki oluşlardan aldığı duyu izlenimlerini aklından çıkarsa bile, sonuncu izlenim olan "düşünen oluş"u aklından çıkarması mümkün değildir. Tüm duyu izlenimlerini aklımızdan çıka-

rarak mutlak varlığa ne kadar yaklaşmış olursak olalım, karşımızda hep "düşünen oluş" izlenimini buluruz. Descartes'in "düşünüyorum öyleyse varım" derken gelip dayandığı ve "şüphe"sini daha geriye götüremediği nokta budur. İşte bu durum, mutlak akılcı idealistlerin kaçınılmaz **içsel çelişkisidir**. Öyle ya, doğru bilgiye yalnızca aklımızın etkinliğiyle, yani düşünerek ulaşabiliyorsak ve akıl bilgisi de duyu izlenimlerinin işin içine hiç karıştırılmamış olduğu bilgi ise, bununla birlikte düşünmekte olduğumuzu, evren dolayımıyla aldığımız "düşünen oluş" izlenimiyle bilebiliyorsak ve düşünen oluş izlenimini almaktan kaçınmamız mümkün değilse, mutlak akılcı idealist düşünme biçimi bizi **"oluşlardan alınan izlenimler üzerine kurulu bilgi hem yanlış hem doğrudur"** gibi bir sonuca götürür. Görüldüğü gibi, bu sonuç tam bir çelişkidir. Mutlak akılcı idealistlerin bu çelişkiden kaçınması ve bu çelişkiyi çözmesi mümkün değildir. Mevlevilerin ezelden ebede dönüyorlarmış izlenimi veren dansları, mutasavvıfların kendilerini dış dünyadan tecrit ederek "tefekküre" dalmaları, dervişlerin zikir ayinleri vs. hepsi söz konusu çelişkiyi çözme denemeleridir.

Mutlak akılcı idealistler, duyu bilgilerinin hem yanlış hem doğru olduğu çelişkisine ulaştıkları zaman, düşünme biçimlerinin doğal sonucu olarak, çelişkilerinin "duyu izlenimleri bizi doğru bilgiye ulaştırır" yönünü reddettiler. Böylece, doğru bilgiye, aklın yalnızca kendi üzerinde etkimesiyle ulaşılabileceği düşüncesi, mutlak akılcı idealistlerin belirleyici, ayırt edici **"dogması"** oldu. Doğru bilgiye yal-

nızca aklın kendi üzerinde etkimesiyle ulaşılabileceği düşüncesi bir dogmadır. Çünkü bu düşüncenin doğruluğunun kanıtı, bir başka bilgi değil, tamamen kendisidir; doğru bilgiye yalnızca aklın kendi üzerinde etkimesiyle ulaşılabileceğine olan **"inanç"**tır.

Akıl, duyu organları, sinirler ve beyinden oluşan bir sistem ve aklın hareketi de bu sistemi oluşturan parçaların birlikte etkimesi olduğuna göre, aklın oluşlar üzerinde etkimesini reddeden mutlak akılcı idealistlerin uğraşıları, aklın hareketine hiçbir katkısı olmayan, kısır bir uğraşı mıydı? Kesinlikle hayır! Üç alana ayrılmakla, toplumsal akılda bir işbölümü oluşmuştu. Mutlak akılcı idealistler, bu işbölümü içinde, "toplumsal aklı var etme" işlevini üstlenmişlerdi. Onların işi bize aklımızı göstermek, toplumsal aklı kurmak idi. Öyle ya, aklımızın oluşunu bilmeden, böylece onun üzerinde egemenlik kurmadan, oluşlarda nasıl etkiyebilecektik; varoluşumuzu nasıl gerçekleştirebilecektik? Etkiyebilmek için her şeyden önce etkinliğimizi gerçekleştirmede kullanabileceğimiz "aracımızı" bilmemiz, onu tanımamız ve böylece ona egemen olmamız gerekiyordu. Mutlak akılcı idealistlerin uğraşıları da bize tam olarak bunu sağladı. Gerek dinsel ve gerekse din-dışı alanlardaki mutlak akılcılar, bitip tükenmek bilmeyen uğraşıları ile bize aklımızın temel ve kurucu ilkesi olan iyilik ilkesini gösterip, bu ilkeyi sürekli canlı tuttular. Onlara göre doğru bilgi iyilik ilkesi üzerine olan bilgimizdi. Gerçekten de aklımızın en temel, kurucu ilkesi de iyilik ilkesidir. Ancak iyilik ilkesini bütün insanların akıllarının genel ilkesi olarak değil de, insanların

dışındaki bir mutlak varlığın ilkesi olarak düşünmekle, aklı insana yabancılaştırmış oldular.

Mutlak akılcı idealistlerin işi, toplumsal aklı var etmekti. Toplumsal aklın bizim önümüze konulup gösterilmesiyle onların işi bitiyordu. Bu nedenledir ki, mutlak akılcı idealist düşünme biçimiyle aklın varoluşunun sürekliliği gerçekleşmiyordu. Onlar, deyim yerindeyse, bir bilgisayar donanımı ve içinde iyilik ilkesinin bulunduğu bir program yapıp bize vermişlerdi. Onların "doğru bilginin kaynağı akıldır" dogması, toplumsal aklın kurulmasını sağlamıştı. Mutlak akılcı idealistlerin işinin bittiği yerde, toplumsal aklın işbölümü sonucunda oluşan diğer alanlarda yer alan insanların; materyalistlerin ve duyumcu-akılcı idealistlerin işi başlıyordu. Esasen, mutlak akılcı idealistlerin karşılaştıkları, yukarıda ortaya koyduğumuz çelişki ve bu çelişkinin bir yönünü reddetmeleri, diğer alanların oluşmasının da habercisiydi.

4.3 Materyalistler: Toplumsal Aklın İzlenim Alıcıları

Materyalizmin kökeninde, evrenden alınan genel izlenimler arasında kurulan şekil-zemin ilişkisinde, mutlak akılcıların tersine olarak, oluşların şekil, uzayın zemin olarak görülmesi vardır. Oluşları şekil, uzayı zemin olarak gören insanlara göre, gökyüzüne baktığımızda, her yöne doğru uzanan, uçsuz bucaksız ve kımıltısız, bize boşluktan başka hiçbir izlenim vermeyen bir uzay görürüz. Buna karşılık sürekli yer değiştiren, sürekli bir durumdan başka bir duru-

ma geçen, sürekli oluşup yok olan, kısacası sürekli hareket eden oluşları görürüz. Uzay hareketsiz olduğu için orada yaşam yoktur. Buna karşılık sürekli hareket ettikleri için, oluşlarda yaşam vardır. Her yöne doğru uzayıp giden uzayın hiç hareket etmemesine karşılık, uzayın içinde yer alan ve sabit uzaya göre yer değiştiren oluşlar sürekli hareket halindedir. Uzay bize boşluktan başka hiçbir izlenim vermemekte, orada oluşların hareketinin nedeni olabilecek hiçbir işaret görememekteyiz. Bu nedenle oluşlar, kendi içlerinden kaynaklanan nedenlerden dolayı hareket ediyor olmalıdırlar. Öyleyse, oluşların dışında onları hareket ettiren bir mutlak varlık yoktur. Oluşları şekil, uzayı zaman olarak görmeleri, materyalistlerin "Doğru bilgiye nasıl ulaşılabilir?" sorusuna verdikleri cevabın temelini oluşturmuş; Antik Yunan düşüncesinin "doğa filozofları" oluşların hareketinin ana maddesini yine oluşların içinde ararken, evrenin onlar tarafından bu şekilde görülmesinden esinlenmiş olmalıdırlar.

Oluşların hareketinin nedenlerinin onların içinde olduğunu düşünmelerinin doğal soncu olarak, duyu organlarıyla alınan izlenimler üzerine kurulan bilgilerin "doğru bilgi" olduğu, materyalistlerin bilgi kuramlarının temeli oldu. Materyalistlere göre, oluşları biz, onların hareketlerinin bizde yaptığı etkilerle biliriz. Oluşların hareketlerinden ilk etkilenenler, duyu organlarımız olduğu, oluşlarla ilk temasa duyu organlarımız geçtiği için,duyu bilgisi bizim bilgimizin temelidir. Eğer biz oluşlardan, onların hareketini izlenim olarak almamış olsaydık onları asla bilemezdik. Esasen, aklımız da kendini, evreni görüyor olmamız dolayımıyla kendinden

aldığı "düşünen oluş" izlenimi ile bilir. Materyalistlere göre, akıl (ki onlar da akıl deyince sadece beyni kastederler) bir "tabula rasa" (beyaz kağıt) gibidir; bilgiler aklın üzerine, oluşlardan alınan izlenimlerin yazılmasıyla oluşur.

Materyalistlere göre, bir "tabula rasa" olduğundan, aklın içinde a priori izlenim alma ilkeleri yoktur; oluşların hareketleri birbirlerine göreceli olduğu için, onlardan alınan izlenimler de akılda göreceli bilgilere dönüşür. Ancak, "Akıl Oluşlardan İzlenim Alır" başlıklı bölümde ortaya koyduğumuz gibi, materyalistlerin düşündüğünün tersine, akıl oluşlardan izlenim alırken, edilgen değil, etken bir konumdadır. Etken konumunu da akla sağlayan, onun içindeki, canlı yaşamın evrimi süreci boyunca oluşup gelişmiş olan "iyilik" ilkesidir. Bu temel ilke ile hareket eden akıl, izlenimler alırken, oluşların hareketleri arasında şekil-zemin ilişkisi kurar. Şekil-zemin ilişkisi aslında bir çelişkidir. Çünkü şekil olan zemin olanı dışlayarak şekil olabilmektedir. Bu nedenle, şekil-zemin ilişkisi, "diyalektik" bir ilişkidir. Demek ki akıl, oluşlardan izlenimleri, içinde var olan bir **diyalektik mantığın** etkinliği sonucunda almaktadır. Ancak, materyalistler, tersine olarak, oluşlar arasındaki ilişkilerin diyalektik olması nedeniyle, bunun yansıması olarak, aklın hareket yönteminin de diyalektik olduğunu düşünürler. Onlara göre, tüm oluşların, bu çerçevede insanın oluşunun hareketi diyalektik olduğu için, bunların akıldaki yansıması da diyalektik olacaktır. Diyalektik ilişkinin aklın izlenim alma etkinliğinden değil de materyalistler gibi, oluşlardan kaynaklandığının düşünülmesi durumunda, oluşların yaptıkları ve birbirine zıt tasarımlar temelinde, tez-antitez-sentez ilişki-

lerinden geçerek, belli bir düzenlilik içinde hareket ediyor olduklarını varsaymak gerekecektir. Öyle ya, oluşların kendi kendilerine birbirlerinin tezi veya antitezi olabilmeleri için, onların içinde, hareketlerini belirleyen bir takım tasarımların olmasını gerektirir. Oluşların bir takım tasarımlara sahip olması ve bu tasarımlar doğrultusunda hareket etmesi ise evrene düzenliliğin egemen olması demektir. Oysa ki fizik bilimi bize, evrene egemen olan eğilimin düzenlilik değil, (ileride ortaya koyacağımız gibi) rastlantısallık olduğunu söylemektedir. Bizim "düzen" olarak adlandırdığımız şey, bir takım rastlantıların eseri olarak oluşmuş yaşamda kalma olanaklarımızdır; bizim düzen dediğimiz şey, bize göre "düzen"dir. Durum böyleyken, oluşların bir takım tasarımlara sahip olup, bu tasarımlar temelinde birbirleriyle diyalektik bir ilişki içinde olduklarından söz edemeyiz. Materyalistlerin oluşlar arasında var olduğunu ve onların hareketini belirlediğini düşündükleri diyalektik ilişki, aslında aklın diyalektik izlenim alma mantığından başka bir şey değildir. Başka bir deyişle, akıl, evren ile diyalektik bir mantıkla ilişki kurar. Materyalistlerin, evrenin diyalektik hareketi olarak gördükleri şey, aklın, oluşların hareketleri arasında şekil-zemin ilişkisi kurarak izlenim almasından, aklın diyalektik hareketinden başka bir şey değildir. Oluşların hareketlerinin birbirlerine göreceli olarak görülmesi ve birbirine göreceli hareketlerden birisinin şekil konumunda olması aklın etkinliğinden dolayıdır. Bu nedenledir ki, mutlak akılcılara benzer şekilde, materyalistler de diyalektik mantığın aklın dışında, oluşların içinde olduğunu düşünmekle, aklı insana yabancılaştırmışlardır.

Materyalistler diyalektiğin aklın değil oluşların içinde olduğunu düşündükleri için, onlar düşünme etkinliğini **"oluşlar arasındaki diyalektik ilişkiyi bulup ortaya çıkarmak"** olarak anlamışlardır. Materyalistlerin oluşların bir diyalektik ilişki içinde ve onların hareketinin diyalektik bir süreç olduğunu düşünmelerinin anlamı, aklın diyalektik hareketinin oluşlara nüfuz etmesi, aklın oluşlara kendi damgasını vurmasıdır. Aklın oluşlara vurduğu damga, izlenim alma hareketini yaparken görecelilik biçimine bürünmüş olan iyilik ilkesidir. Çünkü materyalistler, oluşların diyalektik bir ilişki içinde olduğunu düşünüp, düşünme etkinliklerini bu düşünceleri doğrultusunda gerçekleştirmekle, onların hareketlerinin izlenimlerini birbirlerine göreceli olarak almışlar ve bunu yaparken, aynı zamanda da insanın yaşamda kalması bakımından daha önemli olan izlenimleri şekil konumuna koymuşlardır. Materyalistlerin bu şekildeki düşünsel etkinlikleri, aklın iyilik ilkesinin oluşların içine nüfuz etmesinden başka bir şey değildir. Nasıl ki mutlak akılcılar evrene "varlık" demekle, aklın mutlak egemenliğini ve özgürlüğünü ilan etmişlerse, materyalistler de aklın hareket tarzı olan diyalektiği evrenin içine yerleştirmekle, mutlak akılcılar tarafından ilan edilmiş olan aklın egemenliği ve özgürlüğüne gerçeklik ve süreklilik kazandırmışlardır.

Toplumsal aklın işbölümü içinde, izlenim alma işlevini üstlenen materyalistler, (+) enerjilerini harcayarak oluşları izlediler, gözlediler. Oluşların içindeki hareket nedenlerini ortaya çıkarabilmek için, aklın iyilik ilkesi temelinde, onların hangi ilkelerle hareket ettiklerini bilmek materyalistlerin başlıca uğraşısı oldu. Thales'ten Demokritos'a, Galilei'den

Kopernikus'tan Einstein'a, Hobbes'tan Hume'dan, John Locke'dan Marks-Engels'e tüm materyalistler, doğal ve toplumsal oluşların içini hallaç pamuğu gibi atarak, aklımıza, varoluşunu sürekli kılması için gerekli olan duyum, deneyim izlenimi malzemesini sağladılar. Onlar toplumsal aklın gören gözleri, işiten kulakları, kimya laboratuarları, Hubble teleskopları, parçacık hızlandırıcıları ve bütün bu yollarla elde edilen verileri toplumsal aklımızda biriktiren ve saklayan hazine oldular. Böylece, mutlak akılcıların kuruluşunu gerçekleştirdikleri toplumsal akıl, materyalistlerin uğraşıları ile hareketlilik kazanarak varoluşunun sürekliliğini sağladı.

Evrenin kendi içinden kaynaklanan nedenlerle hareket ettiğini düşündükleri için, toplumsal aklın materyalistler tarafından gerçekleştirilen izlenim alma hareketi sırasında, oluşların hareketleri arasında "neden-sonuç ilişkisi" ya da **"nedensellik bağı"** kurulmaya çalışılır. Oluşlar arasında bir neden-sonuç ilişkisi bulunduğu, yani her bir oluşun hem bir oluşun hareketinin sonucu hem de başka bir oluşun nedeni olduğu düşüncesi, oluşlar arasında ya da evrende bir düzenliliğin bulunmasını öngörür. Öyle ya, her bir oluşun hareketi başka bir oluşun hareketine neden oluyorsa ya da her bir oluşun hareketi başka bir oluşun hareketinin nedeniyse, kısacası belli oluşların hareketleri belli sonuçlara yol açıyorsa, evrende "ilk neden"e bağlı olarak oluşmuş bir düzenlilik var, evrenin hareketi birtakım "yasalarla" düzenleniyor demektir. Ancak, yukarda değindiğimiz gibi, evrende düzenlilik değil rastlantısallık egemendir. Öyleyse oluşların hareketleri arasında bir nedensellik bağı ol-

duğu düşüncesi ve bu düşüncenin dayandığı düzenlilik varsayımı nereden kaynaklanıyor? Aşağıda bu sorunun cevabını vereceğiz.

"İnsanlar Düşünerek Yaşamda Kalır" başlıklı bölümde belirtildiği üzere, evren sürekli bir oluş ve yokoluş sürecidir. Akıl da evrenin neredeyse sonsuz denebilecek sayıdaki oluşları içinde bir oluştur. Aklın var oluşu (+) enerjisine bağlıdır. Başka bir deyişle, aklın var oluş olanaklarını, sahip olduğu (+) enerji belirler. Bu nedenle aklın varoluşunu sürdürebilmesi için, her şeyden önce (+) enerji elde etmesi, bu amaçla mevcut (+) enerjisinin bir kısmını harcayarak, karşılığında harcadığından daha fazla (+) enerjiye sahip olması gerekir. Akıl bu yolla sahip olduğu (+) enerjisini harcayarak düşünür. Ancak akıl, gerek (+) enerji kazanırken gerekse kazandığı enerjiyi harcarken, diğer oluşların direnciyle karşılaşır. Aklın diğer oluşların direncini aşarak varoluşunu sürdürme çabalarının sonucu olarak, onun zamanı doğar. Demek ki akıl varoluşunu, üzerinde etkidiği oluşların direncine bağlı olarak, az veya çok ama belli bir zaman içinde gerçekleştirir. Başka bir deyişle, aklın varoluşunun belli bir zaman maliyeti vardır. Bu maliyet de tamı tamına var olabilmek için harcadığı enerjiye; kaybettiği (+) enerjiye ya da (-) enerjisine eşittir. Aklın etkimesi belli bir zaman içinde gerçekleştiği ve bu zaman zarfında oluşlar da hareketliliklerini sürdürdükleri için, oluşların aklın etkimeye başladığı andaki konumu aklın etkimeye niyetlendiği andaki konumuna göre az veya çok değişmiş olur. Bu nedenle, akıl etkimeye başladığı anda, etkidiği oluşum yok oluş durumu ile karşılaşır. Bu, aklın üstesinden gelemeye-

ceği, önüne geçemeyeceği bir durum olup, bu durum **"süre gecikmesi"**dir. Üstesinden gelinemez süre gecikmesi nedeni ile aklın gözleyip izleyebildiği hareketler ve durumlar, sürekli olarak "yokluklar"dır. Bu nedenle, evreni gözleyip izleyen akıl, hep oluşların geçmişini görür. Başka bir deyişle, aklın aldığı izlenimler, hep oluşların olmuş bitmiş durumlarına ilişkindir. Bundan dolayı akıl, oluşların gözleyip izleyebildiği son durumuna **"sonuç"**, sonucun bağlamı olan bir önceki duruma **"neden"** der. Sonuca neden olan durum da kendinden önceki nedenin sonucudur. Oluşlar arasında bir nedensellik bağı olduğu varsayımı altında, sonuç-neden bağlantısı geçmişe doğru uzatıldığında, en son sonuca bağlanmış bir nedenler zincirine ulaşılır. Bu zincire bakarak, materyalistler, evrendeki tüm hareketlerin bir takım **"zorunlu yasalar"**a göre gerçekleştiğini düşünürler. Acaba oluşların hareketlerini düzenleyen bir takım zorunlu yasalar, bu yasalardan kaynaklanan bir düzenlilik ve bu çerçevede oluşlar arasında bir nedensellik bağı var mıdır? Evrene baktığımızda, görünüşte bir takım yasalar, bu yasalardan kaynaklanan ve nedensellik bağı olarak dışa vuran bir düzenlilik görürüz. Ancak görünüşteki düzenlilik, bir takım rastlantıların eseri olarak gerçekleşen olaylar zincirinden başka bir şey değildir. Örneğin canlı yaşamı ele alalım. Canlı yaşam görünüşte, evrenin en düzenli hareketlerinden birisidir. Canlı yaşamın temeli, DNA denilen moleküllerin, taşıdıkları yaşam bilgilerini proteinlere kopyalayarak varoluşlarını sürekli kılmalarıdır ve DNA'lar milyarlarca yıl boyunca bu hareketi yapmaktadırlar. Ancak evreni zorunlu bir takım yasalar düzenliyorsa, canlı yaşamın temelini oluşturan DNA'lar hangi yasaların etkinliğinin

sonucu olarak oluşmuştur? Biyologların bu soruya cevabı, tek sözcükle "rastlantı"dır. Kimbilir hangi rastlantıların eseri olarak, proteince zengin çorba kıvamında bir sıvı içinde DNA denilen kendilerini kopyalayabilen moleküller oluştu. Öte yandan DNA'lar kendilerini kopyalama işini genelde düzenli olarak yapmakla, taşıdıkları yaşam bilgisini proteinlere genellikle aynen kopyalamakla birlikte, bazen **"hatalı"** kopyalama da yapabilmektedirler. Ancak kaçırılmış uçağın kazaya uğramasının yaşam kurtarmasında olduğu gibi, bazen hatalar avantaja dönüşebilir. İşte DNA'ların kopyalama düzenindeki şaşma da böyle hatalardandır. Çünkü DNA'ların kendilerini bazen "hatalı" kopyalamaları (mutasyon) canlı yaşamın sürekliliğinin iki temel nedeninden (diğeri seksüel karışma) birisidir. Eğer DNA'lar arasıra kopyalama hatası yapmamış olsalardı çok çeşitli ortamlara uyum sağlayıp, yaşamda kalabilen canlı türleri ortaya çıkamazdı. Eğer DNA'lar kendilerini "hatasız" kopyalamış olsalardı, ortaya belli, özel bir ortamda yaşamda kalabilen tek bir canlı türü çıkardı ve uyum sağladığı belli, özel ortamın değişmesiyle canlı yaşam ortadan kalkardı. Kimbilir hangi rastlantıların eseri olarak DNA'lar kopyalama hatası yaptılar da canlı yaşam, çok çeşitli ortamlarda yaşamda kalma olanağı bulan türlere ayrıldı. Düzenlilik dediğimiz şeyin, bir takım rastlantıların eseri olarak gerçekleşen olaylar zinciri olduğuna bir başka örnek de fizik evrendir. Stephen Hawking şöyle diyor. "Evren, niçin çöken modellerle sonsuza dek genişleyen modelleri ayıran kritik hıza çok yakın bir hızla genişlemeye başladı, öyle ki şimdi, on milyar yıl sonra bile, hala kritik hıza yakın bir hızla genişlemekte? Büyük patlamadan bir saniye sonraki genişleme

hızı, yalnızca yüz bin milyarda bir oranında az olsaydı bile, evren daha bugünkü büyüklüğüne erişmeden çökmüş olurdu".[14] Kimbilir hangi rastlantıların eseri olarak, evren şimdiki düzenini almasını sağlayan o kritik hızla genişlemeye başladı. Ayrıca tüm canlıların dünyaya gelmesi tamamen rastlantının eseri değil midir? Kimbilir hangi rastlantıların eseri olarak, daha sperm halindeyken annemizin yumurtasına girmeyi başarabildik de dünyaya gelme şansını yakalayabildik. Biyolojik ve psikolojik yapılanma bakımından her insanın tek ve benzersiz olması, rastlantının yaşamlarımızda oynadığı rolün en somut kanıtlarından birisidir. Her bir insanın tek ve benzersiz olduğu kanaati aklımızda öylesine yer etmiştir ki biyolojik ve psikolojik yapılanma bakımdan tıpkımız olan bir başka insanın geçmişte var olmuş , halen var olmakta olduğunu ve gelecekte var olabileceğini düşünemeyiz bile. Peki, rastlantı oluşların hareketinde böylesine temel bir rol oynuyorsa, nasıl oluyor da evrende zorunlu bir düzenlilik ve bu çerçevede oluşların hareketleri arasında bir nedensellik bağı olduğu düşünülüyor? Bunun nedeni, üstesinden gelinemez süre gecikmesinden dolayı, aklın oluşların hareketlerini hep geriden, hareketler gerçekleştikten sonra gözleyip izleyebilmesidir. Böylece akıl, karşısında gerçekleşmiş belli ve tek bir hareket ve bunun da gerisinde gerçekleşmiş belli bir hareketler zinciri görür. Bu görüntünün bize vereceği fikir, evrende olup bitenlerin başka türlü olmasının olanaksız, bu nedenle zorunlu, bundan dolayı evrenin **düzenli** ve bu çerçevede oluşların hareketleri arasında bir **nedensellik bağı** ol-

[14]Stephen Hawking, Zamanın Kısa Tarihi, Çev. Sabit Say, Murat Uraz, Milliyet Yayınları, 2. Baskı, İst. 1989, s.159

duğudur. Süre gecikmesi, aslında aklımız için bir avantajdır. Aklımızın, oluşların hareketini gerçekleşmekteyken gözleyip izleyebildiğini düşünün. O zaman rastlantısallığın egemen olduğu ve bundan dolayı olayların nasıl bir seyir izleyebileceğinin bilinmediği bir evrende, yaşamda kalmamız için nasıl bir konum alacağımızı bilemeyecek bu nedenle yaşamda kalmamız tamamen rastlantılara bağlı olacaktı. Oluşların hareketini geriden izlememiz sayesinde, "sonuçlara" ve bu sonuçların öncesindeki "nedenlere" bakarak, olayların gelecekte nasıl bir seyir izleyebileceğini kestirebiliyoruz ve bu kestirimler bize yaşamda kalmamız için nasıl bir konum almamız gerektiğini gösterebiliyor. Gözlem araç ve yöntemlerimizi geliştirdikçe, gelecekte olup bitecekleri kestirmedeki isabet derecemiz de yükseliyor.

Üzerinde düşündüğümüz zaman, mutlak akılcıların bilgi kuramlarında olduğu gibi, materyalistlerin bilgi kuramlarında da bir çelişki olduğunu görürüz. Hatırlanacağı üzere, materyalistlerin bilgi kuramlarının temeli, oluşların bir mutlak varlığın iradesi ile değil, kendi içlerindeki nedenlerle hareket ettiği düşüncesine dayanır. Bu temel düşünceleri nedeniyle, materyalistlere göre, oluşların hareketleri arasında bir nedensellik bağı vardır. Onlara göre, oluşlar birtakım **"yasalar"** çerçevesinde, önceden belirli birtakım hareketleri **"zorunlu olarak"** yaparlar. Düşünsel etkinliğin amacı da oluşların hareketini belirleyen yasaları bulup ortaya çıkarmaktır. Bu tür bilgi kuramı "determinizm" olarak adlandırılır. İşte materyalistlerin çelişkisi bu düşüncenin içindedir. Öyle ya, tüm oluşlar bir neden-sonuç ilişkisi içinde hareket ediyorsa, yani hareketinden en son izlenim al-

dığımız oluş "sonuç" ve onun bağlamı olan hareket "neden" ise, oluşların hareketinin akışını geriye doğru izlediğimizde, bir **"ilk neden-oluş"** ile karşılaşmamız gerekir. Bütün oluşların ilk nedeni olan bir oluş varsa, bütün oluşların var oluşunun nedeni, bu ilk neden-oluştur. Bu öyle bir ilk neden-oluştur ki ondan önce başka bir neden yoktur. Bundan dolayı o kendi kendinedir. Onun var olmak için başka bir nedene ihtiyacı yoktur. O, mutlak nedendir ve mutlak neden olduğu için bütün nedenlerin ve sonuçların üstündedir. Işte varılan bu sonuç, toplumsal aklın materyalist alanının içsel çelişkisidir. Öyle ya, oluşların kendi içlerindeki nedenlerle hareket ettiklerini söyleyerek yola çıkıyorsunuz, ancak çıktığınız yolda geriye doğru yaptığınız mantık yolculuğu sizi bütün oluşların üzerinde ve onların hareketini belirleyen bir "ilk neden"e götürüyor ve böylece çıkıştaki düşüncenizin tam tersi bir düşünceye ulaşıyorsunuz; bu tam bir çelişkidir. Toplumsal aklın materyalist alanı bu çelişkiden kaçınamaz. Çelişkinin kaçınılmazlığı karşısında, materyalistler, bilgi kuramlarının temel düşüncesine aykırı olan "ilk neden-oluş" u reddettiler ve böylece "nedensellik ilkesi" materyalistlerin ayırt edici dogması oldu.

"İlk neden" aklın materyalist izlenim alma etkinliği ile alınan sonu gelmez izlenimlerin dayandırılabileceği sağlam bir dayanak olabilir miydi? Materyalistler bilgi kuramlarının götürdüğü "ilk neden"i reddetmekle, acaba toplumsal aklı sağlam bir dayanaktan ve doğru bilgiden yoksun bırakarak, sonu gelmez, sürekli değişen, bu nedenle işe yaramaz bir izlenim alma etkinliğine mi dönüştürdüler? Kesin-

likle hayır! Onların toplumsal aklın işbölümü içindeki işlevleri, mutlak akılcılar tarafından kurulmuş olan aklın varoluşunun sürekliliği için gerekli temel etkinliği gerçekleştirmek; oluşlardan izlenim almak idi. Eğer materyalistler, karşılaştıkları çelişkinin ilk neden yönünü dogma yapmış olsalardı, oluşlardan aldıkları izlenimler ilk neden olduğu varsayılan oluştan daha geriye gidemezdi. İlk neden aynı zamanda "son neden" de olacağı için, materyalistlerin oluşlardan aldıkları izlenimler son nedenden öteye gidemezdi. Böylece materyalistler mutlak akılcılarla aynı noktaya gelirler ve bunun sonucu olarak toplumsal aklın izlenim alma etkinliği dururdu. Materyalistler, karşılaştıkları çelişkinin ilk neden yönünü reddetmekle, mutlak varlığı ve onu karakterize eden mutlak iyiliği reddetmişlerdir. **Mutlak iyiliği reddetmekle, materyalistler, iyilik ilkesinin göreceli yönünü ön plana geçirmişlerdir.** Göreceli iyiliğin ön plana geçmesiyle, mutlak akılcıların yabancılaştırdığı akıl, beşeri bir kimlik kazanmıştır. Ancak bu kez genel geçer iyilik ilkesinin yerini, insanların her birinin kendine özgü iyiliği için etkiyen göreceli iyilik ilkesi almıştır. Böylece artık, herkes için geçerli, herkese "mutlak doğru"yu gösteren "mutlak iyilik ilkesi" yoktur, herkesin bizatihi kendisi için etkiyen ve herkese kendi doğrusunu gösteren "göreceli iyilik ilkesi" vardır. Peki, insanlar göreceli iyilik ilkeleriyle kendi doğrularını nasıl bulacaklardı? Tabii ki deneyleriyle; oluşlarla etkileşime girerek, onların hareketlerinden izlenimler alarak.

Materyalistlerin doğru bilgiyi elde etme yolundaki izlenim alma etkinlikleri nereye kadar sürebilir? Neredeyse sonsuz sayıda oluş var olduğu ve oluşlar sürekli değiştiği için, materyalistlerin izlenim alma etkinliği sonsuza dek sürebilir. Materyalistler, bilgi kuramlarının temeli olan nedensellik ilkesinin, onları götürdüğü çelişkinin ilk neden yönünü reddetmekle, toplumsal aklın, bir oluş ve yokoluş süreci olarak akan evrenden sürekli izlenim alabilmesinin yolunu açık tutmuşlardır. Mutlak akılcılar, toplumsal aklı mutlak iyilik ilkesiyle karakterize edilen bir mutlak varlık olarak kurmuşlardı. Materyalistler ise toplumsal akla, kendini oluşlara "kopyalayarak" varoluşunu sürekli kılabileceği izlenim malzemesini sağladılar. Bir benzetme yapmak gerekirse, mutlak akılcılar canlı yaşamın bilgisini taşıyan DNA'lar, izlenimlerle yüklü materyalistler de DNA'ların taşıdıkları yaşam bilgisini kopyalamak ve böylece yaşamlarını sürekli kılabilmek için gereksinim duydukları proteinler gibiydi. Şimdi artık bir tarafta yaşamın temel bilgisini; "iyilik ilkesi" ni ortaya koymuş olan mutlak akılcılar, bir tarafta da iyilik ilkesi temelinde etkiyerek oluşların hareketlerinden izlenimler alan materyalistler vardı. Ancak materyalistlerin etkinlikleri, oluşların sonsuz çeşitlilikteki ve sürekli değişen hareketleri içinde sonsuza doğru uzayıp gittiğinden, alınan izlenimler mutlak bir dayanağa dayandırılarak sabitlenemiyor, bu nedenle sağlam ve doğru bilgi elde edilemiyordu. İşte bu aşamada duyumcu-akılcı idealistler devreye giriyordu.

4.4 Duyumcu-Akılcı İdealistler: Toplumsal Aklın Söz Yapıcıları

Mutlak akılcılık ve materyalizm alanlarının oluşmasında olduğu gibi, duyumcu-akılcılık da toplumsal aklın farklı bir alanı olarak, bazı insanların uzay-zamanı diğerlerinden farklı algılamalarının ve anlamlandırmalarının sonucunda oluşmuştur. Kapaktaki resme baktığımız zaman, resmin kah siyah bölümünü şekil beyaz bölümünü zemin, kah siyah bölümünü zemin beyaz bölümünü şekil olarak görürüz. Tıpkı bu durumda olduğu gibi, duyumcu akılcılar da kah uzayı zemin oluşları şekil, kah oluşları zemin uzayı şekil olarak görmüş ve bu nedenle uzayın ve oluşların iki ayrı bölge olmalarına karşılık, onların birbirlerinden ayrılamaz, birbirleriyle iç içe şeyler olduğunu düşünmüş olmalıdırlar. Öyle ya, gökyüzüne baktığımızda, bütün oluşları kabuk gibi saran, onların en ücra köşelerine kadar nüfuz etmiş olan, onlarla iç içe bir uzay görmüyor muyuz? Uzay ve oluşları iç içe olarak görmeleri, duyumcu-akılcı idealistlerin "Doğru bilgiye nasıl ulaşılabilir?" sorusuna verdikleri cevabın temelini oluşturmuş, Antik Yunan düşüncesinin ve toplumsal aklın devlerinden Aristoteles "form ve madde öğretisi"ni uzayın ve oluşların iç içe olarak görünmesine dayandırmış olmalıdır.

Mutlak akılcılar gibi, duyumcu-akılcılar da doğru bilginin mutlak varlığın bilgisine dayandırılmış bilgi olduğunu düşünürler. Onlara göre de mutlak varlığın bilgisi metafizik üzerine düşünülerek elde edilir. Ancak mutlak akılcıların uzayı ve oluşları birbirinden tamamen ayrı iki bölge olarak

görmelerine ve bundan dolayı metafizik ve fizik alemi birbirinden tamamen ayırmalarına karşılık, duyumcu-akılcılar uzayı ve oluşları iç içe olarak görürler. Bu görüşleri nedeniyle duyumcu akılcılar, metafizik ve fizik alemin iç içe olduğunu düşünürler. Bundan dolayı duyumcu-akılcılar, doğru bilginin duyu organları ve aklın birlikte etkimesi sonucunda elde edilebileceğini düşünmüşlerdir. Mutlak akılcı ve duyumcu-akılcı idealistler arasındaki farklılığı, Platon ve Aristoteles'i karşılaştırdığımız zaman görebiliyoruz. Platon bir "idealar evreni" ve bir de "nesneler evreni" olduğunu düşünmüştü. Platon'a göre bu iki evren birbirinden ayrıydı ve nesneler evrenindeki her şeyin mükemmel örnekleri idealar evreninde bulunuyordu; nesneler ideaların birer kopyasıydı. İdealar arasında hiyerarşik bir sıra düzeni vardı. Bu sıra düzeninin en üstünde **"iyi ideası"** yer alıyordu. Aristoteles ise, Platon'dan farklı olarak, idealar ile nesneler evreninin birbirinden ayrı değil, iç içe olduklarını düşünmüştü. Aristoteles'e göre, idealar nesnelerin içindeydi ve nesnelerin **"özünü"** oluşturarak, onları **"belli bir şey"** haline getiriyordu. Ona göre, her nesne bir şey olabilme olanağına sahip **"madde"** ile bir şey yapabilme olanağına sahip **"form"**dan oluşuyordu. Aristoteles nesneler arasında hiyerarşik bir sıra düzeninin olduğunu, bir üstteki nesnenin, bir taraftan bir alttakinin formu olurken bir taraftan da kendisinden üsttekinin maddesi olduğunu düşünüyordu. Buna göre örneğin, tuğla toprak için form iken yapı için maddeydi. Bu sıra düzeninin en üst basamağında **"salt form"** yer alıyordu. Platon'un mutlak varlığı "iyi ideası" iken Aristoteles'in mutlak varlığı "salt form" idi.

Toplumsal akıl içinde duyumcu-akılcı alanın oluşmasıyla, aklın materyalist alanının sonsuza dek sürebilecek olan izlenim alma etkinliği sırasında alınan izlenimlerin "söz"e dönüştürülmesi mümkün olmuştur. Bireysel aklın hareketi sırasında, izlenimler birer nöron yapılanması halinde kavramlara dönüşür. Duyumcu-akılcıların toplumsal aklın hareketindeki işlevleri, bireysel akıllarda nöron yapılanması halinde oluşan kavramları sözlere dönüştürmektir. Bir nöron yapılanması söze dönüşüp de dil hazinesine katıldığı zaman, artık o bir toplumsal akıl kavramı olmuştur. Nasıl ki bireysel aklın kavramları nöron yapılanması olarak oluşuyorsa, toplumsal aklın kavramları da **"dil yapılanması"** olarak oluşur.

Toplumsal akıl tarafından kullanılan bütün dil yapılanmaları, duyumcu-akılcılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Duyumcu-akılcılar, kendi fikirlerini ifade etmede kullandıkları sözleri yaptıkları gibi, mutlak akılcıların mutlak iyilik, materyalistlerin de göreceli iyilikler temelindeki düşünsel etkinlikleri sırasında ürettikleri fikirleri ifade etmede kullandıkları sözleri de yapmışlardır. Bu nedenle toplumsal akıl tarihinde **"ilk söz"**ü söyleyen kişi, ilk duyumcu-akılcı atamız olmalıdır. Peki öyleyse, duyumcu-akılcıların hangi özellikleri, onlara toplumsal aklın sözlerini yapabilme olanağı sağlamıştır?

Duyumcu-akıcılara söz yapabilme olanağı sağlayan temel özellik, onların metafizik ve fizik alemin iç içe olduğunu düşünmeleridir. Bu çerçevede, duyumcu-akılcılara göre, mutlak iyilik kendini göreceli-iyilikler olarak gösterir. Göre-

celi iyilikler sonsuz çeşitlilikte olsalar da özlerindeki iyilik nedeniyle mutlak iyiliğe bağlanırlar. İşte duyumcu-akılcıların bu düşünme tarzı, onlara, bireysel akıllarda duyu izlenimleri üzerine kurulmuş kavramları söze dönüştürebilmelerini sağlamıştır. Onlara göre, mutlak iyilik karşımıza sonsuz çeşitlilikte oluşlar biçimine bürünmüş olarak çıkar. Biz oluşları, onların hareketlerinin duyu organlarımızda yol açtığı hareketlenmelerle, yani izlenimlerle fark edebiliriz. İzlenimler, oluşları "belli bir oluş" yapan mutlak varlığın mutlak iyilik ilkesinin fenomenleridir (araz). Her oluşun kendine özgü fenomenleri vardır ve bu fenomenler bize duyu organlarımız aracılığıyla izlenim olarak gelir. Oluşlar hakkında söylediğimiz sözler ise duyu organlarımız aracılığı ile aldığımız izlenimlere dayanır ve biz bu sözlere kavram deriz. Kavramlar bize oluşların özündeki, oluşlar tarafından taşınan mutlak iyiliğin bilgisini verir. Mutlak iyilik mutlak varlığın karakteri olduğu için, biz oluşların hareketlerinden aldığımız izlenimleri kavram yapmakla, bilgilerimizi sağlam bir dayanağa; mutlak varlığa dayandırmış ve böylece **"iyi bilgi"**yi bundan dolayı **"doğru bilgi"**yi elde etmiş oluruz.

Görüldüğü gibi, duyumcu-akılcı idealizm, mutlak akılcı tez ile materyalist anti-tezin sentezidir. Duyumcu-akılcılık, doğru bilginin oluşmasında beyine aktif bir rol verdiği için mutlak akılcıkla, duyu organlarını da doğru bilginin yapıcı unsurlarından birisi olarak gördüğü için materyalizmle birleşiyordu. Bununla birlikte, duyumcu-akılcılık, duyu organlarını doğru bilginin yapıcı unsurlarından birisi olarak gördüğü için mutlak akılcılıktan, doğru bilginin oluşmasında

beyine aktif bir rol verdiği için materyalizmden ayrılıyordu. Öte yandan, mutlak akılcı idealizmin bünyesinde, "doğru bilginin kaynağı hem akıldır (beyin) hem de duyu organlarıdır" çelişkisi oluşmuş, ancak onlar "doğru bilginin kaynağı akıldır" dogmasıyla toplumsal aklı kurmuşlardır. Buna karşılık, materyalizmin bünyesinde "oluşların hareketi hem kendi içlerindeki nedenlerden hem de onların dışındaki bir ilk nedenden kaynaklanır" çelişkisi oluşmuş, ancak onlar çelişkinin ilk neden yönünü reddederek kurdukları "oluşlar kendi içindeki nedenlerle hareket eder" dogmasıyla aklın oluşlardan sürekli izlenim almasını sağlamışlardır. Mutlak akılcılık ve materyalizmin sentezi olduğuna göre, duyumcu-akılcılık diğer iki alanın çelişkilerini çözebiliyor muydu yoksa izlenimleri söz yapabilmek için o da kendine özgü dogmasını mı kuruyordu?

Duyumcu-akılcılık, mutlak akılcılığın ve materyalizmin sentezi olduğu için bünyesinde her iki alanın **içsel çelişkilerini** de barındırıyordu. Bu çelişkiler, duyumcu-akılcılığın bünyesinde oluşan, bu alana özgü bir dogma ile çözülüyordu; bu da duyumcu-akılcıların yaptıkları kavramların bilgi içeriğinin **"son ve değişmez"** olduğu dogmasıydı. Bilgi edinmede duyu organlarına belli bir rol vermelerinin doğal sonucu olarak, duyumcu-akılcılar, materyalistler gibi, "hem evrenin içinden kaynaklanan hareket nedenleri hem de evrenin dışındaki ilk neden" çelişkisi ile karşılaşıyorlardı. Ancak duyumcu-akılcılar, materyalizmin tersine olarak, çelişkinin ilk neden yönünü kabul ediyor, materyalistlerin "hareket evrenin içindeki nedenlerden kaynakla-

nır" dogmasını reddediyorlar ve bundan dolayı materya-listlerle çelişiyorlardı. Öte yandan, duyumcu-akılcılığın bil-gi kuramının temel önermesi olan "doğru bilgi aklın ve du-yu organlarının birlikte etkinliği sonucunda elde edilir" dü-şüncesi, mutlak akılcılığın "doğru bilginin tek kaynağı akıl-dır" dogmasıyla da çelişiyordu. Böylece, duyumcu-akılcı-ların üzerinde "son ve değişmez bilgiler" dogmasını kura-cakları temel düşünce yapısı şekilleniyordu. Neydi bu, üzerinde "son ve değişmez bilgiler" dogmasının şekillendi-ği duyumcu-akılcı düşünce yapısı?

Duyumcu- akılcılara göre, evrenin hareketinin bir ilk nede-ni vardır, o da mutlak varlıktır. Mutlak varlık, salt akılla me-tafizik üzerine düşünülerek bilinebilir. Mutlak varlığın temel ilkesi "mutlak iyilik"tir. Mutlak varlığı karakterize eden mut-lak iyilik ilkesi bize göreceli iyilikler olarak görünür; mutlak varlık mutlak iyiliğini bize göreceli iyilikler olarak gösterir. Göreceli iyiliklerin fenomenlerini biz duyu organlarımızla izlenimler olarak alırız. Bu izlenimler bizim sözlerimizin içeriğini oluşturur. Bu sözlere "kavram" deriz. Her bir olu-şun iyiliği göreceli olsa da onların iyiliği mutlak varlıktan kaynaklandığı için, oluşlardan aldığımız izlenimler üzerine kurduğumuz kavramlar aynı zamanda bize mutlak varlığın bilgisini de verir. Mutlak varlık öncesiz, sonrasız ve değiş-mez olduğu için, onun hakkında bir bilgi elde ettiğimiz za-man, o bilgi artık **"son ve değişmez bilgi"**dir. Böylece du-yumcu-akılcılar, mutlak akılcıların ve materyalistlerin dog-malarını reddetmelerinin ve onların çelişkilerinin reddettik-leri yönlerini bilgi kuramlarına temel ilke yapmalarının do-

ğal sonucu olarak, toplumsal aklın hareketinde söz söyleme ya da kavram yapma işlevini yerine getirdiler. Ancak, söyledikleri sözleri ya da yaptıkları kavramları mutlak varlığın mutlak iyilik ilkesine bağlamakla, duyumcu-akılcılar da "son ve değişmez bilgiler" dogmasını kurdular.

***

Son üç bölüm boyunca, toplumsal aklın üç alana nasıl ayrıldığını, her üç alanın nasıl yapılandığını ve işlevlerinin ne olduğunu ortaya koymuş bulunuyoruz. Görüldüğü üzere, toplumsal aklın her bir alanının işlevi bireysel akılların üç işlevine tekabül etmekte; mutlak akılcılar iyilik ilkesini canlı tutarak toplumsal aklı kurarken, materyalistler izlenim almanın sürekliliğini sağlamışlar, duyumcu-akılcılar ise izlenimleri dil yapılanmalarına dönüştürmüşlerdir. Yine görüldüğü üzere, yapılanmaları sırasında, her üç alanda kaçınılmaz olarak **"içsel çelişkiler"** oluşmuştur. Mutlak akılcılık ve materyalizm alanlarında birer çelişki oluşurken, duyumcu-akılcılık alanında iki çelişki oluşmuştur. Her üç alan da içsel çelişkilerinin bir yönünü reddetmiş ve böylece her üç alanın içsel çelişkileri, her üç alanın arasındaki **"dışsal çelişkiler"**e dönüşmüştür. Toplumsal aklın hareketinin ya da toplumsal aklın varoluşunun sürekliliğini de her üç alan arasındaki çelişkiler sağlamıştır. Toplumsal aklın üç alanı arasındaki çelişkilerin, toplumsal aklın varoluşunu nasıl sürekli kıldığını izleyen bölümde ortaya koyacağız.

4.5 İçindeki Çelişkiler Toplumsal Aklı Hareket Ettiregelmiştir

Toplumsal aklın hareketine baktığımızda, onun mutlak akılcılık, materyalizm ve duyumcu-akılcılık alanlarının birbirlerini sorgulaması ve bu sorgulama sonucunda bilginin sürekli genişleme süreci olduğunu görüyoruz. Karşılıklı sorgulamaların nedeni, önceki bölümlerde ortaya koyduğumuz; her bir alanın kendine özgü bilgi kuramının kendine özgü temel ilkelerinden kaynaklanan içsel çelişkiler ve her bir alanın içsel çelişkilerini dogmalar yolu ile çözerken ortaya çıkan dışsal çelişkilerdir. Acaba toplumsal aklın üç alanı birbirini nasıl sorgulamıştır ve bu sorgulama süreci içinde toplumsal akıl nasıl hareket edegelmiştir?

4.5.1 Mutlak Akılcılar ve Materyalistler Birbirini Sorguluyor

Mutlak akılcılar, bir bilginin doğru olabilmesi için, varlık nedeni kendisi olan, var olmak için bir başka varlığa ihtiyacı olmayan bir mutlak varlığa dayanması gerektiğini, aksi halde bu bilginin sallantılı, güvenilmez bilgi olacağını düşünmüşlerdir. İlk mutlak akılcı felsefeyi kuran büyük düşünür Platon'a göre mutlak varlık "iyilik ideası", mutlak akılcılığın doruğu olan Hegel'e göre mutlak varlık "mutlak fikir"dir. Dinsel mutlak akılcı düşünürler de "Tanrı"nın mutlak varlık olduğuna inanırlar. Mutlak akılcı idealistlere göre, biz insanların ve diğer bütün oluşların varoluşu "iyi bir şey"dir. Oluşlardan hiç birisinde, bütün oluşlar için iyi bir şey yapabilme gücü ve yeteneği yoktur. Bir oluşun bütün

oluşlar için iyi bir şey yapabilmesi, onun kudretinin ve varlığının sonsuz olması, yani mutlak olması gerekir. Oysa ki oluşların hiç birisinde bu özellikler yoktur; onların hepsinin güçleri ve ömürleri sınırlıdır Bununla birlikte, bütün oluşlarda onların varoluşu olarak dışsvuran bir iyilik ilkesi vardır. Öyleyse, bütün oluşların üzerinde ve ötesinde, kudreti ve varlığı sonsuz olan ve sonsuz kudretiyle bütün oluşları var etmek suretiyle bütün oluşlar için iyi bir şey yapmış olan bir mutlak varlık vardır. Mutlak varlığın bizi var etmesi iyi bir şey olduğuna göre, onun temel ilkesi iyiliktir. Onun iyiliği bütün varolanların üstünde olduğuna göre, o mutlak olarak iyidir, o baştan aşağıya iyiliktir. Mutlak varlığın baştan aşağıya iyilik olduğuna dair bilgi en temel, en doğru bilgidir, çünkü bu bilginin ötesinde başka bir bilgi yoktur. Bu nedenle, kaynağını mutlak iyilik bilgisinden almayan, mutlak iyilik bilgisine dayandırılmamış bütün bilgiler güvenilmezdir, gerçeğin bilgisi değildir. Peki, mutlak iyilik bilgisi bize nereden gelir, biz mutlak iyiliğin bilgisini nasıl elde ederiz? Bu bilgiyi biz duyu organlarımız aracılığı ile oluşlardan aldığımız izlenimlerle elde etmiş olamayız. Çünkü oluşların iyiliği göreceli olup, aynı oluşun hareketi bize göre iyi iken başka bir oluşa göre kötü olabileceği gibi, bize göre kötü olan bir oluş başka bir oluşa göre iyi olabilir. Duyu organlarımızla aldığımız izlenimler bize oluşların göreceli iyiliklerinin bilgisini verebilir. Ancak bütün oluşların var oluşunun nedeni olan mutlak iyilik diye bir şey de var ve esasen göreceli iyilikler bilgisinin kaynağı da mutlak iyilik bilgisidir. Duyu organlarımızla sadece göreceli iyiliklerin bilgisini edi-

nebildiğimize göre, biz mutlak iyiliğin bilgisini duyumlarımızla değil aklımızla elde etmiş olmalıyız. Bu düşünüş tarzlarından dolayı mutlak akılcılar, materyalistlerin duyu organlarıyla alınmış izlenimler üzerine kurulmuş bilgilerinin, oluşların sürekli değişen hallerine, onların göreceli iyiliklerine dayandığı için eksik olduğunu ve bundan dolayı doğru olmadığını öne sürmüşler ve materyalistlere "Oluşların sürekli değişen hallerine dayandığı için sürekli değişen bilgilerinizle bizi doğru bilgiye nasıl götüreceksiniz?" sorusunu sormuşlardır.

Materyalistler ise evrende aslolan şeyin sürekli değişme; oluşların sürekli bir durumdan başka bir duruma geçmesi olduğunu, bu nedenle doğru bilginin evrendeki sürekli değişimin beynimize yansımasıyla oluşan bilgiler olduğunu, bunun da duyu organlarımız aracılığı ile oluşlardan aldığımız izlenimlere dayandığını, evrende aslolan şeyin sürekli değişme olmasından dolayı, değişmez, kudreti ve varlığı sonsuz bir mutlak varlık olamayacağını düşünmüşlerdir. Materyalist felsefenin devlerinden Demokritos, evrenin ve evreni oluşturan sonsuz çeşitlilikteki oluşların, maddenin bölünemez en küçük parçası olan atomların sonsuz çeşitlilikteki hareketleri ve bu hareketler sonucunda aldıkları durumlar olduğunu düşünmüştü. Bu düşünüş tarzları çerçevesinde materyalistler, mutlak akılcıların sorusunu "Evrende aslolan şey sürekli değişim olduğuna göre, sürekli değişim içindeki oluşlardan duyu organları aracılığı ile alınan izlenimler üzerine kurulu bilgi, doğru bilgi olsa gerektir." biçiminde cevaplandırmışlar ve mutlak akılcılara "Du-

yu izlenimleri üzerine kurulu bilginin doğru olamayacağını söylüyorsunuz, ancak siz de aklınızın farkına duyu izlenimlerinizle varmıyor musunuz, siz de evreni görüyor olmanız dolayımıyla düşünüyor olduğunuzu bilmiyor musunuz?" sorusunu sormuşlardır.

Mutlak akılcılar ise materyalistlere, "Biz düşünüyor olduğumuzu kendi deneylerimizle biliyoruz, bu doğrudur. Ancak, düşünürken bir mutlak varlık bilgisine de ulaşıyoruz ve bu bilgi bize oluşlardan aldığımız duyu izlenimlerinden değil aklımızdan geliyor. Bu da bize deneylerimizle farkına vardığımız aklımızdan önce ve hep bir mutlak varlığın var olduğunu göstermektedir. Bilgiler de var olmak için kendisinden başka hiçbir varlığa ihtiyacı olmayan mutlak varlığa dayandırıldığı zaman doğru olabileceğine göre, biz doğru bilgiye sadece aklımızın etkinliği ile ulaşabiliriz." cevabını vermişlerdir. Materyalistler de buna karşılık mutlak akılcılara "Kendi deneylerinizle düşünen oluş olduğunuzu bilmemiş ve bu bilgiye dayanarak düşünme etkinliğinizi sürdürmemiş olsaydınız, mutlak varlığın farkına varamazdınız. Öyleyse duyum ve deney düşünmenin temel etkinliğidir." demişlerdir.

Mutlak akılcılar materyalistlere ayrıca "Oluşların hareketleri arasında bir nedensellik bağı olduğunu düşünüyorsunuz. Nedensellik bağını geriye doğru götürdüğünüzde, bir 'ilk neden'e bütün oluşların hareketinin nedeni olan bir 'ilk irade'ye ulaşmaz mısınız? Nedensellik ilkenizin sizi götürdüğü bu ilk irade, mutlak varlıktan başka bir şey olabilir mi? Öyleyse sizin reddettiğiniz mutlak varlık, esasen sizin düşünme tarzınız tarafından içerilmekte değil midir?" soru-

larını sormuşlardır. Materyalistler de bu sorulara karşılık "Evrende aslolan şey sürekli değişme olduğuna göre, evrenin hareketi, ezelden ebede sonsuz bir akıştır. Bu nedenle ilk neden diye bir şey yoktur." cevabını vermişlerdir. Mutlak akılcılar ve materyalistler yukarıdaki sorularla, karşılıklı olarak birbirlerinin içsel çelişkilerini açığa çıkarıp, içsel çelişkileri dışsal çelişkiye dönüştürmüşlerdir. Böylece her iki taraf, karşılıklı sorulara verdikleri karşılıklı cevaplarla da karşılıklı olarak birbirlerinin varoluşunu gerçekleştirmişlerdir. Bu sorgulama-cevaplandırma süreci içinde, mutlak akılcılar iyilik ilkesini kalıtarak toplumsal aklı kurulu durumda tutarken, materyalistler de izlenim alma ilkelerini kalıtarak toplumsal aklın oluşlarda etkimeyi sürdürmesini sağlamışlardır.

4.5.2 Mutlak Akılcılar ve Materyalistler Duyumcu - Akılcıları Sorguluyor

"Duyumcu-Akılcılar: Toplumsal Aklın Söz Yapıcıları" başlıklı bölümde ortaya koyduğumuz gibi, duyumcu-akılcılık mutlak akılcılığın ve materyalizmin senteziydi. Bu nedenle o, bünyesinde hem mutlak akılcılığın hem de materyalizmin içsel çelişkilerini taşıyordu. Duyumcu-akılcılık, mutlak akılcılığın "doğru bilgi hem akılla hem de duyu organlarıyla elde edilir" çelişkisini taşıyor, ancak mutlak akılcılığın "doğru bilginin tek kaynağı akıldır" dogmasını reddediyordu. Öte yandan, duyumcu-akılcılık, materyalistlerin "hem evrenin içinden kaynaklanan hareket nedenleri hem de evrenin dışındaki ilk hareket ettirici" çelişkisini taşıyor, an-

cak materyalistlerin "hareket evrenin içindeki nedenlerden kaynaklanır" dogmasını reddediyordu. Böylece, duyumcu-akılcılar, doğru bilginin duyu organları ve aklın birlikte etkinliği sonucunda oluştuğunu düşünmekle, mutlak akılcılığı ve materyalizmi sentezliyorlardı. Sentez, "duyu organlarının etkinliği" yönü ile materyalizmin tezini, "aklın etkinliği" yönü ile de mutlak akılcılığın tezini içeriyordu. Ancak sentezin "duyu organları ve aklın birlikte etkinliği" biçimindeki formülasyonu, mutlak akılcılığın ve materyalizmin dogmalarını reddettiği için, duyumcu-akılcılık, diğer alanların her ikisi ile de çelişiyordu. Bu çelişkiden dolayı, duyumcu akılcılar hem mutlak akılcıların hem de materyalistlerin sorularına muhatap oldular.

Mutlak akılcılar soruyordu: "Sizin söylediğiniz sözler, yaptığınız kavramlar, oluşların sürekli değişebilen durumlarından alınan izlenimler üzerine kuruludur. Sürekli değişebilen izlenimler üzerine kurulu bilgi, sağlam ve güvenilir olabilir mi? Ayrıca, oluşların sürekli değişebilen durumları üzerine kurulu bilgilerin 'son ve değişmez' olduğu nasıl ileri sürülebilir?" Materyalistler de mutlak akılcılara paralel olarak, duyumcu-akılcılara "Evrende aslolan sürekli değişme ve bundan dolayı doğru bilgi, evrendeki sürekli değişmeyi yansıtan bilgi olduğuna göre 'son ve değişmez bilgi' diyebileceğimiz bir bilgiden söz edilebilir mi?" sorusunu soruyordu. Materyalizm bu sorusunu, oluşlardan alıp duyumcu-akılcıların önüne koyduğu yeni yeni izlenimlerle destekliyordu. Materyalizm aldığı yeni izlenimleri duyumcu-akılcıların önüne her koyuşu sırasında tekrar tekrar soruyordu: "Aslolan şeyin değişme olduğu evrende, son ve

değişmez bilgiler olabilir mi?" Materyalist toplumsal aklın aldığı her yeni izlenim, onun "evrenin içinden kaynaklanan ve nedensellik bağı içinde akan hareket" dogmasını güçlendiriyor, buna karşılık duyumcu-akılcılığın "sonluluk ve değişmezlik" dogmasını zayıflatıyordu. Duyumcu-akılcılık zayıfladıkça, mutlak akılcılık "Değişken ve güvenilmez bilgiler nasıl son ve değişmez olabilir?" diye soruyor ve ekliyordu: "Son ve değişmez ve bundan dolayı doğru bilgi, sadece aklımızla düşünerek alde ettiğimiz; mutlak varlığın bilgisidir."

Peki, bu, oluşlardan alınmış yeni yeni izlenimlerle desteklenmiş hücumlar karşısında duyumcu-akılcılık çözülüp dağılıyor muydu? Hayır, çözülüp dağılan, **"eski"** duyumcu akılcılıktı. Şimdi artık, toplumsal aklın matyeryalist etkinliği içinde, oluşlardan "son ve değişmez bilgiler"in genişletilmesini gerektiren yeni izlenimler vardı ve bu yeni izlenimlerin kavram yapılarak "doğru bilgi" haline getirilmesi, yeni bilgilerin de "sözler" halinde toplumsal akla katılması gerekiyordu. İşte o zaman, bu yeni izlenimleri, "sonluluk ve değişmezlik" dogmasına dayanarak reddettiği için kavram yapamayan mevcut duyumcu-akılcılığın yerine, materyalizmin yükselişine paralel olarak daha gelişmiş **"yeni"** bir duyumcu-akılcılık ortaya çıkıyordu. Yeni duyumcu-akılcılıkla birlikte yeni bir sentez, mutlak akılcıların toplumsal aklı yeniden kurması, materyalistlerin yeni izlenimleri duyumcu-akılcıların önüne koymaları, yeniden karşılıklı bitip tükenmez sorgulamalar ve toplumsal aklın bilgi içeriğinin genişlemesi... **İşte toplumsal akıl, çağlar boyunca bu**

şekilde hareket ederek bilgi içeriğini böyle genişletmiş, toplumsal bilinç bu yolla sürekli ve geometrik olarak yükselen bir seyir izlemiştir. Toplumsal aklın Mezopotamya, Mısır ve Antik Yunan uygarlıkları ile yaptığı atılımı Aristoteles'in duyumcu-akılcı felsefesi, Rönesans ile yaptığı atılımı Descartes'in duyumcu-akılcı felsefesi, Rönesans'tan sonra 18. yüzyıla kadar süregitmiş atılımı da Kant'ın duyumcu-akılcı felsefesi sentezlemişti.

4.6 Toplumsal Akıl İnsanlara Işık Tutuyor

Toplumsal akıl, dil aracılığı birbirine bağlanmış insanlar arasındaki bir iletişim sistemidir. Bu sistemin içindeki mutlak akılcı idealizm, materyalizm ve duyumcu-akılcı idealizm alanlarının birbirlerini karşılıklı olarak sorgulamaları da dil aracılığı ile gerçekleştirilen bir toplumsal akıl etkinliğidir. Ancak toplumsal aklın hareketi, sadece bu üç alanın kendilerini var etmelerinden, bu varoluş içinde aynı zamanda birbirlerini sorgulayarak zıtlarını var etmelerinden ve bu sorgulama süreci içinde toplumsal bilincin yükselmesinden ibaret değildir. Toplumsal aklın kuruluşundan kavram yapmaya kadar gelişen üç evresine paralel dördüncü bir evresi; yapılan kavramları **"tebliğ etme"** evresi vardır. Tebliğ etme evresinde, iyilik ilkesiyle yüklü kavramlar, "söz" biçimine dönüşerek insanlar arasında iletişilir. Söze muhatap olanlar, sözlerle taşınan kavramların hükümlerini yerinde, yani iletilen bilgilerin "doğru" olduğuna inandıklarında sözü **"tebellüğ"** ederler. Böylece tebellüğ edilen söz, muhatabının aklında bir nöron yapılanmasına

dönüşerek kavram haline gelir.

Tebliğ-tebellüğ süreci içinde toplumsal akıl sistemine yayılan kavramlar, içerdikleri bilgi ve böylece sağladıkları bilinç ile insanların önünü aydınlatır, onlara yaşamda kalmak için yapacakları iyi veya yapmayacakları kötü şeyleri gösterir. İnsanlar iyi şeyleri yapmak ve/veya kötü şeyleri yapmamak suretiyle, sonuçta yaşamda kalmak gibi "iyi bir şey" yapmış olurlar. İnsanlar bilinçlerinin "iyi" dediği şeyleri yaparken enerji kaybederler. Ancak kaybettikleri enerji onlara iyilik olarak geri döner. Buna karşılık insanlar, bilinçlerinin "kötü" dediği şeyi yapmamak suretiyle, yapmaları durumunda uğrayacakları ve kendilerine iyilik olarak dönmeyecek olan enerji kaybından korunurlar ve böylece iyiliklerini sürdürürler. İnsanların iyi bir şey yapmasıyla, bu hareketi yönlendiren kavramın bilgi içeriği (-) enerjiye dönüşür. Ancak, insan bilincini harekete dönüştürebilmek için harcadığı enerji karşılığında iyiliğini sürdürür, yani yaşamda kalır. Öte yandan, insanlar kötü bir şeyi yapmamakla, yaşamda kalmalarını zaafa uğratacak bir durumdan korunurlar. Birinci durumda insanlara geri dönen, ikinci durumda insanlarda korunan şey, iyilik ilkesidir. İyilik ilkesinin geri kazanılması veya korunması, insanın yaşamda kalmasıdır. İnsanın iyilik ilkesini geri kazanmasıyla akıl yeniden kurulmuş, iyilik ilkesini korumakla da akıl kurulu durumda kalmış olur. Her iki durumda da akıl yeniden etkimeye; izlenim almaya, kavram yapmaya ve kavramları tebliğ ederek insanlara ışık tutmaya, kısacası dört evreli hareketinin yeni bir hareket devresini başlatmaya hazırdır.

***

Yukarıdaki bölümlerde, toplumsal aklın, "Giriş"te ifade ettiğimiz gibi, içinde oluşan üç alanın içsel ve bu alanlar arasındaki dışsal çelişkilerden kaynaklanan dinamik nedeniyle, tarih boyunca nasıl hareket edegeldiğini ana çizgileriyle ortaya koymuş bulunuyoruz. Toplumsal akıl hareket ettikçe, tıpkı büyük patlamadan itibaren sürekli genişleyen evren gibi, oluşlara nüfuzu sürekli derinleşerek ve yayılarak, bilgi içeriğini sürekli genişletmiş, bilinç düzeyini sürekli yükseltmiştir. Toplumsal aklın bilinç düzeyi yükseldikçe, insanlığın yaşamda kalma olanakları da genişlemiştir. Başlangıçta çok düşük olan toplumsal aklın bilinç düzeyinin yükselme hızı, zamanla artan oranlarda artmış, öyle ki son birkaç onyıldan beri toplumsal akıl, bilgi içeriğini her onyılda neredeyse ikiye katlar olmuştur.

"Toplumsal Akıl İçinde Oluşan İlişki ve Etkileşimler" başlıklı bölümde ortaya koyduğumuz gibi, toplumsal aklın temel amacı, doğru bilgiye ulaşmaktır. Biz insanlar bilincimizin ışığında davranarak yaşamda kalabilen varlıklar olduğumuz için, bilgi ve bilgilerden oluşan bilinç bizim her şeyimizdir. Bu nedenle, bilgilerimizin güvenilir, sağlam, yani "doğru" olması gerekir. Peki, biz bilgilerimizin doğruluğundan nasıl emin olabilirdik? Toplumsal akıl tarihinde, yüzyıllar boyunca, bilgilerimizin doğruluğu, **"metafizik"** üzerine düşünülerek elde edilen ilkelere dayanılarak sağlanmıştır. Öyleyse nedir bu, çağlar boyunca bilgilerimizi üzerine dayandırarak onların doğruluğundan emin olmamızı sağlayan metafizik?

5. Metafizik Aklın Kendisidir

Prof. Bedia Akarsu "Felsefe Terimleri Sözlüğü" adlı kitabının "fizikötesi" maddesinde metafiziği şöyle tanımlıyor: "...Varlığın son temelleri, özü ve anlamı üzerine öğretiler... Aristoteles'in ilk felsefe (proto Philosophia) adını verdiği 'bütün var olanlar için ortak ilkeleri' araştıran yapıtı, sonradan Aristoteles'in yapıtları bir araya toplanırken 'Fizik'(Pysika)'ten sonraya konduğu için 'fizikten sonra', 'fizikten öte' anlamına gelen fizikötesi (Meta ta pysika) adını almıştır. İlkin Yeni Platoncular, **rastlantıyla verilen bu adın,** *(vurgu bize aittir M.U.)* içerik bakımından doğayı aşan anlamına işaret etmişlerdir..."[15]

Hemen belirtelim ki biz, Aristoteles'in yapıtları düzenlenir-

[15]Prof. Dr. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü, İnkılap Kitabevi, 4. Baskı, İst. 1988, s.81,82

ken, bu büyük düşünürün "bütün var olanlar için ortak ilkeler"i araştıran yapıtının "Fizik"ten sonraya konmasının ve bundan dolayı bütün var olanlar için ortak ilkelerin "metafizik" olarak adlandırılmasının bir rastlantı olduğu düşüncesine katılmıyoruz. Bizim düşüncemiz odur ki; Aristoteles'in ardılları sözkonusu düzenlemeyi bilinçli olarak yapmamış bile olsalar, "Metafizik"in "Fizik"ten sonra gelmesi kaçınılmazdı. Bu şekilde düşünmemizin nedenlerini, aşağıda ortaya koyuyoruz.

Toplumsal akıl tarihinde, esas olarak iki tür metafizik vardır. Bunlardan birisi bir sistem olarak Platon tarafından kurulmuş olan "mutlak akılcı metafizik felsefe", diğeri yine bir sistem olarak Aristoteles tarafından kurulmuş olan "duyumcu-akılcı metafizik felsefe"dir. Her iki tür metafizik felsefeye göre, sürekli değişen, sonlu nesnelerden oluşan bir **"fizik alem"**, bir de değişmeden kalan, sonsuz, kendinde nesnelerden oluşan **"metafizik alem"** vardır. Sonsuz olduğu için kendinde olan ve değişmeden kalan metafizik alemin, fizik alemin nedeni olduğu düşüncesi, her iki metafizik felsefede de ortaktır. İki tür metafizik felsefe arasındaki farklılık ise, mutlak akılcılıkta metafizik ve fizik alemin birbirinden ayrı olduğunun düşünülmesine karşılık, duyumcu-akılcılıkta metafizik ve fizik alemin iç içe olduğunun düşünülmesidir. Ancak her iki metafizik felsefede de fizik alemin temeli, varoluş nedeni metafizik alemdir. Her iki tür metafizik felsefede de metafizik alemin nesneleri "ideler"dir. Tüm ideler, sonsuz, kendinde ve değişmeden kalma özelliklerini taşırlar ve bütün ideleri içeren, bütün ideleri bünyesinde toplayan, idelerin idesi olan bir mutlak varlık vardır. Mutlak varlık düşüncesi, farklı özellikler taşısa da,

her iki tür metafizik felsefenin temelini oluşturur. Peki, metafizikçiler, "ideler" ve "mutlak varlık" düşüncesine nereden ve nasıl ulaşmışlardır?

Metafizikçilere göre, fizik alemdeki her nesnede biz, baktığımız nesne hangi durumda olursa olsun değişmeden kalan bir **"öz"** görürüz. Herhangi bir nesneyi, örneğin ormandaki şu yaşlı kurumuş çınar ağacını düşünelim. Bu çınar ağacı yıllar yıllar önce tohum halinde toprağa düşmüş, bunu müteakip filizlenmiş, boy atmış, dallanıp yapraklanmıştır. Bütün çınar ağaçları gibi, o da sonbaharda yapraklarını dökmüş, ilkbaharda yeniden yapraklanmıştır. Mevsimler mevsimleri, yıllar yılları kovaladıkça bu çınar ağacı, bir taraftan daha derinlere kök salarken bir taraftan da serpilip büyümüştür. Yıllar geçtikçe çınarımızın büyümesi yavaşlamış ve öyle bir zaman gelmiş ki çınarımız artık büyüyemez, yapraklanamaz ve her ilkbaharda büründüğü yeşil giysisini giyip ormanın yeşilliğine yeşillik katamaz olmuştur. Bir gün gelecek, görevliler onun yapraksız, kuru dallarını kesecekler, köklerini sökecekler. Ama onun üzülmesine gerek yok, çünkü yaşadığı uzun yıllar boyunca toprağa döktüğü tohumlardan onu kalıtan büyüklü küçüklü birçok çınar ağacı türemiştir, tıpkı kendisinin kendisinden önceki çınarlardan türeyerek onları kalıttığı gibi. Ormandaki çınar ağacımızın durumdan duruma geçmesine karşılık, onun değişmeyen bir özü vardır. Bu öz, "ağaç" ya da "çınar ağacı" kavramıyla ifade edilir. "Çınar ağacı" özü, gözlediğimiz çınar ağacının içinde, onun durumunun sürekli değişmesine rağmen, hep değişmeden kalır. Bu öz ona atalarından

geçmiş, o da taşıdığı özü, tohumları aracılığı ile diğer çınarlara aktarmıştır. Öyleyse, çınar ağacımızın, "çınar ağacı" kavramıyla ifade edilen özü, ezeli ve ebedidir. Sadece ormanda gözlediğimiz çınar ağacının değil, fizik alemdeki bütün nesnelerin, her birisinin kendine özgü kavramlarıyla ifade edilen, ezeli ve ebedi özleri vardır. Öz kavramları, aynı özellikleri taşıyan bütün nesneleri birbirine bağlar. Bütün özler birlikte evrenin özünü oluşturur. Bütün özleri bünyesinde barındırarak evrenin özünü oluşturan şey de "mutlak varlık"tır. Bütün özler ve bütün özleri bünyesinde barındıran mutlak varlık ezeli ve ebedidir, yaratılmamıştır, yok olmayacaktır, değişmezdir. İşte metafizikçilerin metafizik alem olduğunu düşündükleri şey, bütün özler ve onları bünyesinde toplamış olan mutlak varlıktır. Metafizikçilere göre, metafizik alemin bilgisine ulaşıp da bütün bilgilerimizi ona dayandırdığımız zaman, doğru bilgiyi elde etmiş oluruz. Doğru bilgi de bizim yaşamda kalmamız ve bu amaçla iyi şeyler yapmamız için bize rehber olacak en güvenilir bilgidir. Peki, doğru bilgi, metafizik alemin bilgisi üzerine dayandırılmış bilgi ise, biz metafizik alemin bilgisini nasıl elde edebiliriz?

Kitabımızın çeşitli bölümlerinde ortaya koyduğumuz gibi, metafizikçilere göre, metafizik alemin bilgisi bize duyu organlarımız aracılığı ile gelmez. Duyu organlarımız nesnelerdeki değişmelere hassastır. Nesneler şekil, renk, ses, koku, yer değiştirme olarak belirip hareket etmedikçe, duyu organlarımız onları görüleyemez; duyu organlarımızın görüleyebildiği şeyler, nesnelerdeki değişmelerdir. Duyu

organlarımız, nesnelerin değişen, sonlu durumlarını görüleyebilir, onların değişmeden kalan, sonsuz özünü asla görüleyemez. İdealistlere göre, duyu organlarımız sürekli değişen, sonlu nesnelerden oluşan fizik alemi görüleyebilir, metefizik alem ise ancak ve ancak aklımızın etkinliği sonucunda bilinebilir.

Özetle, mutlak akılcılar nesneler evreninin dışında, duyumcu-akılcılar da nesneler evreni ile iç içe bir metafizik alem bulunduğunu, nesneleri "bir şey" yapanın metafizik alem olduğunu, metafizik alemin bilgisinin **"akıl ve mana ile sezilerek"** bilinebileceğini düşünürler.

İdealistlerin metafizik alem dedikleri şey, aslında aklımızın ta kendisidir. Bu düşüncemizin çeşitli argümanlarını, kitabımızın çeşitli bölümlerinde değişik vesilelerle ortaya koyduk. Bu argümanları, idealistlerin metafizik alem dedikleri şeyin akılımızdan başka bir şey olmadığı yönündeki düşüncemizin temellerini açıklamak amacıyla tekrar sergileyeceğiz.

Birinci olarak, materyalistlerin şimdiye kadar düşündüklerinin tersine, akıl bir "tabula rasa " olmayıp, onun önsel (a priori) birtakım ilkeleri vardır. Aklın ilkeleri canlı yaşamın evrimi süreci içinde oluşup gelişmiştir ve akıl bu ilkelerle hareket eder. Aklın temel ilkesi "iyilik"tir. İyilik, insanın yaşamda kalması olup, aklın kurucu ilkesidir ve aklın hareketi iyilik ilkesi tarafından belirlenir. İyilik ilkesi aklın hareketi sırasında çeşitli biçimlere bürünür; bunlar, "hiçlik", "görecelilik" ve "özdeşlik" ilkeleridir. Hiçlik ilkesi, aklın uzay-zamanının, diğer tüm uzay-zamanları içine alarak, onun en

kapsamlı uzay-zaman haline gelmesini sağlayan ilkesi olup, iyilik ilkesinin türevidir. Hatırlanacağı üzere, hiçlik, aklın görüş alanını sınırlayan ufuk çizgisinin ötesidir. İnsan, ufuk çizgisinin ötesinde de bir şeyler olup olmadığını **"merak eder"**. Çünkü, ola ki orada da bir şeyler olup bitmektedir ve orada olup bitmekte olan şeyleri bilmek insanın yaşamda kalması bakımından önemli olabilir. Merak saiki, aklı ufukların ötesine doğru bir yolculuğa çıkarır. Bu yolculuk sırasında akıl, hiçliği bir fizik nesne olarak asla görüleyemez, hiçlik hep bir boş kavram olarak kalır. Ancak, bu yolculuk, aklın uzay- zamanını en kapsamlı uzay-zaman haline getirir. Öte yandan, görecelilik ilkesi, aklın oluşlar üzerinde etkiyerek, onlardan izlenim almasını sağlayan ilkedir. Akıl her bir oluşun hareketini, diğer oluşların hareketine göreceleyerek izler. Akıl oluşlardan izlenimleri görecelilik ilkesine göre alırken, izlenimlerden bazılarını ön plana getirmek, bazılarını da arka planda bırakmak suretiyle, izlenimler arasında bir **"şekil-zemin ilişkisi"** kurar. Hangi oluşun şekil, hangisinin zemin olacağını, yine aklın temel, kurucu ilkesi olan iyilik ilkesi belirler, çünkü aklın ön plana getirdiği izlenimler, insanın yaşamda kalması bakımından nispeten daha önemli olan oluşların hareketlerinden aldıklarıdır. İnsan hangi izlenimlerin nispeten daha önemli olduğuna "geçmiş yaşantısı" içinde edindiği deneyimlerine dayanarak karar verir. Bu nedenle aklın izlenim alma aşamasındaki hareketini belirleyen görecelilik ilkesi de iyilik ilkesinin bir türevidir. Oluşların hareketlerinden alınan izlenimler arasında kurulan şekil-zemin ilişkisi, aklın kavram yapma hareketinin esasını oluşturur; şekil konu-

munda olan izlenimler, bireysel akılda **nöron yapılanmasına**, toplumsal akılda ise **"söz"**e dönüşerek kavram olan izlenimlerdir. Oluşların hareketinin akılda kavrama dönüşmesi, nöron yapılanmaları ve sözler ile oluşlar arasında bire bir denklik sağlanmasıdır. Bu denkliği sağlayan da aklın özdeşlik ilkesidir. Özdeşlik ilkesi, oluşların hareketleri ile bunlara karşılık gelen nöron yapılanmaları ve nöron yapılanmalarına karşılık gelen sözler arasında **upuygun bir denklik** kurarak, bilgilerimizin doğruluğunu sağlar. Görüldüğü gibi, özdeşlik ilkesi de iyilik ilkesinin bir türevidir. Çünkü, özdeşlik ilkesi olmasaydı, biz oluşların hareketlerine upuygun, yani doğru bilgiler elde edemezdik ve doğru olmayan bilgiler doğrultusunda yapacağımız şeyler yaşamlarımızı tehlikeye atabilirdi. Akıl bedenlerimizi yönlendirme hareketini yaparken de iyilik ilkesine göre davranır ve elde ettiği doğru bilgilerle, yaşamda kalma mücadelesinde yolumuzu aydınlatır.

İkinci olarak, mutlak akılcı olsun, duyumcu-akılcı olsun, idealistlerin düşündüğü gibi, kavramlar fizik varlığı olmayan nesneler değil, tersine, fizik varlığı olan nesnelerdir. Pankreasımızın insülin, böbreküstü bezlerimizin adrenalin, karaciğerimizin şeker, tiroit bezimizin tiroksin yapması gibi, beynimiz de kavramlar yapar, ses sistemimiz de kavramları söz haline getirir. Bedenimizin diğer organlarının insülin, adrenalin, şeker, tiroksin vs maddeleri yapabilmek için oluşlardan alınan besinlere ihtiyacı olması gibi, aklımızın da oluşlardan alınan izlenimlere ihtiyacı vardır. Oluşlardaki hareketlenmeler, aklımızda birtakım hareketlenme-

lere neden olur. İzlenim olarak başlayan bu hareketlenmeler, kavram olarak son bulur. Oluşlardaki hareketlenmelerin aklımızın duyu hücreleri ve nöronlarında yol açtığı hareketlenmeler ve bu hareketlenmelerin söze, yazıya, şekile vs. dönüşerek sürmesi birer fizik olay olduğuna göre, aklın düşünme etkinliği sonucunda elde ettiği kavramlar da tıpkı insülin, adrenalin, şeker, tiroksin gibi fizik nesnelerdir.

Yukarıdaki iki argüman göstermektedir ki; akıl, iyilik ilkesi ve bu ilkenin türevi olan hiçlik, görecelilik ve özdeşlik ilkeleriyle hareket ederek, birer maddi nesne olan kavramları yapan ve bu kavramlarla bizim yaşamda kalmamızı sağlayan bir sistemdir. Peki öyleyse, idealistler bu sistemin neden metafizik alem olduğunu düşündüler? Bu sorunun cevabını aşağıda veriyoruz.

Aklımız bütün oluşları hareket halindeyken görüleyebilir. Bir oluş gözlerimizin önünde şekil, renk, koku, yer ve şekil değiştirme olarak belirmedikçe, aklımızın onları görülemesi mümkün değildir. Bu çerçevede, aklımız kendi oluşunu da hareket halindeyken görüleyebilir. Aklın hareketinin adı "düşünme"dir. Akıl, kendi oluşundan, ancak ve ancak düşünme hareketini yaparken izlenim alabilir. Öyle ya, biz görme hareketini yapmaksızın gördüğümüzü, işitme hareketini yapmaksızın işittiğimizi, böylece düşünme diye bir hareket yaptığımızı nasıl bilebiliriz? Aklımızın istirahata çekildiği uyku ya da aklımızın devre dışı kaldığı anestezi durumunu düşünelim. Uyku ya da anestezi durumundayken bir aklımız olduğunu asla bilemeyiz. Oluşlar üzerinde

düşünme hareketini yaparak etkimedikçe, biz aklımızın asla farkında olamayız. Kitabımızın çeşitli bölümlerinde belirttiğimiz gibi, akıl, "düşünen oluş" izlenimini, evreni görüyor olması dolayımıyla alır. Bu nedenle akıl kendini, evreni görüyor olması dolayımıyla bilir. Başka bir deyişle, evren, içinde aklın kendini gördüğü aynadır. Acaba akıl evren aynasında kendini ne şekilde görür?

Bütün oluşların ve bütün oluşlardan oluşan evrenin hareketi, akılda bir nöron yapılanmasına yol açarak, oluşların hareketine upuygun kavramlar haline gelir. Eğer temas ettiğimiz bir oluşa ilişkin olarak aklımızda henüz bir kavram oluşmamışsa, önce toplumsal akılda bu oluşa ilişkin bir kavram olup olmadığını sorarız, yoksa o oluştan aldığımız izlenimler üzerine bir kavram yaparız. Bu nedenle akıl temas ettiği bütün oluşları kavram yapar, kavramsız hiçbir oluş bırakmaz. Hiçlik ilkesi, aklı bütün evrene yaydığı için, bütün evren aklın kavram yapma hareketinin konusu olur. Kavramlar, bireysel akıllarda nöron yapılanmaları, toplumsal akılda sözler halinde oluştukları andan itibaren **"kalıcı"** olurlar; ilintili oldukları oluşların hareketi sürdüğü sürece yaşamaya yaşamaya devam ederler. Öte yandan, tamamı iyilik ilkesi temelinde yapıldığı için, bütün kavramlar "iyi" sıfatını taşırlar. Bu nedenle iyilik, kavramları bir **"birlik"** haline getirir. Bireysel akıllarda nöron yapılanmaları, toplumsal akılda sözler olarak oluşmuş, "kalıcı" ve "iyi" sıfatları ile nitelenen kavramlara sahip olduğumuzu, biz, oluşları gördüğümüz zaman doğrudan, oluşların ismini duyduğumuz zaman ise dolaylı olarak anlarız. Eğer aklımızda bir oluşun kavramı oluşmuşsa, o oluşu gördüğümüz zaman, hemen

onun kavramını hatırlarız. Örneğin güneşi gördüğümüz zaman, hemen aklımızda "güneş" diye bir kavramın olduğunu hatırlarız. Keza güneşi görmediğimiz bir ortamda güneş sözcüğü telaffuz edildiği zaman, hemen aklımıza gündüzleri gökyüzünde parlayan, bizleri ışığıyla aydınlatan, sıcaklığı ile ısıtan nesneye ilişkin olarak aklımızda oluşmuş nöron yapılanmasını hatırlarız. Aksine, kendisini görerek doğrudan veya kavramını işiterek dolaylı olarak temas ettiğimiz herhangi bir oluşa ilişkin olarak aklımızda önceden yapılmış bir kavram yoksa, temas ettiğimiz oluş bizim için hiçbir anlam ifade etmez. Kısacası, aklımızda kavramlar olduğunu, biz, onların evren aynasından bize ulaşan yansımalarını gördüğümüz zaman biliriz. Bu nedenle akıl, kendini evren aynasında bir kavramlar sistematiği olarak görür.

Akıl kendini evren aynasına yansıması sonucunda gördüğü, kendi oluşunu evreni görüyor olması dolayımıyla bildiği için, ilk bakışta "kalıcı" ve "iyi" sıfatlarına sahip olan kavramların, akıl evrene gözlerini açmazdan önce, oluşların içinde ezelden beri var olduğu ve ebediyen var olacağı, örneğin "çınar ağacı" kavramının, ormandaki yaşlı çınar ağacımızdan önce hep var olduğu ve sonra hep var olacağı düşünülebilir. Nitekim, toplumsal akıl tarihinde yüzyıllarca böyle düşünüldü. Mutlak akılcı olsun duyumcu-akılcı olsun, idealistler, evren aynasında görülen kavramlar sistematiğinin var olanların varoluşlarının temel nedeni olduğunu düşünerek, bu kavramlar sistematiğini **"metafizik alem"** olarak adlandırdılar. Kavramların kalıcı olmaları, iyilik ortak paydasında birleşmeleri, ilişkin oldukları oluşlar-

daki her türlü durum değişmelerine karşılık değişmeden kalmaları ve bu kavramlardan oluşan sistematiğin tüm evreni içine alıyor olması nedenlerinden dolayı, metafizikçiler, evren aynasında gördükleri kavramlar sistematiğinin, karakteristik özelliği iyilik olan sonsuz bir varlığın; bir "mutlak varlığın" bize kendini göstermesi olduğunu düşündüler.

Mutlak akılcı idealistler, evren aynasından yansıyan kavramlar sistematiği üzerinde düşünerek, böylece bu görüntünün içindeki duyu izlenimlerini çıkararak, aklın kurucu ilkesi olan "iyilik ilkesi"ne ulaştılar. Mutlak akılcılığın kurucusu Platon, evren aynasında yansıyan kavramalar sistematiğinin fizik evrenden ayrı bir evren oluşturduğunu düşündü ve ona "idealar evreni" dedi. İdealar nesnelerin ilksiz ve sonsuz, mükemmel örnekleriydi. Ona göre, idealar evrenindeki idealar arasında hiyerarşik bir sıra düzeni vardı ve bu sıra düzeninde en üstte "iyi ideası" yer alıyordu. Duyumcu-akılcı idealistler ise evren aynasında yansıyan kavramlar sistematiği üzerinde düşünerek, aklın kurucusu olan iyilik ilkesine paralel olarak, iyilik ilkesinin türevi olan ve aklın kavram yapma evresinde etkiyen "özdeşlik ilkesi"ne ulaştılar. Duyumcu-akılcılığın kurucusu Aristoteles, evren aynasında yansıyan kavramalar sistematiğinin fizik evren ile iç içe olduğunu düşündü ve bu sistematik içinde yer alan kavramaları "formlar" olarak adlandırdı. Ona göre, nesneler formlar sayesinde "belli bir şey" olabiliyorlardı, bu nedenle formlar nesnelerin "özünü" oluşturuyordu. Platon'un ideaları gibi, Aristoteles'in formları arasında da hiyerarşik bir sıra düzeni vardı ve bu sıra düzeninin en üstünde "salt form" yer alıyordu. Platon ve Aristoteles, ide-

alizmin ayrıldığı iki kolun başlangıç noktalarını oluşturdular ve başlangıcında Platon'un yer aldığı mutlak akılcılık ve başlangıcında Aristoteles'in yer aldığı duyumcu-akılcılık, tarih boyunca onlar tarafından tespit edilmiş olan temel ilkelerle hareket etti.

Bu bölümün başlarında, "metafizik" isminin, ardıllarının Aristoteles'in "bütün var olanlar için ortak ilkeler"i açıklayan yapıtını, bir rastlantı sonucu olarak, "Fizik"ten sonraya koymalarından kaynaklandığı düşüncesine katılmadığımızı, bu düzenlemenin bilinçli olarak yapılmamış olsa bile, "Metafizik"in "Fizik"ten sonraya konmasının kaçınılmaz olduğunu belirmiştik. Yukarıdaki açıklamalardan sonra, şimdi bu düşüncemizin nedenlerini ortaya koyabilecek durumdayız.

Aristoteles'in "Fizik"i, aklın evren aynasında bir kavramlar sistematiği olarak görünen görüntüsüdür. Aristoteles, "bütün var olanlar için ortak ilkeler"i , aklın bu görüntüsünü inceleyerek tespit etmiştir. Başka bir deyişle, Aristoteles, evreni "fizik" olarak görüyor olması dolayımıyla "metafizik"i, yani aklın kurucu ilkesi olan iyilik ilkesini ve iyilik ilkesinin türevi olan ve aklın kavram yapma evresinde etkiyen özdeşlik ilkesini görmüştür. Bu nedenle, Aristoteles'in ardıllarının, "Metafizik"i "Fizik"ten sonraya koymaları, aklın kendini, ancak ve ancak evreni görüyor olması dolayımıyla düşünebilmesinin zorunlu sonucudur. Bundan dolayıdır ki Aristoteles'in ardılları, bu düzenlemeyi bilinçli olarak yapmamış olsalar bile, düzenleme, "Fizik-Metafizik" sırasını –zorunlu olarak- izleyecekti. Bu sıralama, esas olarak, aklın hareket tarzını da yansıtır: Canlı yaşamın evrimi süre-

cinde, akıl, iyilik ilkesi temelinde oluşup da evrene gözlerini açtığında, ilk olarak evreni görmüştür; aklın gördüğü evren **"fizik"**tir. Akıl evreni görüyor olmakla kendini görmüştür; aklın gördüğü kendi görüntüsü de **"metafizik"**tir.

İdealistler, evren aynasında görüp de metafizik olarak adlandırdıkları aklın kendi görüntüsüne **"varlık"** dediler. Onlara göre varlık, hem tek tek nesnelerin hem de evrenin özünü oluşturuyordu. Nesnelerin duyu organlarıyla gözlenen durumlarının sürekli değişmesine karşılık, onların varlık olarak ifade edilen özleri hiç değişmiyordu. Bu nedenle, idealistler göre, varlık, ezeli, ebedi ve kendinde , bundan dolayı mutlak idi. Ancak, **varlık aklın kendisinden başka bir şey değildir**. En kapsamlı uzay-zaman olarak akıl, evrenin her yerinde etkidiği için, idealistler nereye bakarlarsa baksınlar varlığı, yani aklı görüyorlardı. Bununla birlikte, idealistler, varlığı, yani aklı, akıl tarafından kavranan ancak akla yabancı bir şey olarak düşünmüşlerdir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, idealistleri bu şekilde düşünmeye yönelten temel etken, aklın kendi hareketinin izlenimini, diğer oluşların hareketlerinde yaptığı gibi doğrudan değil, diğer oluşları düşünüyor olması dolayımıyla almasıdır. Varlığı akla yabancı bir şey olarak görmeleri nedeniyle, idealistler, çağlar boyunca varlığın varoluş ilkelerinin hep fizik alemin dışında olduğunu, bu ilkelerin fizik alemin ötesindeki metafizik alemden kaynaklandığını düşündüler. Şimdi artık, baktığımız her yerde varlık olarak gördüğümüz şeyin aklımız olduğunu bilebiliyoruz.Öyleyse, idealistler varlığı bizim dışımızda bir şey ya da şeyler olarak düşünmek ve böylece aklımızı bize yabancılaştırmakla, tarih boyunca,

bilerek veya bilmeyerek bağışlanamaz bir suç ya da kabahat mi işlediler? Hayır, binlerce kez hayır! Onlar asla suç, kabahat vs işlemediler. Onların suç işlediklerini düşünürsek, başta Platon, Aristoteles, St. Augustinos, Farabi, İbn Sina, Gazali, İbn Rüşd, Thomas Auqinos olmak üzere, binlerce düşünce devinin kemiklerini sızlatmış, ruhlarını incitmiş oluruz. Bırakalım rahat uyusunlar, çünkü onlar doğruyu yaptılar: Biz kendimizi nasıl görebiliriz? Tabii ki aynaya bakarak, fotoğrafımızı ya da filmimizi çektirerek. Peki, biz düşünen oluş olduğumuzu nasıl bilebilirdik? Tabii ki bizim dışımızdaki oluşlardan izlenimler almakta olduğumuzu fark ederek. Dışımızdaki oluşlardan izlenimler alıyor, evreni görüyor olduğumuzu bilmekle, biz aynı zamanda bir aklımız olduğunu da fark ederiz. Başka bir deyişle, bir aklımız olduğuna ilişkin bilgiyi, ancak ve ancak bizim dışımızdaki oluşlardan izlenimler almakta olduğumuzu fark etmekle edinebiliriz. Öyleyse, bizim dışımızdaki oluşlardan oluşan evren, içinde aklımızın göründüğü aynadır, fotoğraf makinesidir, video kamerasıdır. Aklımız, evren aynasında varlık olarak görünüyordu. Evren denilen aynada, fotoğraf makinesinde ya da video kamerasında varlık olarak görünen şey, hareket halinde olan, etkiyen aklımızdan başka bir şey değildi. İşte mutlak akılcılar, bize bu görüntüyü göstererek, ona **"mutlak varlık"** dediler. Toplumsal akıl tarihinin başlarında, düşünme hareketini yapmak suretiyle etkiyen aklımızı, bizim dışımızdaki bir varlık olarak algıladık. O zamanlar birçok şeyi şimdikinden farklı ve şimdikinin tersine olarak düşünüyorduk. Örneğin, Kopernikus'a kadar dünyanın

sabit, güneşin ve gezegenlerin dünyanın çevresinde dönüyor olduğunu, Galilei'ye kadar her cismin kendisinden kaynaklanan bir ağırlığa sahip olduğunu, yüzyıllar boyunca bedenlerimizin içinde olan ve gözlerimizden çıkan bir ışığın görmemize yardımcı olduğunu vs düşündük. Ancak kendi oluşumuzdan aldığımız izlenimler çoğalıp, yoğunlaşıp, biriktikçe, evren üzerinde etkiyerek onu kavramlar halinde var edenin kendimiz ve evren aynasında varlık olarak görünen görüntünün bize ait olduğunu anladık. Ancak bugünkü bilincimize ulaşabilmek için, aklımızın aklımız üzerinde yüzlerce ve yüzlerce yıl boyunca etkimesi, binlerce yıl boyunca düşüncenin düşünceyi düşünmesi gerekmişti.

Bir önceki bölümün sonunda "Öyleyse nedir bu, bilgilerimizi üzerine dayandırarak, onların doğruluğundan emin olmamızı sağlayan metafizik alemin ilkeleri?" biçiminde bir soru sormuştuk. Yukarıda bu sorunun cevabını vermiş bulunuyoruz. Cevabımızı özetle tekrar etmek gerekirse; idealistlerin metafizik alem dedikleri şey, aklımızın kendisinden başka bir şey değildir. İdealistler metafizik alemi düşünürken aslında aklımızı düşünmüşlerdir. Onların metafizik alemin ilkeleri dedikleri şeyler, aklın kurucu ilkesi olan iyilik ve iyilik ilkesinden türeyen hiçlik, görecelilik ve özdeşlik ilkeleridir. Aklın kurucu ilkesi iyilik olduğuna ve hiçlik, görecelilik ve özdeşlik ilkeleri iyilikten türediğine göre, bilgilerimizin doğruluğundan emin olmamızı sağlayan şey, onların iyilik ilkesi üzerine dayanmış olup olmadıklarıdır. Eğer bir bilgi iyilik ilkesine dayanıyorsa, o bilgi mutlak olarak doğrudur.

İyilik ilkesinden kitabımızın çeşitli yerlerinde ve özellikle "Aklın Hareketini İyilik İlkesi Belirler" ve "Mutlak Akılcılar: Toplumsal Aklın Kavram Yapıcıları" başlıklı bölümlerde söz ettik. Bu nedenle, okurlarımızın iyilik ilkesinin neliği hakkında epeyce fikir sahibi olduklarını düşünüyoruz. Bununla birlikte, idealistlerin "metafizik" dedikleri şeyin aklımızın kendisi olduğunu tespit edip de aklımızla baş başa kaldığımız bu aşamada, iyilik ilkesinin üzerinde biraz daha ayrıntılı olarak durmak, bu amaçla kitabımızın son bölümünü aklın bu temel ilkesine ayırmak istiyoruz.

6. İyilik İlkesi

6.1 İyi Olmak Yaşamda Kalmaktır

Kitabımızın başlarında, yaşamanın hareket etmek, yaşamda kalmanın ise hareket edebilir durumda olmak olduğunu belirtmiştik.**"İyi"** olarak nitelediğimiz şeyleri şöyle bir düşünelim. Soluk alıp vermek, kalbimizin çarpıyor olması, yiyip içebiliyor olmamız, gözlerimizin görüyor, kulaklarımızın işitiyor, aklımızın işliyor olması, yürüyebiliyor, koşabiliyor, gülebiliyor, konuşabiliyor olmamız vs, bunların hepsi iyi şeylerdir. Bunların yanında, seviyor[1] seviliyor, sayılıyor olmamız, arkadaşlarımızın, dostlarımızın, eşlerimiz/sevgililerimizin, çocuklarımızın olması, beğenilmemiz, alkışlanmamız, yaşamdan zevk almamız vs, bunların da hepsi iyi şeylerdir. Ayrıca, bir işimizin, geçimimizi sağlayacak gelirimizin, barınacak sıcak bir yuvamızın olması, mal mülk, para sahibi olmamız, yaşadığımız çev-

renin güzel ve düzenli olması, adil bir kamu yönetimi tarafından yönetiliyor olmamız vs de iyi şeylerdir. Yaptığımız bütün iyi şeyler ve içinde bulunduğumuz bütün iyi durumlar bizim yaşamamızı ve yaşamda kalmamızı sağlar. Öte yandan, **"kötü"** olarak nitelediğimiz şeyleri düşündüğümüzde ise, iyi şeyler yanında epeyce de kötü şey olduğunu görürüz. Biz kötü şeyleri yapmaktan ve kötü bir durum içinde olmaktan kaçınırız. Kötü şeyleri yapmaktan ya da kötü bir durum içinde olmaktan kaçınmamız da tıpkı iyi şeyleri yapmamızda olduğu gibi, bize yaşamamızı ve yaşamda kalmamızı sağlar. Biz iyi şeyleri yapmak ve/veya iyi durumlar içinde olmak ya da kötü şeyleri yapmamak ve/veya kötü durumlar içinde olmamak suretiyle yaşamda kalırız ve böylece yaşarız. Kısacası, yaşamda kalmamız bizim iyi olmamız demektir. İyi olmamız yaşamda kalmamız demek olduğuna göre, biz hep iyi şeyler yapmak ve hep iyi durumlar içinde olmak isteriz; iyilik bizim tüm hareketlerimizi belirleyen en temel ilkemizdir.

6.2 Biz İyiliğimizi Nasıl Biliriz?

Nelerin iyi, nelerin kötü olduğunu biz nasıl biliriz? Başka bir deyişle, iyilik ve/veya kötülük bilgisi bize nereden gelir? Bize, yapmamız gereken iyi şeyleri ve/veya yapmaktan kaçınmamız gereken kötü şeyleri aklımız gösterir. Peki, iyilik ve kötülük bilgisi aklımıza nereden gelir? Bu bilgiler aklımıza iki yoldan gelir: Birinci yol, toplumsal aklın dil hazinesinde biriktirilmiş ve korunmuş olan bilgilerin ve büyüklerimizin yaşam deneyimlerinin bize aktarılması,

ikinci yol ise kendi yaşam deneyimlerimizdir. Her iki yoldan gelen bilgi de aklın oluşlar üzerinde etkimesi sırasında oluşlardan alınmış izlenimlerin kavram yapılmasıyla elde edilmiştir.

Önceki bölümlerde ortaya koyduğumuz gibi, aklımız bizim yaşamda kalmamızı sağlayan temel sistemimizdir. Aklımızın bütün hareketlerinin odağında bedenimizi yaşamda tutma amacı vardır. Yaşamda kalmak "iyi bir şey" olduğuna göre, aklımızın hareketinin temel ilkesi "iyilik"tir; aklımızın hareketini yönlendiren, onun içindeki "iyilik ilkesi"dir. Bu nedenle, aklın yaptığı bütün kavramlar iyilik ilkesinin damgasını taşır. Bütün bilimler; fizik, kimya, biyoloji, sosyoloji, psikoloji, bizim yaşamda kalmamız, yani bizim iyiliğimiz temelinde oluşmuştur.

Aklın sadece bilimsel etkinliği değil sanatsal etkinliği de iyilik ilkesinin damgasını taşır. Sanatsal etkinliğin belirleyici motifi, tıpkı kavram yapmada olduğu gibi, "var etme"dir. Var edilen şey, sanatçının objesi dolayımıyla, onun aklıdır. Sanatçı, sanatsal etkinliğinin sonucunda ortaya bir sanat eseri koyduğunda, ortaya konarak bize gösterilen şey, sanatçının aklıdır. Sanatçı objesi dolayımıyla kendi aklını var ederken, aynı zamanda toplumsal aklı da var etmiş olur. Ortaya bir sanat eseri koyması, sanatçının aklını var etmesi olduğu ve etkinliği bilimsel olsun sanatsal olsun, insan aklı genelde objesini sürekli var ederek yaşamda kaldığı için, sanatçı da bitip tükenmek bilmeyen bir sanatsal etkinlik içinde olur; onun bitirdiği her eseri yeni bir eserinin, yeni bir kendini var etme eyleminin başlangıcı olur.

Varoluş "iyi bir şey" olduğuna göre, sanatçının sanatsal etkinliğini de "iyilik ilkesi" yönlendirir. Öte yandan, sanatçının sanatsal etkinliği aklının var edilmesi olduğu için, o, bu en değerli nesnesini **"mükemmel"** bir biçim içinde var etmek ister. Bu nedenle **"estetik"**, sanatsal etkinliğin var etme temel motifinden türeyen ikincil motifidir. Kendini mükemmel bir biçim içinde var etmek "iyi bir şey" olduğu için, sanatçının estetik kaygısını yönlendiren de "iyilik ilkesi"dir.

Kısacası, aklımızın bilimsel olsun sanatsal olsun bütün etkinliklerini, onun içindeki iyilik ilkesi yönlendirir ve bu etkinlikler sonucunda aklımızın elde ettiği bilinç, bize iyiliğimizi gösterir. Peki öyleyse, bu iyilik ilkesi aklımıza nereden gelmiştir?

6.3 İyilik İlkesi Canlı Yaşamın Evrimi Süreci İçinde Oluşmuştur

Büyük bilim adamı, biyolog Darwin'in kurucusu olduğu "Evrim Kuramı" bize, protein bakımından zengin, çorba kıvamındaki bir sıvı ortamda, kendini kopyalayabilen ve DNA'ların ataları sayılan "eşleyiciler"in oluşmasıyla başlayan canlı yaşamın, mutasyon ve seksüel karışma yoluyla türlere ayrıldığını ve çevresel koşullara uyum sağlayabilenlerin yaşamda kalarak (doğal seçme) türlerini sürdürdüklerini öğretir. Canlı yaşamın evrimi olarak adlandırılan bu süreç içinde, canlı türlerinin yaşamda kalmalarını sağlayan şey, onların mutasyon ve seksüel karışma sonucunda, çevreye uyumlu birtakım özelliklere sahip canlılar olarak oluşmuş olmalarıdır. Bu özelliklerin kazanıl-

masının gerisinde amaç, tasarım, yönelim vs yoktur. DNA'ların, doğalarından kaynaklanan davranışları sırasında kendilerini kopyalarken, nadiren de olsa yapabildikleri **"hatalar"** veya seksüel karışma sonucunda, öncekilerden farklı yapıda ve özellikte canlılar ortaya çıkmış ve bu yeni özellikler, o özelliklere sahip olan kimi canlıların yaşamda kalması için dezavantaj olurken, kimileri için de bir avantaj olmuştur. Bu süreç içinde, **"hücre"** denilen yapılanmaların ortaya çıkması, canlı yaşamın evriminin önemli kilometre taşlarındandır. Hücreden önce DNA'lar, içinde yaşadıkları proteince zengin ortamda serbestçe yüzerler ve rastladıkları proteinlere kendilerini kopyalarlardı. Yaşadıkları sıvı ortam proteince zengindi ama zenginlik sonsuz protein kaynağı demek değildi; DNA'ların çoğalmalarının bir sınırı olmadığına göre, proteinli sıvı bir gün bitebilirdi. Ancak bazı DNA'lar, rastlantı sonucu olarak, çevresi bir zarla çevrilmiş proteinli bir sıvının içinde kalmış olmalıdırlar. Böylece onların serbestçe yüzme olanağı kalmamıştır, ancak artık zarın içinde depolanmış bir proteine sahiptirler. Bu protein onlara aittir ve dışarıdaki protein kıtlaştığında, serbestçe yüzen DNA'lar yok olurken, onlar depolarındaki proteini kullanarak, diğerlerine göre daha uzun süre yaşamda kalabilirler. Çünkü artık onlar "hücre" olmuştur. Hücre olarak yapılanmış canlılar, yaşamda kalmada diğerlerine göre büyük bir avantaj sağlayarak, popülasyonda çoğunluğu oluşturdular.

Mutasyon ve seksüel karışma sonucunda oluşan sonsuz çeşitlilikteki hücreler arasında iki tip hücre vardı. Bilim adamları tarafından **"duyu hücreleri"** ve **"nöronlar"**

olarak adlandırılacak olan bu hücreler, her bir tip hücre gibi kendilerine özgü bazı özelliklerle ayırt olmuşlardı. Duyu hücreleri çevrelerindeki bazı hareketlere karşı hassastı; oluşlardaki ışık, renk, ses, koku vs hareketlenmeler, onlarda birtakım hareketlenmelere yol açıyordu. Nöronlardan bir kısmının izlenimleri iletebilmek gibi bir özellikleri vardı; ışığın, sesin, kokunun, renklerin duyu hücrelerinde yol açtığı hareketlenmeler, bu tip nöronlarda da zincirleme hareketlenmelere yol açıyordu. Bu tip nöronlara bilim adamları **"sinir hücreleri"** dedi. Nöronlardan bir kısmı da bir taraftan sinirler aracılığı ile duyu hücrelerini çevrelerindeki oluşlarla etkileşime sokabilirken, bir taraftan da sinirlerin kendilerine ilettiği izlenimleri işleyip **"kaydedebiliyor"** ve bu kayıtları uzun süre saklayabiliyorlardı. Bu tür nöronlar da bilim adamları tarafından **"beyin hücreleri"** olarak adlandırıldı. Duyu hücreleri ve nöronlar, mutasyon ve seksüel karışma sonucunda, yukarıda belirtilen özelliklere sahip olarak oluştukları için, oluşlarla etkileşime girerek izlenim alma, izlenimleri iletme ve kaydetme işlerini kendiliklerinden yapıyorlardı; tıpkı embriyonun kendiliğinden bölünmesi, böbrek hücrelerinin kendiliklerinden zararlı maddeleri süzmesi, karaciğer hücrelerin kendiliklerinden biyokimyasal işlemler yapmaları, gravitonların kütlesel çekim gücünü, fotonların ışığı kendiliklerinden taşıması... gibi.

Duyu organlarında oluşan, sinirlerle iletilen ve adına izlenim dediğimiz hareketlenmeler kaydedildiği zaman, adına **"bilgi"** dediğimiz **"nöronik nesneler"** oluşuyordu.

Bilgi, oluşlardaki hangi hareketlenmelerin ne anlama geldiğini bildiriyordu. Böylece bilgiye sahip olmak, sahiplerine yaşamda kalmada bir avantaj sağlıyordu.

DNA'lar, çevresi zarla çevrili bir protein deposunun içine yerleşmiş olmanın yaşamda kalmada sağladığı avantajı sürekli geliştirdiler. Birbirinden farklı özelliklere sahip milyonlarca, milyarlarca hücrenin bir araya gelmesiyle, devasa bir hücreler kolonisi ve protein deposu olarak oluşan organizmaların yaşamda kalmada tartışılmaz bir üstünlüğü vardı. Eğer bu organizmaların içinde, duyu hücreleri ve nöronlar da yer almışsa, nöronik nesneler halinde oluşan bilgi, ona sahip olan organizmaya yaşamda kalmada büyük bir avantaj sağlıyordu. Çünkü, yukarıda belirttiğimiz gibi, çevredeki hangi hareketin yaşamda kalmak bakımından ne anlama geldiğinin, böylece organizmanın yapacağı hangi hareketin "iyi", hangi hareketin "kötü" olabileceğinin önceden bilinmesi, organizmaya **"bilinçli davranma"** olanağı sağlıyordu.

Duyu hücreleri ve nöronlar, çok sayıda organizmanın içinde yer aldı. Bunlardan çok sayıda bilgiyi kaydedebilmek ve kaydettikleri bilgileri oldukça uzun süre koruyabilmek gibi özelliklere sahip olanlar, evrim sürecinde "akıl" olarak seçilerek, insan denilen o müstesna organizmanın karakterini belirledi. Genel olarak "düşünme sistemi"nin özel olarak "aklın" bir bölümü olan beyini oluşturan nöronların bir işlevi de duyu organlarını oluşlarla etkileşime girmeye yönlendirmektir. Tıpkı embriyonun kendiliğinden bölünmesi, karaciğer, böbrek, mide vs hücrelerinin, gravitonların, fotonların, elektronların vs "işlerini" kendiliklerinden,

otomatik olarak yapmaları gibi, beynin duyu organlarını yönlendirme işini yapan nöronları da, bu işi kendiliklerinden yaparlar. **Beynin, harekete geçmek için kendisinden başka hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, sahibi olduğu düşünme programı beyni otomatik olarak harekete geçirir**. Beynimizin kendi kendine harekete geçirdiği aklın gerçekleştirdiği düşünme sürecinin sonunda elde edilen bilgi de bizim yaşamda kalmamızı, yani "iyi olmamızı" ve "iyi kalmamızı" sağlar.

Aklın hareketi bizim iyi olmamızı ve iyi kalmamızı sağladığı için, onun hareketini belirleyen temel ilke iyiliktir. Biyoloji biliminden öğrendiğimiz ve yukarıda özetle ortaya koyduğumuz üzere, iyilik ilkesi, herhangi bir tasarım, amaç, yönelim olmaksızın, canlı yaşamın evrimi sürecinin kör rastlantıları içinde oluşmuştur.

6.4 Toplumsal Akıl da İyilik İlkesi Temelinde Hareket Eder

"İnsanlar Toplumsal Düşünür" başlıklı bölümde, düşünmenin sadece tek tek insanların birbirlerinden kopuk olarak oluşlardan izlenim alıp kavram yapmaları biçiminde bireysel bir etkinlik olmadığını, bundan da öteye, tek tek bireylerin yaptığı kavramlarla kurdukları bilinçlerinin dil aracılığı ile iletişilmesini ve dil hazinesinde korunup birikтirilmesini, dil hazinesinin yine dil aracılığı ile geleceğe aktarılmasını da kapsayan toplumsal bir etkinlik olduğunu, insanların düşünme etkinliklerini **"toplumsal akıl"** ile gerçekleştirdiklerini belirtmiştik. Başka bir biçimde ifade edecek olur isek; toplumsal akıl, nöron yapılanmalarının, yani

nöronik nesnelerin, yani kavramların dil aracılığı ile söze dönüşerek iletişilmesini, sözlerin dil hazinesinde biriktirilip korunmasını, yine dil aracılığı ile güncelde ve kuşaklar boyunca iletişilmesini sağlayan bir sistemdir. Bireysel akıllar iyilik ilkesi ile karakterize edildiğine ve toplumsal akıl bireysel akılların dil aracılığı ile birbirlerine bağlanmasıyla oluştuğuna göre, toplumsal akıl da -doğal olarak- iyilik ilkesi temelinde hareket eder.

Toplumsal aklın tarih boyunca iyilik ilkesi temelinde nasıl hareket edegeldiğini, ilgili bölümlerde ortaya koymuştuk. Kısaca tekrarlamak gerekirse; mutlak akılcı idealistler, toplumsal aklı "iyilik ilkesi" temelinde kurmuşlar; materyalistler, iyilik ilkesinin türevi olan "hiçlik ilkesi" ile aklı tüm oluşlara yayarak ve onların üzerinde yine iyilik ilkesinin türevi olan "görecelilik ilkesi" ile etkiyerek izlenimler almışlar; duyumcu-akılcı idealistler ise, iyilik ilkesinin türevi olan "özdeşlik ilkesi" ile etkiyerek, bireysel akıllarda kavrama dönüşmüş izlenimleri söz haline getirerek, onları dil hazinesine katmışlardır.

Toplumsal aklın dil hazinesinde biriktirilerek korunmuş ve gerek güncelde ve gerekse kuşaklar boyunca iletişilmiş olan sözlere baktığımızda, bunların hepsinin ama hepsinin bizim iyiliğimizin damgasını taşıdığını görürüz. Çağlar boyunca yaşamda kalma sürelerimizi uzatan, yaşam koşullarımızı kolaylaştıran her türlü eylemin, insanın yaptığı her şeyin arkasında, bireysel akıllarımızda iyilik ilkesi temelinde oluşmuş ve toplumsal akıl tarafından söze dönüştürülmüş nöronik nesneler, yani kavramlar vardır.

6.5 Akla Uygun Olan Bilgi Mutlak Olarak Doğrudur (Akıl İçin Yol Birdir)

"Akla uygun olan bilgi" nedir? Bir bilgi, aklın kuruluş, izlenim alma ve kavram yapma ilkeleri temelinde oluşmuşsa, o bilgi akla uygundur. İlgili bölümlerde ortaya koyduğumuz gibi, aklın kuruluş ilkesi "iyilik"tir. İyilik ilkesinden, aklın izlenim alma ilkeleri olan "hiçlik " ve "görecelilik", aklın kavram yapma ilkesi olan "özdeşlik" türer. Bir bilginin akla uygun olarak nitelenebilmesi için, o bilginin bu ilkelerin tamamının etkinliği sonucunda elde edilmiş olması gerekir. Aklın ilkelerinden herhangi birindeki aksaklık ve eksiklik, aklın aksak veya eksik işleyişine, aklın aksak veya eksik işleyişi de bu şekilde elde edilmiş bilginin akla aykırı olmasına yol açar. Acaba akla uygun bilgi nasıl oluşur?

6.5.1 Akıl Kendiliğinden Harekete Geçerek Tüm Evrene Yayılır

"İyilik İlkesi Canlı Yaşamın Evrimi Süreci İçinde Oluşmuştur" başlıklı bölümde, aklın bir bölümü olan beyni oluşturan nöronların bir işlevinin de duyu organlarını oluşlarla etkileşime yönlendirmek olduğunu, beynin duyu organlarını yönlendirme işini yapan nöronlarının, bu işi kendiliklerinden yaptıklarını, çünkü aklın kendiliğinden harekete geçtiğini; aklın harekete geçmek için kendisinden başka hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını, kendi kendini harekete geçiren akıl tarafından gerçekleştirilen düşünme etkinliğinin sonunda elde edilen bilginin de bizim yaşamda kalmamızı,

yani "iyi olmamızı" sağladığını belirtmiştik. Öyleyse iyilik ilkesi akılda içkindir (mündemiç) ve aklın hareketini "ilk nedeni"dir. Bu nedenle, bir biyolojik sorunu olmadığı sürece, akıl, iyilik ilkesi temelinde kendiliğinden harekete geçer.

Akıl harekete geçer geçmez, onu harekete geçiren iyilik ilkesi "hiçlik ilkesi" biçimine bürünür. Bu ilkenin etkimesiyle, gözlerimiz, kulaklarımız ve burnumuz temas ettikleri oluşları bir tüm olarak görür, işitir ve koklar. Beynin duyu organlarımızı ufukların ötesine gitmeye yönlendirmesi nedeniyle, aklımız tüm oluşlarla, yani evrenle ilişkiye girer. Aklın iyilik ilkesi ile yaptığı ilk hareketini büyük patlama anı ve sonrasına benzetirsek, iyilik ilkesinin hiçlik ilkesi biçimine büründüğü an, evrenin büyük patlamanın hemen arkasından bir ışık küresi halinde, "akıl almaz" bir hızla genişlemesi gibi, aklın evrene doğduğu ve anında evreni kapsama alanına aldığı andır. İşleyişini aksatan biyolojik bir sorunları olmadığı sürece, insanların akılları hiçlik ilkesi ile etkiyerek, "akıl almaz" bir hızla genişleyen bir "ışık küresi" gibi hareket eder ve tüm evreni bir anda kapsama alanı içine alır.

6.5.2 Akıl Bir Ön Bilgi ile İzlenim Alır

Akıl hiçlik ilkesi biçiminde etkimeye başlamasının hemen arkasından, onun iyilik ilkesi yeni bir kimliğe bürünerek, "görecelilik ilkesi" biçiminde etkimeye başlar. İyilik ilkesinin görecelilik ilkesi biçimine bürünmesiyle, aklın yeni bir evresi; izlenim alma evresi başlar. İzlenim alma evresinde

göreçelilik ilkesi ile etkiyen akıl, izlenimleri, her bir oluşun hareketini diğerlerine göreceleyerek alır ve yaşamda kalmak bakımından taşıdığı öneme göre bazı oluşların hareketlerine öncelik tanır, başka bir deyişle izlenimler arasında bir "şekil-zemin ilişkisi" kurar. Akıl oluşlardan aldığı izlenimler arasında şekil-zemin ilişkisi kurarken, hangi oluşun şekil hangisinin zemin olacağını belirleyen şey, insanın "geçmiş yaşantısı"dır. Aklın, karşılaştığı oluşların hareketlerinden aldığı izlenimleri şekil-zemin ilişkisi içine koyarken, hangi izlenimin yaşamda kalmak bakımından daha önemli olduğu hakkında bir "ön bilgi"sinin olması, bunun için de yaşamda kalması bakımından daha önemli olan hareketlerle daha önce ilişkiye girmiş olması gerekir, aksi takdirde izlenimler arasında seçme yaparken isabetsizliğe uğrayabilir ve yaptığı seçim iyilik ilkesine aykırı olabilirdi. Öyleyse akıl her şeyi önceden biliyor muydu, "tüm bilgiler akılda önsel olarak mevcuttur" diyen mutlak akılcı idealistler haklı mıydı? Oluşların bilgileri akılda önsel olarak mevcut olmadığı gibi, akıl her şeyi önceden de bilmez. Akıl belki gelecekte bir gün her şeyi önceden bilebilecektir ama her şeyi, ne şimdi bilmektedir ne de geçmişte biliyordu. Temas ettiği oluşlardan aldığı izlenimleri hafızasına kaydetme yeteneği, akla aldığı hiçbir izlenimi ziyan etmeksizin saklama olanağı sağlamıştır. Aklın hafıza kapasitesi, düşünme sistemine sahip diğer canlılara göre çok çok yüksektir. Yüksek hafıza kapasitesi akla, binlerce izlenimi kaydetme ve saklama olanağı sağlamıştır. Öte yandan, bireysel akılların dil aracılığı ile toplumsal akıl halinde organize olmasıyla, bir taraftan aklın hafıza kapasitesi "akıl almaz" boyutlara yükselirken, bir taraftan da

sonsuza dek yaşayabilecek bir **"toplumsal hafıza"** ortaya çıkmıştır. Böyle bir hafıza olanağı sayesinde, aklın hep birikmiş bir bilgisi olmuş ve oluşlarla elindeki bilgi birikimi desteğinde ilişkiye girmiş, oluşlarla girdiği her ilişki ona yeni bilgiler kazandırmış, yeni bilgilerin eklenmesiyle bilgi birikimi sürekli genişlemiştir. Şimdi şu soru hatıra gelecektir: Acaba akıl, "akıl" olarak evrene gözlerini açıp da oluşlarla temasa geçtiği anda bir ön bilgisi ya da bir geçmiş yaşantısı var mıydı? Aklın akıl olarak evrene gözlerini açtığı an, onun evrim sürecindeki gelişimini tamamlayıp da halihazırdaki özellikleriyle canlı yaşamda belirdiği andır. Kuşkusuz, aklın bu ana kadar yaşamış olduğu bir geçmiş yaşantısı vardır ve o ana kadar olan yaşantısı içinde de bilgi biriktirmiş ve o ana bu bilgi ile girmiştir. Peki öyleyse, aklın geçmiş yaşantısı ne kadar geriye gider? Başka bir deyişle, aklın geçmiş yaşantısı ne zaman başlamıştır? Aklın geçmiş yaşantısının başlangıç noktası, onun atası olan ve çevresindeki hareketleri kaydedebilme bilgisine sahip yeni tür bir DNA'nın, bir kopyalama "hatası" sonucu olarak canlı yaşamda belirdiği andır. Böylece oluşan **"düşünen DNA"**nın, yine bir kopyalama "hatası" sonucunda oluşan **"duyan, gören, koklayan vs DNA'lar"** ile temasa geçerek işbirliğine girdiği anda da "düşünme sistemi" kurulmuştur. Düşünme sistemi, bir taraftan evrimini sürdürüp düşünme yeteneğini geliştirirken, bir taraftan da düşünme etkinliğinin sonuçlarını bilgi olarak biriktiregelmiştir. Canlı yaşamın evrim süreci içinde çok çeşitli düşünme sistemi türleri ortaya çıkmıştır ve bunlardan bir tanesi "akıl" haline gelmiştir. Akıl canlı yaşamda belirdiği anda, elinde atalarından miras olarak devraldığı bir bilgi birikimi-

ni hazır bulmuştur. Bu nedenle akıl, oluşlarla, bir ön bilgi desteği ile etkileşime girmiş ve bu etkileşim sonucunda oluşlardan daha detaylı izlenimler almıştır. İzlenimler detaylandıkça, akıl atalarından devraldığı bilgi hazinesine yeni yeni bilgiler eklemek suretiyle bilgi birikimini sürekli genişletmiştir.

Aklın bilgi birikimi düzeyi sürekli yükselmiş ama akıl oluşlarla etkileşime girdiğinde, hep o anda elinde hazır bulunan bilgi birikimi desteğinden yararlanmıştır. Arkasındaki bilgi birikimi desteği akla, görecelilik ilkesi ile etkirken hangi izlenimi şekil hangi izlenimi zemin yapacağı konusunda ışık tutmuştur. Bilgi hazinesi zaman içinde genişleyip derinleştikçe, oluşlar üzerinde görecelilik ilkesi temelinde etkirken, akıl, izlenimler arasında daha isabetli şekil-zemin ilişkisi kurabilir olmuştur. Öyleyse görecelilik ilkesinin isabet derecesinde ve aklın etkinlik düzeyinde **"bilgi biriktirmenin"** yani **"öğrenmenin"** belirleyici bir rolü vardır. Akıl oluşların karşısına ne kadar çok şey öğrenmiş olarak çıkarsa, onların hangisinin yaşamda kalmak bakımından daha önemli olduğunu seçmede o kadar daha isabetli davranabilir. Bu nedenle aklın iyilik ilkesi, insanı mümkün olduğu kadar çok şey öğrenmeye yöneltir. Hz. Muhammed "İlim Çin'de bile olsa gidip öğrenin" hadisini, Hz. Ali de "Bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum" sözünü bu nedenle söylemiş olmalıdırlar.

İnsanın bilgi birikiminin kaynağı, geçmiş zamanlarda bireysel akıllar tarafından üretilerek toplumsal aklın dil hazinesine konulmuş olan bilgiler ile kendi yaşam deneyimi içinde üretip bu hazineye eklediği bilgilerdir. İnsan toplumsal

aklın dil hazinesinde birikmiş olan bilgilerden ne kadar çok yararlanırsa ve kendi yaşam deneyimi içinde ne kadar çok bilgi üretirse bilgi birikimi o oranda yüksek olur. İnsanın bilgi birikimi ne derecede yüksek olursa, oluşların hareketlerinden aldığı izlenimleri şekil-zemin ilişkisi içine koymada da o derece isabetli olur. İzlenimleri şekil-zemin ilişkisi içine koymada kaydettiği isabet ne derece yüksek olursa yaşamda kalmada o derece avantajlı olur. O halde insan dil hazinesinden mümkün olduğu kadar yararlanmakla ve kendi yaşam deneyimi içinde mümkün olduğu kadar çok bilgi üretmekle "iyi bir şey" yapmış olur. İyi bir şey yapmak iyilik ilkesinden kaynaklandığına göre, **aklın hareketinin izlenim alma safhasındaki "akla uygunluk" oluşların karşısına, zamanın en ileri bilgi birikiminin desteği ile çıkmaktır.**

6.5.3 Akıl İzlenimleri Oluşlara Uygun Kavramlar Haline Getirir

Aklın izlenim alma safhasını müteakip, iyilik ilkesi özdeşlik ilkesi biçimine bürünerek, alınmış olan izlenimlerin kaydedilerek ebedileştirildiği; aklın kavram yapma safhasındaki hareketini belirler. Özdeşlik ilkesi, kavramların oluşların hareketine "upuygun" olmasını sağlar. Oluşların hareketlerine upuygun olarak yapılmış kavramlar ise insanın yaşamda kalmada isabetli davranışlar ortaya koymasında en büyük yardımcısıdır. Bu nedenle akıl, özdeşlik ilkesiyle etkiyerek oluşların hareketine upuygun kavramlar yapmakla "iyi bir şey" yapmış olur. İyi bir şey yapmak iyilik ilkesinden kaynaklandığına göre, aklın hareke-

tinin kavram yapma safhasındaki "akla uygunluk", akıl tarafından oluşların hareketlerine upuygun kavramlar yapılmasıdır.Kavram yapma safhasındaki akla uyguluk, izlenim alma safhasındaki akla uyguluğa bağlıdır. İzlenimler ne derecede akla uygun olarak alınmışsa, bunların üzerine kurulan kavramlar da o derecede oluşlara upuygun ve bundan dolayı akla uygun olur.

Kısacası, kavramların içeriğini oluşturan bilgilerin akla uygun olması, aklın kuruluş-açılış, izlenim alma ve kavram yapma safhasında iyilik ilkesine göre hareket etmiş olması demektir. Akla uygun olarak elde edilmiş bilgi, "mutlak olarak doğru" bilgidir; çünkü akla uygu olarak elde edilmiş bilgi, iyilik ilkesine göre üretilmiş bilgidir ve iyilik ilkesinin özü de bizim yaşamda kalmamızdır. Eğer bir bilgi bizim yaşamda kalmamızı sağlıyorsa, o bilgi mutlak olarak doğrudur ve bu bilgi doğrultusunda ortaya konan davranışlar "doğru davranışlar"dır. Eskilerin "akıl için yol birdir" özdeyişi de akla uygun bilginin gösterdiği yolun izlenecek "en iyi yol" olduğunu ifade eder.

Akıl için yol birdir ama herkesin yolu farklı farklı olabilir.

6.6 Herkes Kendi İyiliğini Kendi Aklıyla Bilir

Evrenin hareketine egemen olan rastlantısallığın sonucu olarak, her insan doğal yani biyolojik ve psikolojik yapılanması bakımından tektir ve bir eşi daha yoktur. Her insan sadece doğal yapılanması bakımından değil toplumsal yapılanması (toplumsallaşması) bakımından da tektir. Bundan dolayı herkesin iyilik anlayışı ve iyiliğini sürdürme

biçimi farklı farklıdır. Evrenin hareketine egemen olan rastlantısallık, neredeyse insan sayısı kadar farklı biçimde iyilik ilkesi ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle her insan yaşamda kalma problemini, biyolojik, psikolojik ve toplumsal yapılanmasından kaynaklanan ve diğer insanlardan farklı olanaklarını kullanarak çözer. Öte yandan, önceki bölümde, izlenim alma safhasında, aklın oluşların karşısına bir "ön bilgi" ile çıktığını belirtmiştik. İzlenim alırken kullandığı ön bilgi, toplumsal aklın geçmiş yaşantısı içinde yapılarak dil hazinesinde biriktirilmiş kavramlardır. Peki her insanın iyilik anlayışı diğerlerinden farklı ve aklın geçmiş yaşantısı içinde elde ettiği bilgiler farklı insanların aklının yaptığı kavramlar olduğuna göre, bunların yanı sıra, her insanın toplumsal aklın dil hazinesinde biriktirilmiş kavramları oluşlarla temasa geçerken ön bilgi olarak kullanması da bir vakıa olduğuna göre, insanların dil hazinesinden yararlanma süreci nasıl işler? Farklı insanlar tarafından üretilmiş farklı kavramlar ışığında, farklı insanlar iyi şeyleri nasıl yapabilir?

Toplumsal aklın dil hazinesinde birikmiş olan kavramların, bir insanın yaşam pratiğinde kullanacağı ön bilgi haline gelebilmesi için, onları kullanacak olan insanların akıl süzgecinden geçerek **"doğrulanması"** ve bunun sonucunda **"doğru"** olarak kabullenilmesi gerekir. Çünkü, toplumsal aklın geçmiş yaşantısı içinde elde edilmiş olan bilgiler, geçmişte yaşamış, doğal ve toplumsal yapılanmaları diğerlerinden farklı olan insanların iyiliğini sağlamış olan, **"onlara göre doğru"** bilgilerdir. Aynı bilgilerin daha sonra yaşayan insanlar için de doğru olabilmesi, bu bilgilerin

daha sonra yaşayan insanların iyiliğini sağlayabilecek olup olmamasına bağlıdır. İnsanlar kendilerine aktarılan bilgilerin iyiliklerini sağlayıp sağlamayacağına, iyilikleri açısından yargıladıktan sonra karar verirler. Her insanın kendisine tebliğ edilip de kendi iyiliği açısından yargıladığı **"doğrulama süreci"** sonucunda doğru bulduğu bilgi, artık o insan için oluşlarla temas ederken güvenle kullanacağı bir ön bilgidir. Tebliğ edilip de, insanlar tarafından bir doğrulama işlemine tabi tutulmaksızın tebellüğ edilmiş bilginin, tebellüğ edenin iyiliğini sağlayıp sağlayamayacağının hiçbir güvencesi yoktur. Doğrulanmaksızın tebellüğ edilmiş bilginin, tebellüğ edenin iyiliğini sağlayabilmesi rastlantıya bağlıdır. Ancak doğrulanarak tebellüğ edilmiş bilgi için rastlantısal iyilikten kaynaklanan bir risk yoktur, çünkü tebellüğ edenin aklına uygunluğu "test edilip onaylandığı" için, böyle bir bilgi mutlak olarak doğrudur ve mutlak olarak doğru olduğu için de tebellüğ edenin iyiliğini sağlar.

İnsanların iyiliklerini kendi akıllarıyla bilmeleri ve bu bilgi ışığında davranmaları, onların yaşamda kalma problemlerini diğer insanlardan kopuk, münferit davranışlarıyla çözüyor olmaları demek değildir. İnsanlar yaşamda kalma problemlerini kendi akıllarıyla bildikleri iyilikleri doğrultusunda davranarak çözerler ama bu temel problemi; iyiliklerinin kesiştiği durumlarda birbirleriyle dayanışarak, böylece güçlerini birleştirip ortaklaşa davranarak, iyiliklerinin zıtlaştığı noktalarda ise birbirleriyle çatışarak çözerler. İnsanlık tarihi, bir anlamda, bu çatışmaların "vah-

şice"den "insanca"ya doğru evrimleşmesi sürecidir. Ancak insanlar yaşamda kalma problemlerini ister birbirleriyle dayanışarak, isterse çatışarak çözsünler, her iki durumun da temelinde her bir insanın kendi aklıyla bildiği kendi iyiliği vardır. Bu bağlamda, her bir insan diğerleriyle dayanışma içinde mi yoksa çatışma içinde mi olacağına kendi aklıyla karar verir.

6.7 İyilik İlkesi Bizi Özgür Kılar (Sonsöz Yerine)

"Akıl İzlenimleri Kavram Yapar" başlıklı bölümde ortaya koyduğumuz gibi, aklın hareketinin sonucu "var etme"dir. Akıl, üzerinde etkidiği oluşları birer nöronik nesneye dönüştürmek suretiyle onları kavram yapar. Oluşlar kavram haline geldikleri zaman "varlık" kimliğini kazanırlar. Oluşlar önce nöronik nesneler halinde bireysel akıllar tarafından var edilir, daha sonra nöronik nesnelerin "söz"e dönüşmesiyle toplumsal akıl tarafından var edilirler. Metafizik felsefenin etkisiyle, biz yüzyıllar boyunca, varlığın bizim dışımızda, bize yabancı bir şey olduğunu düşündük. Ancak "Metafizik Aklın Kendisidir" başlıklı bölümde ortaya koyduğumuz gibi, varlık aklımızın kendisinden başka bir şey değildir. Akıl evrenin her yerinden etkidiği için, biz evrenin her yerinde etkiyen aklımızı "varlık" olarak görürüz.

Akıl hareket ettikçe oluşları nöronik nesnelere dönüştürmek suretiyle onları var etmekle, kendi varoluşunu gerçekleştirir; kendini var eder. Aklı harekete geçiren şey, aklın içinde doğal olarak bulunan, akılda içkin (mündemiç) olan,

aklın kurucusu olan "iyilik ilkesi"dir. Akıl kendini iyilik ilkesiyle evrene açar. Akıl kendini evrenė açara açmaz, iyilik ilkesi "hiçlik ilkesi" biçimine bürünerek tüm evreni kapsama alanına alır. Hiçlik ilkesi, aklı evrenin her yerine götürerek onu en kapsamlı uzay-zaman haline getirir. En kapsamlı uzay-zaman haline geldiği andan itibaren iyilik ilkesi, hiçlik ilkesi biçiminin yanı sıra "görecelilik ilkesi" biçimine de bürünerek oluşlardan şekil-zemin ilişkisi içine konmuş izlenimler alır. Bu arada iyilik ilkesi bir başka biçime, "özdeşlik ilkesi" biçimine bürünerek, şekil-zemin ilişkisi içine konmuş izlenimleri, aklın oluşlara upuygun kavramlar haline getirmesini sağlar. Oluşları kavramlar haline getirmiş olmakla, akıl varoluşunu gerçekleştirir. Aklın oluşlar üzerinde her etkimesi onun yeniden ve yeniden varoluşudur. Akıl oluşlar üzerinde sürekli etkiyerek varoluşunu sürekli kılar.

Aklın varoluşunu gerçekleştirmesi **"özgür"** bir eylemdir. Çünkü, bir defa akıl kendi kendini harekete geçirebilen bir oluştur; aklın harekete geçmek için kendinden başka hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. İkinci olarak, aklın etkinlik alanı tüm evreni kapsar; o en kapsamlı uzay-zamandır. Akıl dışında hiçbir oluş yoktur ki tüm evreni kapsama alanı içine almış olsun. Üçüncü olarak, akıl, kapsama alanındaki istisnasız tüm oluşları nöronik nesneye dönüştürerek onları var edebilir. Eğer akıl kendi kendini harekete geçiriyorsa, harekete geçtiğinde tüm evreni kapsama alanı içine alıyorsa ve kapsama alanı içine aldığı tüm oluşları nöronik nesnelere dönüştürerek var ediyorsa, o "mutlak olarak özgür" bir oluştur.

Aklın mutlak özgürlüğü onun doğasında bulunan, onda içkin olan iyilik ilkesinden kaynaklanır. Aklımız başımızda olduğu sürece biz iyilik ilkesini taşırız. Taşıdığımız iyilik ilkesi bizi yaşamda kalmamızın temel etkinliğine; düşünme etkinliğine yönlendirir. Bu nedenle insanlar akılları yerinde durduğu sürece düşünürler, onları düşünmekten hiçbir güç alıkoyamaz. O halde düşünmek özgürlük, düşündüğünü bilmek de özgürlük bilincidir.

Kısacası, **aklımızın iyilik ilkesi, bizim her şeyimizdir.**

KAYNAKÇA

Prof. Dr. Bedia AKARSU — **Çağdaş Felsefe**, İnkılap Kitabevi, 1994

Prof. Dr. Bedia AKARSU — **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İnkılap Kitabevi, 1988

Isaac ASIMOV — **Bilim Rehberi**, E Yayınları, 1986

Marcel BOLL — **Matematik Tarihi**, İletişim Yayınları, 1991

John BOSLOUGH — **Stephen Hawking'in Evreni**, Sarmal Yayınevi

Denis BUICAN — **Darwin ve Darwinizm**, İletişim Yayınları, 1981

Gordon CHILDE — **Tarihte Neler Oldu**, Alan Yayıncılık, 1983

Gordon CHILDE — **Kendini Yaratan İnsan**, Varlık Yayınları, 1983

Francis CRICK — **Şaşırtan Varsayım**, Tübitak, 1997

Richard DAWKINS — **Gen Bencildir**, Tübitak, 1997

Friedrich ENGELS — **Anti-Dühring**, Sol Yayınları, 1975

Friedrich ENGELS — **Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu**, Sol Yayınları, 1976

Prof. Macit GÖKBERK — **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, 1985

Stephen W. HAWKING — **Zamanın Kısa Tarihi**, Milliyet Yayınları, 1989

Mahlon B. HOAGLAND — **Hayatın Kökleri**, Tübitak, 1994

Doğan ÖZLEM — **Mantık**, İnkılap Kitabevi, 1999

PLATON — **Timaios**, Sosyal Yayınları, 2001

David RUELLE — **Rastlantı ve Kaos**, Tübitak, 1994

Alaeddin ŞENEL — **SBF 1972-1973 Eğitim Yılı Kamu Hukuku ve Devlet Teorileri Ders Notları** (Teksir)

Ord. Prof. Hilmi Z. ÜLKEN — **İslam Felsefesi**, Cem Yayınevi, 1993

Prof. Dr. Cemal YILDIRIM — **Bilim Felsefesi**, Remzi Kitabevi, 2000

"DÜŞÜNCENİN DÜŞÜNCESİ"
ile toplumsal aklın tarih boyunca
hareketine yeni bir yaklaşım getiriliyor.
İşte kitapta işlenen temel tez: "Mutlak
akılcı idealizm, duyumcu-akılcı idealizm
ve materyalizm; toplumsal akıl içinde
birbiriyle çelişen üç farklı alan ve üç farklı
doğru bilgi anlayışı. Toplumsal aklı tarih
boyunca hareket ettiren ve onun bilgi
hazinesinin sürekli genişlemesini sağlayan
şey, bu üç farklı alan arasındaki
çelişkilerdir. Öte yandan, toplumsal akıl
dil aracılığıyla birbirine bağlanmış bir
bireysel akıllar sistematiği olup, bireysel
akılları ve buna bağlı olarak toplumsal
aklı harekete geçiren ve bu hareketi sürekli
kılan temel etken, canlı yaşamın evrimi
süreci içinde oluşmuş olan **"iyilik
ilkesi"**dir. **"İyilik"**in özü insanın yaşamda
kalmasıdır. İyilik ilkesi sadece bireysel ve
toplumsal aklı sürekli hareket ettiren temel
etken değildir, aynı zamanda insanların
mutlak özgürlüğünün temel dayanağıdır."

ISBN 975-288-033-9
9 789752 880337